

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

76.8337

CEMÂLEDDİN el- KÂSİMİ'NİN *MEHÂSİNÜ'T- TE'VİL*
ADLI TEFSİRİ ve BİLİMSEL AÇIDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. İsmet Ersöz

Hazırlayan

Selâmi Bağcı

KONYA - 2004

İÇ İNDEKLER

Önsöz.....	IV
Kısaltmalar.....	VII
Giriş	1

BİRİNCİ BÖLÜM

C. el- KASİMİ'NİN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ:

1- HAYATI

1.1. Adı ve Nesebi.....	11
1.2. Doğumu ve Ailesi.....	11
1.3. Vefatı.....	11

2- İLMİ ŞAHSİYETİ

2.1. İlmî tahsili ve Hocaları.....	11
2.2. İlmî yolculukları.....	12
2.3 Okuduğu Eserler.....	13
2.3. Fikri Yapısı.....	14
2.4. Yargılanması.....	15

3- TAKİP ETTİĞİ ÇİZGİ ve ETKİLENDİĞİ ÂLİMLER:

4- USLUBU:

4.1. Yazıdaki Uslubu.....	17
4.2. Davetteki Uslubu.....	18
4.3. Tefsirine çokça alıntı yapmasının sebebi.....	18

5- TEFSİRİNİ YAZMASININ SEBEBİ

6- İLGİLENDİĞİ İLİM DALLARI ve YAZDIĞI ESERLER

6.1. Tefsir ve Kur'an ilimleri alanındaki eserleri.....	20
6.2. Hadis ilmi alanındaki eserleri.....	20
6.3. İslam Hukuku alanındaki eserleri.....	20
6.4. Kelam ilmi alanındaki eserleri.....	21
6.5. Tarih ve siyer alanındaki eserleri.....	21
6.6. Müstakil bazı konularla ilgili eserleri.....	21

7- YAŞADIĞI ASIRDA SURIYE’NİN DURUMU

- 7.1. Sosyal açıdan Suriye’nin durumu..... 23
7.2. Kültürel ve dini açıdan Suriye’nin durumu..... 23

İKİNCİ BÖLÜM

C. el- KASİMİ’NİN TEFSİRİNDE KULLANDIĞI KAYNAKLAR ve KAYNAK KULLANMA YÖNTEMİ

- 1- C. el Kasimi’nin tefsirinde başvurduğu kaynaklar..... 25
1.1. Tefsir kaynakları..... 26
1.2. Hadis kaynakları..... 30
1.2.1. Kasimi’nin hadisleri kullanma tarzı..... 31
1.2.2. Kasimi’nin hadisleri kullanma tarzının değerlendirilmesi..... 33
1.3. Fıkıh kaynakları..... 34
2- C. el- Kasimi’nin kaynak kullanma yönteminin değerlendirilmesi..... 35
2.1. Yapmış olduğu alıntılarının bitiş noktalarını çoğunlukla belirtmemesi..... 36
2.2. Yaptığı bazı nakillerde görüş sahibinin ismini açıklamayıp genel ifadelere yer vermesi..... 36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

C. el- KASİMİ’NİN TEFSİRDEKİ METODU:

- 1- Tefsiri yapılacak surenin başında o sureyi tanıtıcı bilgilere yer vermesi..... 38
1.1. Surenin ismi veya isimlerini açıklaması..... 38
1.2. Surenin nazil olduğu yer hakkında bilgi vermesi..... 39
1.3. Bazı surelerde, sureler arasındaki münasebete temas etmesi..... 40
1.4. Surelerin faziletleri ile ilgili rivayetleri nakletmesi..... 40
2- C. el- Kasimi’nin âyetleri yorumlama tarzı..... 43
2.1. Âyette geçen kapalı ifadeleri açıklaması..... 43
2.2. Âyetlerin nüzul sebeplerini vermesi..... 45

2.3. Âyetlerden çıkarılabilecek farklı tesbitler için değişik kaynaklardan çokça nakilde bulunması.....	47
2.4. Kelime veya cümlelerin gramer yapılarına sıkça temas etmesi.....	47.
2.5. Farklı okunuşlara(kıraatlere) dikkat çekmesi.....	49
2.6. Sâde bir dil kullanması.....	51
2.7. Akla gelebilecek soruları, soru – cevap metoduyla cevaplaması.....	51
3- C. el- Kasimi'nin tefsir metodunun değerlendirilmesi.....	52

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

C. el- KASİMİ'NİN TEFSİRLE İLGİLİ BAZI TARTIŞMALI KONULARA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELERİ:

1- Kur'an'da nesihi problemi.....	55
2- Tefsirde İsrailiyyât meselesi.....	58
3- Sünnetin teşrideki yeri.....	60
4- Akıl – Vahiy ilişkisi.....	62
5- İctihat – Taklit meselesi.....	62
Sonuç.....	64
Bibliyografya.....	66

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim, insanlara gönderilmiş en son ilâhi kelimedir. Diğer ilâhi kitaplardan farklı olarak, bir kavime değil de bütün insanlık âlemine gönderilmiştir. İnsanlara en doğru yolu gösteren bu kitap, kendisine samimi olarak inanan, kendisini doğru anlayıp pratikte uygulamaya çalışan mü'minleri, cehaletin karanlığından çıkarıp aklın ve bilginin ışığında dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştırır.

Bu itibarla Kur'an-ı Kerim, inmeye başladığı günden itibaren muhatapları tarafından metni ezberlenmiş, içeriği pratikte uygulanmaya çalışılmıştır. Bu arada Kur'an-ı Kerim'in mübelliği ve mübeyyini olan Hz. Peygamber (sav), insanların anlayamadığı, onlara kapalı gelen yerleri açıklamış, uygulamada gördüğü hataları düzeltmiştir. Hz. Peygamber (sav) 'in bu uygulamaları Kur'an tefsirinin ilk temellerini oluşturmuştur. Daha sonraki dönemlerde âlimler, gelişen ilim dallarından faydalanarak, kendi ilmi birikimlerini de ortaya koyarak, bu temellerin yükselmesini sağlayarak tefsirin müstakil bir ilmi dalı haline gelmesini sağlamışlardır.

Kur'an-ı Kerim, hükümleri kıyamete kadar geçerli olan son ilâhi kitaptır. Âyetleri her döneme, her asra hitap etmektedir. Muhatapları sürekli değiştiği için sonra gelenler öncekilerin ilmi birikimlerinden faydalanarak, ilim ve teknolojinin ışığında bu ilim deryasına yeni damlalar ilave etmişlerdir. Tarih boyunca pek çok şahsiyet bu sahada eşsiz eserler vermek suretiyle yüzyıllar boyunca isimlerinden söz ettirmişlerdir. Günümüzde eserlerinden faydalandığımız; Râzi, Taberi, Zemahşeri, Kâdî Beydâvi, gibi müfessirler bunlardan sadece bir kaçıdır.

Araştırmamızın konusu olan Cemaleddin el- Kasimi'nin yazmış olduğu Mehâsinü't-Te'vil, diğer ismiyle Tefsirü'l-Kasimi, 19. Y.Y.ın son çeyreği ile 20. Y.Y.ın ilk çeyreği arasında yaşamış yazarın kaleme aldığı son dönem tefsirlerimizdendir. Konu olarak böyle bir eseri incelememizin nedeni şudur: Mehâsinü't- Te'vil son dönemde yazılmış bir tefsirdir. Dolayısıyla önceki tefsirlerden fazlasıyla istifade edilmiş, sanki onların özeti konumundadır. Böyle geniş hacimli bir tefsirin ilim dünyasında yeterince tanınmadığını düşünüyoruz. Araştırmalarımız sonunda

Kasimi'nin tefsiri üzerinde iki çalışma olduğunu gördük. Birincisi İbrahim b. Ali el-Hasen isimli araştırmacının yaptığı, *el- Kasimi ve Menhecuhu fi't- Tefsir* konulu master düzeyinde bir çalışma. Bu çalışmaya maalesef ulaşamadığımız için içeriği hakkında bilgi veremiyoruz. İkinci çalışma ise, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak yapılan doktora düzeyinde ki çalışma. Bu çalışmayı yapan arkadaşla görüştüğümde çalışmanın henüz plan aşamasında olduğunu söyledi. Her iki çalışmanın da konuyu farklı bakış açılarıyla ele alıp ilim dünyasına yeni güzellikler ortaya koyacağını düşünerek bu çalışmayı devam ettirmeye karar verdim.

Bu çalışmadaki amaç, ülkemizde yeterince tanınmadığına inandığımız bu eseri, çeşitli yönleriyle ele alarak ilim dünyasına tanıtmaktır. Bu çalışmada özellikle şu sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır:

- 1- C. el- Kasimi'nin tefsir ilmine katkısı ne olmuştur ?
- 2- Mehasinü't- Te'vil'in kaynakları ve yazarın kaynak kullanma yöntemi nasıldır?
- 3- Yazarın âyetleri yorumlama tarzı nasıldır?
- 4- Yazarın, günümüzde de tartışılan bazı tefsir problemlerine yaklaşımı nasıldır?

Yaptığımız bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tefsir ilminin öneminden, başlıca tefsir çeşitlerinden, Mahasinü't- Te'vil'in tefsir ilmi içerisindeki yerinden bahsettik. *Birinci bölümde;* yazarın hayatı, yaşadığı toplumun durumu, eserleri hakkında bilgi verildi. Bu bölümde ağırlıklı olarak, yazarın yaşadığı asrı ve bu asırda Suriye'nin fikri yapısını inceleyen David Dean Commins'in *Osmanlı Suriye'sinde Islahat hareketleri* isimli eserinden faydalanılmıştır.

İkinci bölümde; yazarın tefsirini yazarken kullandığı kaynaklar ve kaynak kullanma yöntemi değerlendirildi. Bu bölümde özellikle tefsir, hadis ve fıkıh kaynaklarını kullanma metodu tesbit edilmeye çalışılmış ayrıca yazarın hadislere bakış açısı, ve değerlendirme kriterleri, âyetlerden hüküm çıkarma metodu, yazarın mezheplere bakışı bu bölümde incelenmiştir.

Üçüncü bölümde; Yazarın tefsirdeki metodu incelenmiştir. Bu bölümde yazarın âyetleri tefsir ederken neleri göz önünde bulundurduğu, diğer tefsirlerden eksik veya farklı olan yönleri incelenmiştir.

Dördüncü bölümde ise; Yazarın bazı konulara ilişkin görüşleri ele alınmıştır. Bu konular: Kur'an'da nesih meselesi, tefsirde İsrâiliyyat, Kur'an – Sünnet ilişkisi, Akıl- Vahiy ilişkisi, İctihad - Taklit ilişkisi konularıdır.

Çalışmamda Kasimi'nin 17 cilt (8 mcelleden) oluşan Beyrut baskılı 1978 tarihli, Muhammed Fuad Abdalbâki'in tahkik ettiği nüsha esas alınmıştır. Eser baştan sona gözden geirilmif olup, oldukça geniş hacimli olması nedeniyle, küçük detayları gözden kaçırmış olabileceğimizi peşinen kabul ediyoruz.

Her ne kadar bu çalışmada geleneksel konulara yer verildiyse de bu konuların günümüz bakış açısıyla değerlendirmesi yapıldı, zaman zaman yapıcı tenkitleri yer verildi. Yapılan eleştiriler, elbette ilmi ölçüler dahilinde olup konunun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacağı dşnld.

Beni böyle bir çalışmaya sevkeden, ve çalışmanın her safhasında bana yol gösteren Danışman Hocam Prof. Dr. İsmet Ersöz'e ve kendisinden istifade etme imkanı bulduğum diğer hocalarıma en kalbi teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Selâmi Bağcı
Konya- 2004

KISALTMALAR :

a.s.	: Aleyhisselam
a.g.ş.	: Adı geçen şahıs.
a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.y.	: Aynı yer.
b.	: Bin.
b.y.y.	: Basıldığı yer yok.
Bkz.	: Bakınız.
Bsk.	: Baskı.
c.	: Cilt.
Çev.	: Çeviren.
Haz.	: Hazırlayan.
h.	: Hicri.
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi.
İst.	: İstanbul.
Krş.	: karşılaştırınız.
Mad.	: Maddesi.
Nşr.	: Neşreden.
Nr.	: Numara.
Öl.	: Ölüm.
(sav)	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
s.	: Sayfa.
Sad.	: Sadeleştiren.
D.İ. A.	: Diyânet İslam Ansiklopedisi.
Terc.	: Tercüme.
Thk.	: Tahkik eden.
Trsz.	: Tarihsiz.
v.b.	: Ve benzeri.
v.d.	: Ve devamı.

GİRİŞ

Yeryüzündeki yaratıklar içerisinde müstesna bir yere sahip olan insanın, yaşantısıyla da bu mükemmelliğe layık olması için göz önünde bulundurması gereken kurallar, ilahi kitaplar ve peygamberler vasıtasıyla kendisine bildirilmiştir. İlahi kitapların sonuncusu Kur'an-ı Kerim'dir. İçerisinde insanları karanlıklardan aydınlığa çıkaracak, insanların ve toplumların huzur ve mutluluğunu sağlayacak hükümler içeren Kur'an-ı Kerim, bütün insanlık için gönderilmiş hidayet kaynağıdır. Hele hele bir müslümanın şeref ve izzet kaynağıdır. Bu nedenle Müslüman için çalışıp, çaba ve her türlü fedakarlık göstereceği konuların başında Kur'an'ı anlama gelmektedir. Zira Kur'an, onun hayat programı ve tartışılmaz rehberidir.

Müslümanlar, Kur'an'ın nazil olduğu andan itibaren bu ilahi mesajı anlamaya ve Allah'ın muradını anlayıp yaşamaya çalışmışlardır. Zira her gelen kuşak kendinden öncekilerin ulaşamadığı gerçekleri Kur'an'dan öğrenmeye ve değinmedikleri konuları ele almaya çalışmıştır.¹

İnsanlığa yol gösteren bu kitabın doğru anlaşılması, hedeflenen sonuca kısa yoldan ulaşmayı sağlayacaktır. Zaten Kur'an-ı Kerim, kendisini açık ve anlaşılır bir kitap olarak takdim eder.² Kur'an-ı Kerim'in bir çok âyeti vardır ki, sadedir, kolay anlaşılır. Yerlerin ve göklerin yaratılmasına, hayvanlar alemine dikkat çekilmiş, geçmiş kavimlerin olayları anlatılıp bunlardan ibret almamız istenmektedir. Fakat bunun yanı sıra Kur'an'ın öyle âyetleri de vardır ki, bunları herkes anlayamaz. Anlamak için Kur'an ve Kur'an ilimlerinde ihtisas sahibi olmak gerekir. Muhkem – Müteşabih, Mutlak – Mukayyed, Mücmel – Mufassal, Âm – Hâs lafızlar içeren âyetler gibi.³

Kur'an'ın doğru anlaşılması İslam toplumunda görülen bir çok problemin çözümünü de beraberinde getirecektir. Zira söz konusu problemlerin büyük çoğunluğu Kur'an'ı yanlış anlamadan kaynaklanmaktadır. İslam tarihinde ilk ifrat hareketi olan Harici çıkış, Kur'an'ı yanlış anlama ve bu yanlışlığa bina edilen

¹ Candan, Abdulcelil, *Ulemayı uzun süre düşündüren anlaşılması güç âyetlerin tefsiri (Müşkilü'l-Kur'an)*, Konya 2001, s. 11-14 arası özetle

² Bakara, 2/185; Maide 5/15; Hacc 22/16; Enam 6/59.

³ Soysaldı, Mehmet, *Kur'an – Sünnet ilişkisi, Diyanet ilmi dergi*, (c. 38 sayı:4)

yaşantıdan kaynaklandığı gibi günümüzde de bir çok sapma Kur'an'ın yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır.⁴

Kur'an âyetlerinin anlaşılmasını zorlaştıran sebeplerden birisi, belli bir âyet gurubunun içerisinde bir âyet veya âyetin bir bölümünü çıkarıp kendi görüşlerine destek sağlamada kullanmaktır. Geçmişte ortaya çıkan sapık fırkalar da âyetlere "böl- parçala" metodunu uygulamışlar denebilir. Kendi doğru bildiklerini onaylatmak ya da toplum katında görüşlerine meşruiyet kazandırmak için Allah'ın kitabında yer alan nasları ve Rasulullah(sav)'in sünnetinde varid olan haberleri kendi görüşlerine göre yorumlayıp mezheplerini takviye etmeye çalışmışlardır. Gerçekte böyle bir metot izlemek hem Kur'an'ın hem de sahih sünnetin ruhuna aykırıdır.⁵

Kur'an'ı Mübin, bütün insanların en mükemmel, en mukaddes bir rehberi olduğu içindir ki bunu gerek mubarek nazmındaki en yüksek fesahat ve Belağatı mümkün merteye göstermek, ve gerek latif manasındaki sonsuz hakikatler ve eşsiz güzelliklerden beşeriyet için ortaya çıkacak mealleri izah edebilmek ve netice itibariyle Allah'ın kitabına hizmet şerefine nail olmak maksadı ve hikmetine mebni yüzlerce tefsir kitapları te'lif edile gelmiştir.⁶

Kur'an'ın indiği dönemde ilk muhatapları olan Araplar, Ümmi olarak biliniyordu. Nitekim Kur'an-ı Kerim de bu nitelemeyi kabul ederek onaylamaktadır. Yahudiler, Arapları bu şekilde nitelerken bununla Arapların okuma yazma bilmediklerini, kitap ve din hakkında bir bilgiye sahip olmadıklarını kastediyorlardı. Bununla birlikte Kur'an'ın ilk muhatapları olan bu insanlar, Kur'an'ı anlama noktasında bir problemle karşılaşmadılar. Gerçi Kur'an'ın, konuştukları dil ile inmiş olması, nüzul ortamını yaşıyor olmaları elbette Kur'an'ı anlamalarını kolaylaştırıyordu. Ayrıca anlamakta güçlük çektikleri âyetlerin anlamlarını Peygamber (sav)'e sorma imkanına sahiptiler. Fakat anlamayıp ta yorumunu Peygamber (sav)'e sordukları âyetlerin sayısı önemseneyecek ölçüde fazla değildir.⁷

Hız Peygamber (sav) 'e sorulan soruların cevabı mahiyetindeki açıklamalar, tefsir ilminin ilk temellerini oluşturmuştur. Daha sonra, kendini bu yola verip Kur'an üzerinde düşünen , kafa yoran, insanların Hız Peygamber'den gelen rivayetleri

⁴ Candan, Abdülcelil, a.g.e, s. 14.

⁵ Altıntaş, Ramazan, *Kur'an'da hidâyet ve dalâlet*, Konya 1997, s. 24-25

⁶ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, Ankara, 1960, c. 1, s. 6

⁷ Şimşek, M. Said *Günümüz tefsir Problemleri*, Esra yay. İst. 1997, s. 27- 28

toplayarak Arap dili ve edebiyatının inceliklerini de ortaya koyarak Kur'an âyetlerini yorumlamaları bu ilmin gelişmesini sağlamıştır.

Tefsir ilmini; Kur'âni açıdan , Kur'an'ın delâleti açısından Allah'ın kelimelerinden muradı, insanın gücü nisbetinde bilmesidir, diye tarif eden büyük müfessirlerimizden Kâdî Beydâvi(685/1288) , Kur'an'ı her hikmetin kaynağı, dünyevi ve uhrevi mutluluğa götürecek her faziletin kaynağı olarak gösterir ve Kur'an tefsirinin şu üç kısımdan oluştuğunu belirtir:

1- Allah'u Taâla'nın, yarattıklarından hiç kimseye bildirmedeği yalnız kendisine mahsus olan kitabının sırlarının bilgisi: Zâtının mahiyeti, isim ve sıfatlarının hakikati bilgisi gibi. Bu konularda konuşmak hiç kimseye caiz değildir.

2- Allah'u Teâla'nın sadece Peygamberine bildirdiği veya kendisine izin verdiği kimseyi muttali kıldığı bilgiler. Surelerin başlangıçları bu çeşittendir denilmiştir.

3- Birtakım ilimler ki bunlar da Cenâb-ı Hakk'ın, Peygamberine öğrettiği ve onun da öğretmesini emrettiği gizli ve açık manalar. Bunlar da iki kısımdır:

a- Sadece rivayet yoluyla bilinenler; Sebebi nüzul, nâsih- mensuh, kıraatler, yaşanmış ve yaşanacak olaylar gibi.

b- Derin araştırma ve hüküm çıkarma yoluyla elde edilen bilgiler. Bunlar da iki kısımdır:

b.1. Hakkında konuşmanın caizliği hususunda ihtilaf olan kısım: Müteşâbih âyetler gibi.

b.2. Hakkında konuşmanın ittifakla caiz olduğu kısım: Usul, Furu' ve irapla ilgili hükümler çıkartılması gibi. Çünkü bunların dayanağı kıyastır. Belağat sanatları, nasihat çeşitleri, işaretler bu çeşittendir. Yukarıda söylenenler dışındakiler ise yasaklanan kendi görüşüne göre tefsirdir.⁸

Bildiğimiz anlamda tefsir çalışması, şifâhi birtakım rivayetlerin yanında Kur'an'ın garip kelimelerinin kısa açıklaması şeklinde başlamış ve nihayet Kur'an'ın tüm âyetlerini kapsar hale gelmiştir. Tefsirin tedvin dönemine girmesiyle daha önce şifahi olarak aktarılan rivayetler derlenmiş, garip kelimelerin izahına yer verilmiş, mezheplerin ortaya çıkıp kurumlaşmasıyla da dirayet tefsiri gelişmeye başlamıştır. İlk dönemlerdeki rivayet tefsirini, kendi dönemlerinin içtimâi tefsirleri olarak değerlendirebiliriz. Bilâhère dirayet tefsirleri bu görevi üstlenmiştir. Yani dirayet

⁸ Beydâvi, Kâdî, *Envâru't- Tenzil ve Esrâru't- Te'vil*, İst. 1990 , önsöz s. 1

tefsirleri, doğuş döneminde kendi toplumsal sorunlarını dile getiriyorlardı. İşte bu nedenle onları dönemlerinin içtimai tefsirleri olarak değerlendirmek mümkündür.⁹

Hiz. Peygamber (sav)' in vefatından itibaren günümüze kadar yapılan tefsir çalışmalarını gözden geçirdiğimizde, yapılan çalışmaların metot ve içerik olarak iki şekilde geliştiğini görüyoruz. Bunlar: Rivayetlerin ağırlıklı olarak ele alındığı rivayet tefsirleri, diğeri ise, rivayetlerin yanında çeşitli konuların da incelendiği Dirayet tefsirleri. Şimdi bu iki tefsir çeşidinden hareketle günümüze kadar yapılan tefsir çalışmaları hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

1- Rivayet tefsiri:

Bu tefsirin en önemli özelliği, Kur'an-ı Kerim'in Hiz Peygamber(sav), Sahabe ve Tabiinden gelen rivayetlerle açıklanmasıdır. İlk dönemlerde yazılan tefsirler çoğunlukla bu tarzda yazılmıştır. Tefsirin bu çeşidine yapılan en önemli eleştiri, nakledilen rivayetlerin sıhhatine bakılmaksızın, senet ve metin tenkidi yapılmaksızın elde edilen bütün rivayetlerin nakledilmesidir. Bu nedenle zayıf veya uydurma rivayetler tefsir kitaplarını işkal etmiş, dolayısıyla da tefsir kitaplarına olan güven sarsılmıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde rivayet konularına gereken hassasiyetin gösterilmesi nedeniyle tefsir kitaplarına olan güven yeniden sağlanmıştır.

Rivayet tefsirinin en meşhur örneklerinden bazıları şunlardır:

1- *Câmiul Beyan fi Tefsiri'l- Kur'an*: İbn-i Cerir et- Taberi (310/ 1109)'nin yazdığı bu eser bize ulaşan en eski tefsirdir. Büyük hacimli, 30 ciltlik bu eserde yazar, sadece rivayetlerle yetinmeyip irap vecihleri, Âyetlerden çıkarılabilecek hükümler, delil ve görüşler arasında tercih gibi özellikleri de içerir.¹⁰

2- *Tefsirü'l – Kurâni'l Azim*: İbn-i Kesir (774 h.)'in yazdığı bu eser, rivayetlerde senetlerin hükümlerini belirtmesi, aynı konudaki âyetleri bir arada zikretmesi , rivayetler arasında tercihte bulunması, İsrailiyyâta dikkat çekmesi gibi yönleriyle diğeri tefsirlerden ayrılmış ve ilim dünyasında daha çok kabul görmüştür.¹¹

3- *ed- Dürrü'l- Mensur fi Tefsiri'l Me'sur*: Celâleddin es- Suyutî (911/1506) nin kaleme aldığı bu tefsirde Yazar, rivayetler hakkında hüküm vermeksizin sadece

⁹ Şimşek, M. Said, a.g.e s. 56.

¹⁰ ez- Zehebi, Muhammed Hüseyin, *et- Tefsiru ve'l- Müfessirun*, Baskı, Beyrut, tsz. , 1/212

¹¹ Geniş bilgi için bkz. Küçükkalay, Hüseyin, *İbni Kesir Hayatı, ilmi şahsiyeti, ve tefsirdeki metodu*, tsz. B. y. y.

naklettiği kitapların isimlerini belirtmiştir. Yazar bu eserini, daha önce yazdığı *Tercümânü'l- Kur'an* isimli eserini özetlemek suretiyle meydana getirmiştir.¹²

Rivayet tefsiri alanında yazılan eserler bunlardan ibaret olmayıp, örnek olması, ve kitaplarının ilim dünyasında daha çok tanınmış olması nedeniyle bu üç tefsiri misal olarak verdik. Rivayet tefsirinin diğer ilk örneklerinden bazıları şunlardır: Bahru'l- Ulum (*Semerkandi*), el-Keşf ve'l- Beyan (*Sa'lebi*), Meâlimü't- Tenzil (*Beğâvi*), el- Muharraru'l- Veciz (*İbn Atiyye*)

Kur'an-ı Kerim'i, onun tebliğcisi ve açıklayıcısı olan Hz. Peygamber(sav)'den ve onun ilk muhatapları olan sahabeyi Kiram'dan gelen rivayetlerle açıklamak rivayet tefsirinin önemini ortaya koymak için yeterlidir. Bunun yanında rivayet tefsirinin zaaf noktası olan ve en çok eleştirilen yönünü de ortaya koymak gerekir. Bu tefsire yöneltilen en büyük eleştiri; zayıf veya uydurma rivayetlerin ayıklanmadan, senet ve metin tenkidinden geçirilmeden tefsir kitaplarına alınmasıdır. Bunun en belirgin örneğini surelerin faziletleri konusunda nakledilen rivayetlerde görüyoruz. Diğer taraftan İsrâiliyyât olarak kabul edilen bilgilere yer verilmesi, hadislerin sebab-i Vürudu düşünülmeden, kendi bağlamından çıkartılarak kendi mezhep ve meşrebine delil olarak kullanılması bu tefsire yöneltilen eleştirilerden bazılarıdır.

Kur'an tefsirinin ilk dönemlerinde yapılan tefsir çalışmaları, Hz Peygamber(sav)'den gelen rivayetlerin aktarılması ve bazı garip kelimelerin açıklaması şeklindeyken, daha sonraki dönemlerde farklı tefsir ekollerinin gelişmesiyle rivayetlere verilen önem yerini modern bilimlere, sosyal olaylara ve teknolojik gelişmelere bırakmıştır. Diğer bir ifadeyle rivayet tefsiri, sahip olduğu şöhretini dirayet tefsirine bırakmıştır.

2- Dirayet tefsiri :

Tefsirin bu çeşidi, farklı alanları ve konuları bulunmakla birlikte kısaca; Kur'an-ı Kerim'i, nakledilen rivayetlerin yanı sıra birtakım ilim dallarından da faydalanarak açıklamaktır diye de tarif edebiliriz. İlk dönemlerde böyle bir tefsirin caiz' olup olmadığı konusunda tartışmaların bulunduğu bu tefsir çeşidi, birçok alanda yapılan farklı çalışmalarla tefsir ilminin en gelişmiş alanı haline gelmiştir.

¹² ez- Zehebi, a.g.e, s. 1/253

Dirayet tefsirinin caizliği konusunda ileri sürülen en önemli iddia şudur: Dirayet tefsiri, kesin bir bilgiye dayanmaksızın, zannı galibe göre Allah adına konuşmaktır. Bu da Kur'an'ın bir çok âyetiyle haram kılındığı gibi, Peygamber (sav)'in şu hadisleriyle de yasaklanmıştır: Tirmizi'nin Süneninde rivayet ettiği hadis-i şeriflerde Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “*Kim, Kur'an hakkında kendi görüşüne dayanarak (bir bilgiye dayanmaksızın) bir şey söylerse Cehennem'deki yerini hazırlasın*” Diğer bir rivayette: “*Kim, Kur'an hakkında (herhangi bir bilgiye dayanmaksızın) kendi görüşüne göre bir şey söylerse doğruya isabet etse de hata etmiştir.*”¹³

Burada yasaklanan husus; Âyetleri, sırf kendi görüşünü desteklemek için, tefsir kurallarına aykırı olarak, keyfi olarak yorumlamaktır. Yoksa, Kur'an âyetlerini birtakım bilim dallarından da faydalanmak suretiyle anlamak ve yorumlamak yasaklanmamış aksine pek çok âyette, Kur'an âyetleri üzerinde düşünmek, tefekkür etmek emredilmiştir.

Büyük müfessirlerimizden Celâleddin es- Suyutî (911/1506), rey tefsirinin caiz olabilmesi için şu dört şartı taşıması gerektiğini İmam Zerkeşi'nin el- Burhan adlı eserinden nakletmiştir.

1- Zayıf ve mevzu rivayetlerden sakınarak Rasulullah(sav)' den nakilde bulunmak.

2- Sahabenin sözünü almak. Sahabe sözünün mutlak olarak merfu hükmünde olduğunu söyleyenler olmuştur. Bazıları da bundan maksadın, nüzul sebepleri gibi hakkında içtihatla hüküm vermek mümkün olmayan hususlar olmalıdır der.

3- Dil kurallarına uymak ve âyetleri, Arap dilinin müsait olmadığı şekilde açıklamaktan sakınmak.

4- Sözün muktezasını ve şer'i kanunun kendisine delalet ettiğini anlamak.¹⁴

Dirayet tefsirinin en meşhur örneğini Fahreddin er- Râzi' (606/1209)nin yazdığı Mefâtihu'l- Ğayb adlı eseri oluşturmaktadır. İçerisinde Fıkıh, Kelam, Felsefe, Nahiv, Belağat gibi pek çok ^{ilmi} konunun ele alındığı bu eşsiz eser, kendisinden sonra yazılan tefsir kitaplarının da temel kaynağı olmuştur. Dirayet tefsirinin diğer meşhur örneklerinden bazıları şunlardır: Envâru't- Tenzil ve Esrâru't- Te'vil (Kâdı Beydâvi),

¹³ ez- Zehebi, a.g.e, 1/257 vd. özetle.

¹⁴ Suphi es- salih, *Ulumü'l- Kur'an* (Çev. M. Said Şimşek, Kur'an ilimleri), Esra yay. , İst. 1994,s. 304

Medârikü't- Tenzil ve Hakaiku't- Te'vil (Nesefi), el- Keşşâf (Zemahşeri), İrşâdü'l- Aklisselim ilâ Mezâya'l- Kur'an'il- Kerim(Ebussuud)

Dirayet tefsiri farklı alan ve farklı konulardan oluşmaktadır. Tefsirinde ağırlıklı olarak Kuran'ın ahkam yönünü ele alan tefsirler , Ahkam tefsirleri olarak zikredilmiş, Toplumsal olaylardan hareketle insanların düşüncesini ve hayat tarzını ele alan tefsirler ise, İctimâi tefsirler olarak değerlendirilmiştir. Bu şekilde, dirayet tefsirinin konuları ve alanı genişlemiştir. Dirayet tefsirinin farklı alanlarıyla ilgili birkaç örnek vermek istiyoruz.

1- Ahkam Tefsirleri:

Bu tefsirler, Kur'an âyetlerinin ahkam yönüne ağırlık vererek çeşitli hukuk meselelerini, delillerini, lehte ve aleyhteki görüşlerini ortaya koyarlar. Mezhep taassupları , zayıf delillere sarılma, diğer mezhep ve görüşlere ağır ithamlarda bulunma gibi eleştirilecek yönlerin bulunması, bu tefsirin en önemli zaaf noktalarıdır. Ahkam tefsirleri bazen, sadece ahkam ayetlerini içeren bir kitaptan oluştuğu gibi bazen de Kur'an'ı baştan sona tefsir edip ağırlıklı olarak ahkam yönü üzerinde duran bir tefsirden de oluşabilmektedir. Ahkam tefsirinin en meşhur örnekleri şunlardır:

a- Ahkâmü'l- Kur'an : Ebu Bekir er- Râzi el- Cessas(325 h.)'ın yazdığı bu eserde, Hanefî mezhebinin görüşlerine ağırlık verilmiştir.

b- Ahkâmü'l- Kur'an: el- Kiyâ el- Herrâsi'nin yazdığı bu ahkam tefsirinde İmam Şâfi'nin görüşlerine ağırlık verilmiş ve ısrarla savunulmuştur.

c- Ahkâmü'l- Kur'an : İbnü'l- Arabî (543 h.)'nin yazdığı bu tefsir İmam Mâlik'in görüşlerinin savunulduğu ahkâm tefsiridir.

d- el- Câmi' li Ahkâmi'l- Kur'an : İmam Kurtubî (671 h.)'nin yazdığı bu tefsirde, Maliki mezhebinin görüşlerine ağırlık verilmekle beraber diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmiş, mezhep taassubundan uzak kalınmaya çalışılmıştır.

2 – *İşâri tefsir* : Kur'an-ı Kerim'i , zahir manası ile bağdaştırabilen süluk erbabının bileceği bir takım anlamlara göre tefsir etmektir.¹⁵ İşâri tefsirin makbul olması için şu şartları taşıması gerekir:

1- Batınî mananın Kur'an lafzının zahir manasına aykırı olmaması gerekir.

¹⁵ ez- Zehebi, a.g.e, 2/381

2-Başka bir yerde bu mananın doğruluğunu te'yid eden şerî bir şahidin bulunması gerekir.

3-Verilen bu manaya şer'î veya akli bir muarızın bulunmaması gerekir.

4- Verilen bâtın mananın tek mana olduğu ileri sürülmemesi gerekir.¹⁶

Bu alanda yazılan bazı tefsirler, yukarıda sayılan şartları taşımadığı için muteber kabul edilmemiştir. Bu sahada yazılmış eserlerden, et- Tüsteri (283 h.), es- Sülemi (412 h.), Âlusî (1270 h.), Kuşeyrî (465 h.) gibi âlimlerin tefsirleri İslam dünyasında rağbet görmüştür.

3- *İlmî tefsir:*

Kur'an ibarelerindeki ilmi istilahları açıklamaya, onlardan çeşitli ilimleri ve felsefi görüşleri çıkarmaya çalışan bir tefsir çeşididir.¹⁷ Kur'an-ı Kerim, Pek çok ayetinde insanı düşünmeye tefekkür etmeye çağırıyor, insanın öncelikle kendi yaratılışından başlamak suretiyle kainattaki ilahi dengeyi keşfedip bu dengeyi ayakta tutan yüce kudrete karşı daha bilinçli şekilde kulluk vazifesini yerine getirmesi istenmektedir. İlmî tefsirin amacı, Cenabı- Hakk'ın işaret ettiği bu hakikatleri geniş bir şekilde ele alıp, ilahi muradı açıklamaya çalışmaktır. İlmî tefsirin ilk örneklerini Gazzâli (505 h.) ve Râzi (606/1209)'nin eserlerinde görüyoruz. 19. Y.Y.'da Batıda görülen teknolojik gelişmeler, İslam dünyasının bu gelişmelere ayak uyduramaması gibi bazı nedenler, İslami ilimlerin yeniden gözden geçirilmesine, yapılan çalışmalarda bilimsel gelişmelerin de dikkate alınmasına neden olmuştur. Bu dönemde yapılan tefsir çalışmalarında ilmi gelişmelere dikkat çekilerek, biraz da Kur'an lafızlarına değişik manalar verilmeye çalışılarak Kur'an'ın , bu bilimsel gelişmelerin kaynağı olduğu, çok daha önceden bunları ortaya koyduğu ispat edilmeye çalışılmıştır.

İlmî tefsire yönelik ilk ciddi eleştiriyi, el- Muvafakat sahibi Şâtibi'nin yaptığını görüyoruz. Şâtibi'nin bu görüşüne katılan ez- Zehebi ilmi tefsiri üç yönden eleştirmektedir:

1- Luğat açısından: Kur'an lafızları tek bir manada kalmayıp, hayat şartlarının değişmesiyle lafızlara yüklenen manalar da değişmiştir. Kur'an lafızlarının muteber

¹⁶ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Ankara, 1996., 2/13

¹⁷ ez- Zehebi, a.g.e, 2/519 ; Cerrahoğlu, a.g.e, 2/369

olan tanımı, onların nazil olduğu devirdeki anlaşılmasıdır. Cenab- ı Hakk'ın bu lafızlarla nüzulünden asırlar sonra ortaya çıkan manaları kasdetmesi düşünülemez.

2- Belağat yönünden : Kur'an'ın, belağat yönünden en yüksek bir derecede olduğu bilinen bir gerçektir. Kur'an'ın ilk muhatapları olan Arapların bilmediği manalarla Kur'an'ı açıklamak doğru değildir. Böyle olsaydı, ilk muhataplar, Allah'ın murad ettiği manaları bilmemiş ve anlamamış olurlardı. O takdirde Kur'an'a belîğ bir kitap demek mümkün olmazdı.

3 - İtikat yönünden : Eğer her şey Kur'an'da vardır diyenlerin yolunu takip edecek olursak Tıp, Astronomi, Fizik, Kimya, vb. ilimlerin nazariyelerinin kaynağını da Kur'an'da aramamız gerekir. İlmi kaide ve nazariyeler sürekli değişim içindedirler. Böyle değişen nazariyelerin Kur'an'da olduğunu kabul etmek insanların Kur'an'a olan inancını zayıflatır. Çünkü Kur'an hükümleri sabittir, değişmez.¹⁸

Zehebi'nin ilmi tefsire yaptığı eleştirilere biz de hak veriyoruz. Kur'an-ı Kerim'i asıl amacından uzaklaştırarak onu, değişen ilimlerin, nazariyelerin kaynağı kabul etmek, elbette doğru olmaz. Kur'an-ı Kerim'de anlatılan; insanın yaratılışı, yerlerin ve göklerin düzeni, tabiatın işleyişi vb. olaylar ve diğer hakikatlerin hepsi Yüce Allah'ın kudretini ortaya koymaktadır. Müminlerin bu ve benzeri hakikatler üzerinde düşünmeleri, tefekkür etmeleri onların imanlarını sağlamlaştıracaktır.

Bilimsel tefsirin ilk temsilcileri; Gazzâli, Fahrüddin er- Râzi, Zerkeşi , Suyutî gibi alimlerdir. Çağımızda ise, el- Cevâhir fi tefsiri'l- Kur'ani'l- Kerim isimli tefsirin müellifi Tantâvi Cevheri, Keşfü'l- Esrâri'n- Nuraniyye el- Kur'aniyye isimli tefsirin sahibi Muhammed b. Ahmed el- İskenderani, Abdurrahman el- Kevâkibi, Bediuzzaman Said-i Nursi gibi alimler bu ekolün savunucularıdır.¹⁹

4- İctimâi tefsir :

Kur'an-ı Kerim, insanlar için indirilmiş bir kitaptır. İnsanın problemlerini ve bu problemlerin çözüm yollarını ele alır. İnsanların inanç problemleri, toplumların içinde bulunduğu inanç bozukluğu, ahlâki çöküntü, manevi değerlerin zayıflaması vb. konular, İctimâi tefsirin ilgilendiği konulardan bazılarıdır. Tefsiri , birtakım kelime çözümlerine takılıp kalmaktan, mezhep tartışmalarından arındırarak insanlarda görülen inanç zafiyetinin nedenlerini, toplumlarda yaşanan çöküntülerin ve

¹⁸ ez- Zehebi, a.g.e, 2/537-538 ; Geniş bilgi için bkz. Cerrahoğlu, İsmail a.g.e, 2/404-405 ; Şimşek, Said, a.g.e, s. 119 vd.

¹⁹ Şimşek Said, a.g.e, s. 172.

bozulmanın nedenlerini ortaya koyarak âyetler ışığında bu problemlere çözüm yolları aramak bu tefsirin temel hedefini oluşturmaktadır. Özellikle çağımızda daha çok ilgi duyulan bu ekolün temsilcileri ; Muhammed Abduh (1323 h.), Reşid Rıza(1354 h.), Mustafa el- Merâği, Abdülkadir el- Mağribi gibi alimlerdir.²⁰

İctimâi tefsire yöneltilen eleştirilerden bazıları şunlardır: Akla geniş yetki vermesi, bazı sahih rivayetleri kabul etmemesi, modern ilimlerin etkisinde kalmasıdır. Bu eleştiriler yanında ; İsrâiliyyattan uzak kalmaları, zayıf veya uydurma rivayetlere yer vermemeleri, mezhep taassubu ve körü körüne taklitten sakındırmaları bu ekolün tasvip edilen yönlerinden bazılarıdır.

Buraya kadar, tefsir çeşitleri ve bölümleri hakkında kısaca bilgi verdik. Konumuzun asıl amacını aşacağı için bölümlerin detaylarına girmedik. Bu bilgileri vermekteki amacımız, tezimizin konusu olarak incelediğimiz tefsirin, tefsirler içindeki yerini belirlemede bizlere yardımcı olmasıdır.

Tezimizin konusu olarak “ *Cemaleddin el- Kasimî'nin Mehâsinü't -Te'vil adlı tefsirinin bilimsel yönden incelenmesi*” olarak seçmemizdeki amacımız; yazarın âyetleri tefsir etmedeki metodunu , tefsirinin kaynaklarını , diğer tefsirlerden farklı olan yönlerini ortaya koymaktır. Yazarın tefsirinin bilimsel tefsir olup olmadığı, ayetleri bilimsel tefsir metoduna uygun olarak değerlendirip değerlendirmedeği gibi konular bizim tezimizin amacı dışında olduğu için bu yönlere temas etmedik.

²⁰ Geniş bilgi için bkz. ez- Zehebi a.g.e, 2/604 vd; Şimşek Said, a.g.e, s. 75 vd.

1. BÖLÜM

C. el-KASİMÎ' NİN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ:

1- HAYATI:

1.1. Adı ve Nesebi:

Asıl ismi: Cemalüddin veya Muhammed Cemalüddin b. Muhammed Said b. Kasım el-Hallak'tır.²¹

Nesebi: Muhammed Cemalüddin ebu'l-Ferec b. Muhammed Said b. Kasım b. Salih b. İsmail b. Ebi Bekir' dir. Dedesine nisbet edilerek el-Kasimî diye tanınmıştır.²²

1.2. Doğumu ve Ailesi:

Cemaleddin el-Kasimî, 17 Eylül 1866 (Cemâde'l- Ulâ 1283) 'da Dımeşk' te doğdu. Güzel ahlak sahibi, dindar bir evde yetişti. Babası, edebi yönü ağır basan bir fakih, aynı zamanda bir şairdi. Babasının *Şam sanatları ansiklopedisi* isimli bir kitabı vardı. Bu ansiklopediyi sin harfine kadar yazabildi. Kalanını da oğlu Cemaleddin ile Halilü'l- İzam tamamladı. Dedesi ise, Şam fakihî ve dönemin islahatçısı idi. Bu dedesi dışında dedelerinden ilimle uğraşan yoktu.²³

1.3. Vefatı:

Kasimî, 23 Cemaziyelevvel 1332 (19 Nisan 1914)' de Şam'da vefat etti ve Makberetü Babissağir' e defnedildi.

2- İLMÎ ŞAHSİYETİ:

2.1. Tahsil Hayatı ve hocaları:

C. el-Kasimî'nin oğlu Zâfir el-Kâsîmî şöyle anlatıyor: o, dine saygı ve tazimin egemen olduğu dinin yol göstericiliğinin hakim olduğu bir atmosferde iki gözünü açtı. Doğru ve düzgün bir hayat yaşamada babasının büyük katkısı oldu. Kâsîmî, eskilerin metodu üzere ilim tahsil etti. Her ilmi, o ilmin meşhur imamlarından öğrendi. Yazıyı, Şam'da ikamet eden Türk âlimlerinden Mahmut el-Kavsi'den öğrendi.

²¹ ez-Zirikli, Hayruddin, el-A'lam Kâmusu Teracim, Darü'l- İlim, Beyrut 1980, 2/135

²² el-Kasimî, Zafir, Önsöz, (Cemaleddin el-Kasimî, Kavaidü't- Tahdis), Beyrut, 1961.

²³ Asım el-Bîtar, Önsöz, (el-Kasimî, Cemaleddin, *Delailü'd- Tevhid*, Thk: Halid Abdurrahman el-Akk), Darünnefais, Beyrut, 1991, s. 25 vd,

Sonra da Zahiriyye Medresesine gitti, burada hocası Reşid Kuzeyha'dan Kelam, Sarf, Nahiv, Mantık, Beyan, Aruz v.b. ilimleri okudu.²⁴ Kur'an-ı Kerim'i hafız Abdurrahman el- Mısrî' den öğrendi. Sonra Şam kurrâsının şeyhi Ahmet el- Hulvâni' den kıraat okudu. Yine aynı usülle Şam'ın büyük âlimleri Selim el- Attar, Bekrî el- Attar ve diğerlerinden tefsir, hadis, fıkıh usûlü, sarf, nahiv, beleğat ve diğer ilimleri okudu. Mahmut el- Hamzâvi, Tâhir el- Âmidî, Muhammed Tantavi ve benzeri alimlerden diplomalar aldı.²⁵

Mütercim Zâfir el- Kasimî, C. el- Kasimî' nin hocaları arasında Muhammed el- Hânî en- Nakşibendi'yi de zikretmiştir ki, o da âlim, sufi birisiydi. Kasimî' nin tasavvufla ilişkisi hususunda mütercim, Kasimî' nin şunları söylediğini naklediyor: "Muhammed el- Hânî (r a) bana Nakşibendi tarikatının zikrini telkin etti. Ben de onun halkasına bir müddet devam ettim. Sonra bir nedenden dolayı bıraktım." Yine babasının dayısı, ed- Desuki diye meşhur olan Hasan el- Cübeyne' nin naklettiğine göre Kasimî, bu hocanın (Muhammed el- Hânî' nin) sohbetinden faydalanmış, onun âdabı, güzel söz ve irşatlarıyla yetişmiştir.²⁶

Erken yaşta ilim öğrenmeye başlayan Küçük Cemaleddin, öğrendiği ilimleri öğretmeye de küçük yaşta başladı. 14 yaşında öğrenci okutmaya başlayan Cemaleddin, 1887(1303) yılına kadar Sinaniyye Camiinde babasının vermiş olduğu derslerde ona yardım ediyordu. Hükümet, 1893-1896 yılları arasında Ramazan ayında Vâdi'l- Acem, Nebek ve Balebek şehirlerinde dersler vermek üzere onu görevlendirdi. 1901 yılında babasının vefatı üzerine onun yerine geçerek Sinaniyye Camiinde umumi dersler vermeye başladı, vefat edinceye kadar buna devam etti.²⁷

2.2. ilmi seyahatleri:

Suriye'nin çeşitli yerlerinde vaaz veren Kasimî, hayatının tamamına yakını Suriye'de geçirmiştir. Hayatını ilim öğrenmek ve öğrendiğini insanlara anlatmaya adanmış Kasimî, kısa süren Mısır yolculuğu ve Medine ziyareti dışında Suriye dışına çıkmamıştır. Kasimî'nin Mısır seyahatini, batılı yazar David Dean Commins şöyle anlatmaktadır: 1903 Güzünde bir gün Şam yakınlarındaki bir köyü ziyaret eden

²⁴ el- Kasimî, Cemaleddin, *Kavaidü't- Tahdis min Fununi mustalahi'l- Hadis* (Thk. Muhammed Behcet el- Bîtar), Daru İhyai Kütübî'l- Arabiyye, 2. Baskı, 1961, Önsöz, s. 20-21

²⁵ Asım el- Bîtar, a.g.y, s. 26 vd.

²⁶ Asım el- Bîtar, a.g.y, s. 26 vd.

²⁷ el- Kasimî, Cemaleddin, *Kavaid*, s. 21; Dr. Er-Rumi, Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman, *İtticahatü't- Tefsir fil-Karni'r- Rabi' aşar*, 1. Baskı, Riyad, 1986, s. 1/161

Kasimî ile Abdurrezzâk el- Bitar, Mısır'a gitme fikrini konuşurlar. Gâye, eski eserleri görmek, ülkenin gelişimini yerinde tetkik ve has dostları ziyarettir. 1903'ün Aralık ayında iki selefi âlim Beyrut limanında bir Fransız yolcu gemisine binerler. Kahire'ye varır varmaz, Cemaleddin ile Abdurrezzak önce otele gidip valizlerini bırakırlar, sonra da el- Ezher'e, Bitar'ın yaklaşık yirmi yıl önce Beyrut'ta karşılaştığı Muhammed Abduh'u ziyarete giderler. Kahire'deki dört haftalık misafirlikleri sırasında Kasimî ile Bitar, Abduh'u sık sık görürler, hatta Kur'an tefsiri konusundaki bazı derslerine de iştirak ederler. Şehirdeki ilk günlerinde Abduh onları evine davet eder. Eve doğru giderken Mısırlı âlim içtihattan bahisle bütün din âlimlerinin içtihat yolunu izlemek ve hadisleri sahihlik süzgecinden geçirmekle mükellef olduklarını söyler, müzakere evde devam eder. Abduh ile arasında özellikle Kur'an tefsiri konusunda bazı farklar olduğunu belirten Kasimî'nin bu ilk karşılaşmada Abduh'un büyüüne kapıldığını söylememek gerekir. Pek tabii ki Kasimî, Abduh'a büyük saygı duymakta, misafirperverliğini ve gösterdiği ilgiyi cân-u gönülden takdir etmektedir.²⁸

Kasimî Mısır'da kaldığı dört haftalık süre içinde bazı ilmi çevrelerle görüşmüştür. Kahire'ye gelişlerinden bir hafta sonra Reşid Rıza ile karşılaşırlar, daha sonra sık sık görüşürler. Kasimî ile Rıza arsında geçen konuşmalarla ilgili kaynaklarımızda bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca Kahire eşrafından zengin avukat Ahmet el- Hüseyini ile tanışır.

Yazarlık yapan el- Hüseyini, Cemal ile Abdurrezzak'ı iki defa evine davet eder. Kasimî, ile Bitar Kahire'de zaman zaman el- Muktazaf isimli popüler dergiye konuk oluyorlardı. Cemaleddin'in Mısır yolculuğu, onun Şam dışında daha çok tanınmasını sağladığı gibi Şam'daki itibarını artırdı. Yine Mısır yolculuğu sayesinde Kasimî ile Bitar, projelerini resmi takibata uğramadan tatbik sahasına koyabilen şahsiyetlerle tanıştılar.²⁹

Kasimî'nin Mısır seyahati dışında vefatından dört yıl önce Medine'yi ziyaret ettiğini kaynaklarımız haber vermektedir.³⁰ Medine yolculuğunda kimlerle görüştüğü konusunda kaynaklarımızda herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

²⁸ Commins, David Dean, *Osmanlı Suriye'sinde ıslahat hareketleri*, orijinal adı: Islamic Reform Politics Social Change in late Ottoman Syria (New York, 1990) Çev: Selahaddin Ayaz, Yöneliş yayınları, İst. 1993, s. 123 vd

²⁹ Commins, a. g. e, s. 124-129 arası özetle.

³⁰ ez- Zirikli, Hayruddin, a.g.e, 2/135

2.3. Okuduğu eserler:

Kasimî okuduğu eserler hakkında şunları söylüyor: “ Cenab’u- Hak lutfuyla bu kulundan başkalarına karşı kendini sevgisini ve vakitleri boş yere harcama isteğini giderdi de sayısızca edebi ve tarih kitapları okudum. Yine Cenab’u- Hakk’ın muvaffak kılmasıyla Sahih-i Müslim’in tamamını rivayet olarak ve anlayarak kırk günde okudum. Aynı şekilde İbn’i Mâce’nin sünenini yirmibir günde, Malik’in Muvatta’sını ondokuz günde, Takribü’t- Tehzib’ i bazı hatalarını düzelterek ve kenarına not alarak yaklaşık on günde okudum.³¹

Hocası Selim el- Attar’ın derslerine devam ederek ondan Şerhu Şuzuri’Zeheb, İbn Akil, Şerhu Katrinneda, Muhtasarı’s- Sad, Cem’ul – Cevâmi, Tefsiri- Beydâvi gibi kitapları okudu³²

Özellikle hadis alanında kendisini iyi yetiştiren Kasimî’ nin bu birikimini tefsirinde çok iyi kullandığını görüyoruz. Hadisleri kullanma tarzı, senet ve metin olarak değerlendirmesi, zayıf veya uydurma hadislere yer vermemesi çoğu tefsirde göremediğimiz ayrıcalıklardandır.

Kendisini çok yönlü olarak yetiştiren Kasimî, dedesinden ve babasından kalan özel kütüphane sayesinde, ilmi ve fikri hareketleri tanıma, gelişmeleri yakından takip etme imkanı buldu. Özel kütüphanesi yaklaşık 1000 ciltlik kitaptan oluşuyordu. Bu kütüphanede tefsir, hadis, fıkıh, dil, tasavvuf, edebiyat, tarih, metodoloji kitapları yanında talik, tashih kitapları ayrıca eski ve modern felsefe kitapları, sosyoloji, matematik, karşılaştırmalı hukuk, İslam fırkalari kitapları, Yahudilik, Hristiyanlık gibi diğer dinlerin kitaplarından da yaklaşık 100 kitap bulunuyordu.³³ Kasimî, bu kitaplardan matematik, felsefe, tıp, sosyoloji, hukuk, ziraat vb. sahalarda yazılmış pek çok kitap okudu. İslamiyet ile diğer sistemleri karşılaştırdı. Tarih, edebiyat ve ahlak üzerine araştırmalar yaptı ve eserler kaleme aldı. Sosyalizmi inceledi. Kazandığı bu ilmi ve fikri seviyeden dolayı Şam’ın önde gelen âlimleri arasında yerini aldı.³⁴

³¹ Asım el- Bîtar, agy. s. 27 vd.

³² el- Kasimî, Cemaledin, *Kavaidü't- Tahdis*, s. 21

³³ el- Kasimî, Cemaledin, *Kavaid*, s. 22-23

³⁴ Turgut, Ali, C. el- Kasimî mad DİA., İst. 1993, 7/311

2.4. Fikri Yapısı:

Yazarın bazı kitaplarından özetleyerek aldığımız bazı ifadeleri onun fikri yapısı hakkında bize bilgi vermektedir. O, Akıl-Nakil ilişkisi konusunda şunları söylüyor:

Şüphesiz ki din, ahlak okuludur. Din, birliğe çağırır, ayrılığa değil. Akıl, Allah'ın kesin delilidir. Nakil, akla ters düşen bir şeyi getirmez. Alimler; Akıl ve nakil birbiriyle çeliştiğinde aklın önceliği olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. Mes'elelerde karşılıklı tartışma kapısı açıktır.

Bazı fakihlerin şöyle dediğini işittim. “ o hüküm teabbudidir, akıl onun manasını anlayamaz.” Bu, düşünmeye karşı aklın ve düşüncenin önüne atılmış bir taştır, ayrıca “ Manaları çıkarmak için düşünceyi çalıştırmak gerekir.” Kaidesine de terstir.³⁵

Yazarın burada hür düşünceyi savunmak için söylemiş olduğu fikre biz katılmıyoruz. Çünkü Kur'an'da geçen bazı hükümlerin hikmetini eğer açıklayıcı başka nâss veya karine yoksa biz anlayamayız. Meselâ: Namazların rekat sayıları, zekâtı oranları vb.

2.5. Yargılanması:

Kasimî'nin, hükümet tarafından yargılanmasına neden olan iddia; Kasimî'nin “*Mezhebi Cemâli*” adıyla yeni bir mezhep kurduğu, yeni içtihatlar ortaya attığı iddialarıdır.³⁶ Bu iddiaların ortaya atılmasının nedenleri hususunda, Kasimî'nin yaşadığı dönemi geniş bir şekilde inceleyen batılı araştırmacı David Dean Commins kitabında şunları ifade etmektedir:

1895 Aralık ayında Ahmet Cezairi, Ennabe camiinden mesai arkadaşı Cemaleddin'e (Kasimî) mescidin karşı tarafında oturan Abdurrezzak Bitar ile Selim Samara'yı ziyarete gitmeyi teklif eder. Cemaleddin de teklifi kabul eder. Dört din âlimi sadece ziyaret amacıyla bir araya gelirler. Bu toplantıların her hafta birinin evinde devam etmesini kararlaştırırlar. Ev sohbetleri her hafta birinin evinde geniş katılımı ile devam eder. 1896 Ocak ayı sonlarında Abdurrezzak Bitar bir sonraki toplantı için bu gurubu, Kendi kardeşi Abdulgani'yi ve diğer dostlarını evine

³⁵ el- Kasimî, *Kavâid*, s. 27-28.

³⁶ Dr. Fehd b. Abdurrahman, *İtticahatü't- Tefsir*, 1/162, el - Kasimî, *Kavâid*, s. 26.

çağırıştır. Çeşitli fıkhi meselelerin ele alındığı toplantıyı nakledeken Kasimî şöyle der: “ Yemin ederim ki onları kesinlik (kat’iyet) dışında hiçbir şey üzere bulamazsınız, onların kesin deliller dışında bir şeye itibar ettiğine şahit de olamazsınız.” Kasimî, sözlerine şöyle devam eder: “ Yalnız toplantıda biri vardı ki giyim- kuşamı itibarıyla âlimdi ama halk arasında yalan düzmekten, iftira atmaktan başka bir şey de yapmaz.” İşte o söz konusu şeyh toplantıdan sonra eşraftan iki kişiyle buluşur. Bu iki kişi iki hafta önceki toplantıya katılmışlardır. Bu üç kişinin yaydığı şayialar sonucu gurubun adı “Müctehidler Cemiyeti” ne çıkar. Ayrıca en yakın ilişki Cemaleddin (Kasimî) ile kurulduğundan “Cemali Mezhebi” diye bir laf da oradan oraya dolaşmaya başlar. İş bununla da kalmaz. daha da kötüsü, halk “gizli bir gündem” den falan bahsetmeye koyulur.³⁷

Kasimî, ve arkadaşları hakkında ortaya atılan bu dedikodular, bölgenin Valisine kadar ulaşır. Neticede vilayet idare meclisi, Kâdı başkanlığında müftü ve yardımcılarının da yer aldığı bir tahkikat komisyonu atamayı kararlaştırır. 27 Ocak 1896’da Kasimî ile beş arkadaşını, sorgulama görevini (herhalde Kadı Arapça bilmediği için) Manini’nin yüklendiği özel tahkikat komisyonu önüne çıkar. Mahkeme önce gurubun en genç üyesi Kasimî’yi huzura çağırır. Mahkeme kâtibi suçlamaları okur, buna göre; Kasimî ve diğerleri Kur’an tefsir ve hadis okumak için bir araya gelmekte, kendi fikirleri paralelinde tefsir ve yorumlar yapmakta, mezhep imamlarının içtihatlarına karşı çıkmaktadırlar. Kasimî kısa bir cevapla, suçlamaların kendileriyle ilgisiz olduğunu, kendilerinin tamamen masum olduklarını söyler. Gurubun amacı konusundaki soruya karşılık olarak da düstur ve metotlarını açıklar. Sorgulamadan sonra mahkeme heyeti Kasimî gurubuna tekdir cezası vererek olayı kapatmayı kararlaştırır. O akşam Manini, Kasimî hariç bütün gurubu bir daha toplanmamaları kaydıyla serbest bırakır. Ancak mahkeme heyeti dışarı çıktığında duruşma sonucunu heyecanla bekleyen bir kalabalıkla karşılaşır. Kasimî’nin kardeşi Muhammed Said, Kanavat mahallesinden bir kısım halk ile yürüyüşe geçmiş, onların desteği ile Müftüyü korkutmuştur. Aynı gece Muhammed Said, Manini’yi evinde ziyaret ederek ondan ertesi sabah Cemaleddin’i serbest bırakacağına dair söz almıştır.

38

³⁷ David Dean Commins, a. g. e, s. 101-102.

³⁸ David Dean Commins a. g. e, s. 104 vd.

Kasimî, bu soruşturmadan sonra 19 Eylül 1908 yılında bir hâdise daha yaşadı. Belirtilen tarihte Kasimî'nin evindeki ve Camisindeki kitaplarına el konuldu. Ancak bir müddet sonra kendisine iade edildi.³⁹

3 - Takip ettiği çizgi ve etkilendiği âlimler:

İslami esasların izah ve tefsirinde hür düşünceyi savunan, ictihadın önemi üzerinde duran Kasimî, bu hususta Takiyyuddin İbn Teymiyye (728 h.) ve İbn Kayyim el- Cevziyye'(751 h.) nin yolunu benimsedi. Ona göre itikatta selef yolu takip edilmelidir. Âlimler ve mezhepler arasında ihtilaf olsa da mezheplerin hepsi aynı kaynaktan beslenmiş ve bu hususta İslâm adına hayırlı ve faydalı çalışmalar yapmışlardır. İhtilaf aslında değil fer'i meselelerdedir. Bu ise, İslam'ın gücünü ve canlılığını gösterir. İslamiyet, fikir hürriyetine önem verir. Taklidi ve hurafeyi reddeder. Gerçek, herhangi görüş ve mezhebin inhisarında değildir. Her devirde müslümanlar arasında müctehidler çıkacak ve bunlar yeni gelişmeler karşısında fikir üretecekler, İslamı yorumlayacaklardır. Bu ise yeni bir mezhep kurmak değildir. Asıl hedef, İslamın özünü ortaya çıkarmak ve ondan donukluk, taklid, hurafe ve bidatları gidermektir. İslam ile çağın arası bulunmalıdır. Akıl, İslamın anlaşılmasında önemli bir vasıtaadır. Akıl ile nakil çelişmez; çelişirse nakil te'vil edilir.⁴⁰

Kasimî, İbn Teymiyye'yi, İbn Kayyim'i severdi. Âlimler arasında en çok sevdiği Şatibi' den son derece etkilenmiştir. Cemaleddin el- Efgâni, Muhammed Abduh ve Tahiru'l - Cezairi'nin kitapları ona yolunu kolaylaştırmıştır. Kasimî'nin hayatı boyunca yaptığı şey şudur : Müctehid imamların, farklı mezheplerin görüşlerini alırdı, doğruya itibar ederdi. Bu konuda Kasimî şunları söylüyordu:

“ İlmi çalışma bir görüş veya fikirle sınırlı kalmamayı gerektirir. Müellifin araştırma alanlarına açılması, tartışma ve eleştirilere açık olması gerekir. Meselelerdeki doğru, hakkında kesin nas bulunmayan ictihadi alanda olduğu müddetçe bir mezheple veya bir görüşle sınırlı değildir. İmamlar önceden de şimdi de ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, ictihadla ilmi ıslaha çağırınların maksadının yeni bir mezhep kurmak olduğunu zannedebilir. Hangi akıl, fırkaların, gurupların ve bölünmenin fazlalaşmasına çağırabilir? Bu çağrıdan maksat, âlimlerin, problemleri delilleriyle bilmeleri için gayretlerini çoğaltmak, meselelerin kaynağını, odak

³⁹ el- Kasimî, *Kavaidü't- Tahdis*, önsöz, s. 26.

⁴⁰ Turgut, Ali, a.g.e, 7/311.

noktasını araştırmak, usül ve furu' konularını iyice araştırıp hüküm çıkarma yollarını, muvafık ve muhalif delilleri bilmek, sonra da zayıf da olsa en güçlü delili araştırıp ortaya koymaktır.⁴¹

4- Uslubu

4.1. Yazıdaki uslubu:

Kasimî'nin yaşadığı dönemde yazarlar, şiirde kâfiyeye büyük önem verirlerdi. Babası da iyi bir edebiyatçı, fakih biriydi. Eserlerini de aynı metotla yazdı. Daha sonra risale şeklinde düz yazı yaygınlaştı. Düz yazıyı kullanan ve onun yaygınlaşması için çalışan İmam Muhammed Abduh idi. Kasimî de İmamı beğenerek Şiirden düz yazıya döndü. Yazılarında saf bir arapça, eşsiz terkipler, ince bir ifade kullanmıştır.⁴²

4.2. Davetteki uslubu:

Kasimî, dil ve kalemi hafif biriydi. Özel veya umumi derslerinde, meclislerde hiç kimseyle kendi düşmanlığı nedeniyle tartışmamıştır. O, ancak kitap, sünnet, ve imamların görüşlerinden elde ettiği akli ve nakli delillerle tartışmıştır. Onun kitaplarını okuyan kişi şunu görecektir. Kasimî'nin, tartışmalarında muhaliflerini susturmak, küçük düşürmek, onları hafife almak gibi bir düşüncesi yoktu. O ancak iyiyi ve doğruyu hedefler, doğru yolu gösterir ki hata eden doğruyu görsün, yolunu şaşırana da gerçeği bulsun.⁴³

4.3. Tefsirine çokça alıntı yapmasının nedeni:

Kasimî, tefsirinin çoğu yerinde diğer kaynaklardan alıntı yapmıştır. Bu alıntılar, âyetlerin tefsirinde olduğu gibi tefsir usulü konularında, müstakil bazı konulardadır. Herhangi bir eser yazarken elbette başkalarının görüş ve düşüncelerine yer vermek elbette anlatılan konuyu daha zenginleştirir, konunun daha da iyi anlaşılmasını sağlar. Bunu yaparken yapılan nakiller, bir cümle, bir veya birkaç paragraf olabilir. Ancak, bir konunun tamamının veya tamamına yakınının nakledilmesi, yazılan eserin orjinalliğinin bozulmasına neden olabilir.

⁴¹ Enver el-Cüdi, Önsöz, (el-Kasimî, Cemaleddin, *Delâilü't- Tevhid*)Thk. Halid Abdurrahman el-Akk, Beyrut, 1991. Geniş bilgi için bkz. Bilmen, Ömer Nasuhi, *a.g.e*, 1/595-596

⁴² el-Kasimî, Cemaleddin, *Kavaid*, s., 30

⁴³ el-Kasimî, *Kavaid*, s., 31-32 ; Dr. Fehdb. Abdurrahman, *a.g.e*, ,s. 162

İtticahat isimli eserin sahibi Dr. Fehd b. Abdurrahman, Kasimî'nin tefsirinde çokça nakilde bulunmasının nedenini, Üstâd Sâmi el- Kiyâli'den şöyle naklediyor: "Kasimî'nin çokça nakilde bulunduğu, şahsi bir görüşünün olmayıp eserinde başkasının görüşüne dayandığını iddia edenler şu iki açıdan yanılmışlardır:

1- Nakilde bulunmak haddi zatında bir görüş sahibi olmaktır. Şu söz eskiden beri geçerlidir: "Kişinin tercihte bulunması aklının bir parçasıdır." Yapılan tercih, nakledilen bir görüş, aynı zamanda bir bakış açıdır.

2- Kasimî'nin yazdığı diğer eserlerinin bazılarında nakil yoktur. Sadece konuyu anlatmış, görüşünü başkasının görüşüyle desteklemiştir. Böylece ismi İslâm âleminde tanınmıştır."⁴⁴

Yukarıda sayılan gerekçeler, kanaatimce yazarın çokça nakilde bulunmasını haklı çıkarmak için yeterli gerekçeler değildir. Çünkü Kasimî, yaptığı nakillerde görüşünü desteklemekten veya farklı bakış açılarını nakletmekten ziyade çoğu yerde baştan sona kadar konuyu nakletmiştir. Örnekleri ileride verilecektir.

5-TEFSİRİNİ YAZMASININ SEBEBİ

Kasimî, böyle bir çalışmaya girişmesinin nedenini tefsirinin mukaddimesinde şöyle ifade etmektedir: Ben ilimleri elde etmek için bütün azmimle çalıştım. Gözleri nurlandırmak için ilim sürmesiyle sürmelendim. Gücümün yettiği kadar önceki tefsirleri gözden geçirdim. Bu okumam esnasında onların eksik ve fazla taraflarını öğrendim. Gördüm ki onların her biri gücü nisbetinde Kur'an'ın maksatlarını muhafaza ediyor, delil ve şahitlerle takatlerince at koşturuyorlar.

Ömrümün yarısını Kur'an'ın gerçeklerini ortaya çıkarmaya sarfettikten sonra zamanımın bir miktarını da onun inceliklerini araştırmaya ayırdım. Büyük müfessirlerin yolundan gitmek istedim. Mehasinü't- Te'vil isimli kitapta Kur'an'ın maksatlarını açıklama, kaidelerini ortaya koyma hususunda kendimi Allah'a adadım. Bu kitapta şunu hedefledim; araştırmalardan ortaya çıkanı vermek, önemli konuları aydınlatmak, gizli sırları açığa çıkarmak, fikirlerin neticelerini tartışmak, selefın tefsirlerinden elde ettiğim faydaları kaydetmek, defterlerin yaprakları arasında bulduğum orijinal fikirleri, delillerden elde ettiğim ilaveleri bu sınırlı fikrimle ortaya koymak.

⁴⁴ Dr. Fehd b. Abdurrahman, a.g.e., s. 165.

Bu düşünceme olan güvenim sağlamlaştı. Sahih, Hasen hadislerden çıkardığım deliller, zihinleri berraklaştıran eşsiz akli delillerden elde ettiğim tesbitler sayesinde onun (Kur'an'ın) dalgaları arasında yüzecek kişi Allah'a hamdedecek. Çünkü bu deliller özün özüdür. Akıllı kişileri doğru yola sevkedecektir.⁴⁵

6- İlgilendiği ilim dalları ve yazdığı eserler:

Çok kısa sayılabilecek bir ömür (48 yıl) yaşayan Kasimî, çeşitli dallarda 100'e yakın eser vermiştir. Bu eserlerin en kıymetlisi 16 yılda yazdığı 17 ciltlik bir Kur'an tefsiri olan *Mehasinü't- Te'vil (Tefsirü'l- Kasimî)* adlı eseridir. Muhammed Fuad Abdulkaki'nin tahkikiyle basılan bu eser, Kasimî'nin ismini duyurduğu en büyük çalışmasıdır.

Kasimî, dini ilimlerde olduğu gibi diğer ilim dallarıyla da ilgilenmiştir. Dedesi ve babasından kalan kütüphane sayesinde matematik, felsefe, tıp, sosyoloji, hukuk, ziraat vb. alanlarda pek çok kitap okumuştur. Eserlerinde, yaşadığı toplumda o günkü tartışma konularına, toplumsal problemlere yer verdiğini görüyoruz.

Cemaleddin el- Kasimî'nin doksanı bulan deneme yazısı ve kitabında yer alan başlıklar bize kendisinin (dolayısıyla herhangi bir selefının⁴⁶) dini, siyasi ve sosyal meselelere nasıl yaklaştığı konusunda yeterli bilgi sağlamaktadır. Eserlerinin çoğunun konuları; Kur'an tefsiri, hadis metodu ve fıkıh teorisi gibi dini konulardır. Eser verdiği konular arasında tarih, talak(boşanma), cinler ve fotoğrafçılık da bulunmaktadır. Eserlerinden otuzaltı adet kadarı yayımlanmıştır, en son yayımlananı da 1981 tarihlidir.⁴⁷

Kasimî'nin çeşitli ilim dallarına göre yazdığı belli başlı eserleri şunlardır:⁴⁸

6.1. Tefsir ve Kur'an ilimleri alanındaki eserleri:

- 1) *Mehasinü't- Te'vil (Tefsirü'l- Kasimî)* : Hayatının en güzel döneminde 16 yıl gibi bir sürede yazmış olduğu 17 ciltlik Kur'an tefsiridir. Kitap hakkında geniş bilgi diğer bölümlerde verilecektir.
- 2) *En- Nefhatü'r- Rahmaniyye şerhu metni'l – Meydaniyye fi't Tecvid.*

⁴⁵ el- Kasimî, Cemaleddin, *Mehasinü't- Te'vil (Tefsirü'l-Kasimî)*, Thk: M. Fuad Abdulkaki, 2. Baskı, Beyrut, 1978.), 1/5- 6

⁴⁶ Selefilik, itikat esaslarını sadece Kur'an ve Sünnetten hareketle tesbit eden ve ilk örnek müslümanların yolunu takip edip onlar gibi hareket edenlerin görüşü.

⁴⁷ David Dean Commins, a. g. e, s. 132.

⁴⁸ Geniş bilgi için bkz. Turgut, Ali, *Cemaleddin el- Kasimî Maddesi*, a.g.e, 7/312; ez- Zirikli, Hayruddin, a.g.e, 2/131; Bilmen, Ö. Nasuhi, a.g.e, 2/595

6.2. Hadis ilmi alanındaki eserleri:

- 1) *Kavaidü't- Tahdis min fünuni mustalahi'l- Hadis*: Hadis usulüne dair bir eser olup Muhammed Behcet el- Baytar'ın tahkikiyle yayımlanmıştır.
- 2) *el- Cerh ve't- Ta'dil*: Hadis ricali ile ilgili bir çalışmadır.

6.3. Fıkıh alanındaki eserleri:

Kasimî, içinde bulunduğu toplumun problemleri ile yakından ilgilenmiş bunların çözümünü için kafa yormuştur, bunun için fıkıh alanında yazdığı eserler, toplumda tartışılan, furu'u fıkıhla ilgili meselelere çözüm önerilerinden oluşmaktadır.

Fıkıh alanında yazmış olduğu başlıca eserleri şunlardır:

1) *İrşadü'l- Halk ile'l- ameli bi haberi'l- beşq:* Eserde hukuki meselelerde telgrafla amel etmenin cevazı tartışılmıştır.

2) *Evamiru'l – Mühimme fî islahi'l- kazai's –şer'i*: Osmanlı mahkemelerinin islahına yönelik teklifler çerçevesinde Hanefi mezhebi dışındaki mezheplere göre de hüküm verilebileceği üzerinde durulmuştur.

3) *Fetâvâ mühimme fi's- şeriatî'l- İslamiyye*: Muhammed Abduh ile birlikte yazdığı bu kitapta dört mezhepten herhangi birine göre hüküm verileceğine dair Osmanlı şeyhulislamlarınca verilmiş fetvalara yöneliktir.

4) *el- Fetvâ fi'l – İslam*: Müftü ve hâkimler için yazılmış bir fetva usulü kitabıdır.

5) *Mezahibü'l Arab ve felasifetü'l- İslam fi'l- Cinn*: Larousse ve Encyclopaedia Britannica' daki "Cin" maddesinin arapçaya tercümesidir.

6) *el- Mesh ale'l- Cevrabejn*.

7) *Tenbîhü't- tâlib ilâ mâ'rifeti'l- farz ve'l- vâcib*.

6.4. Kelâm ilmi alanındaki eserleri:

Kasimî'nin kelam alanında yazdığı tek eseri: *Delâilü't- Tevhid* isimli çalışmasıdır. Kitap, bir giriş ve dört bölümden oluşmuştur. Giriş kısmında bilgi kaynağı olarak akıl ve aklın öneminden bahsedilmiştir. Birinci bölümünde; Allah'ın varlığı, ikinci bölümde; Yaratıcı ile kâinat arasındaki münasebet, üçüncü bölümde; Materyalizmin tenkidi ve din- ilim ilişkileri, dördüncü bölümde ise, nübüvvet konuları ele alınmıştır. Eser, Halid Abdurrahman el-Akk'ın tahkikiyle neşredilmiştir.

6.5. Tarih ve siyer alanındaki eserleri:

- 1) *Hayatü'l- Buhari.*
- 2) *Tarihu'l- Cehmiyye ve'l- Mu'tezile.*
- 3) *Şezrâtün mine's- sireti'l- Muhammediyye.*
- 4) *Nakdün- Nesâihi'l- Kâfiye alâ ta'dil'i- Muaviye:* Muhammed b. Akil'in *Kitabü'n- Nesâihi'l- Kâfiye an tevelli Muaviye* adlı kitabına bir reddiyedir.
- 5) *Ta'tirü'l- Meşam fi meâsiri- Dimeşk-i Şam.*

6.6. Müstakil bazı konularla ilgili eserleri:

- 1) *eş- Şay ve'l kahve ve'd- duhân.*
- 2) *el- Evradü'l- Me'sure.* Kasimî, kitabının önsözünde kitapta yer alan bütün duaları Kur'an'dan ve sahihliği kesin hadislerden seçtiğini söyler. Dua konusundaki bir bölümde, eserleri Selefleri etkilemiş bir 14. Yy. düşünürünün adını verir: İbn Kayyim el- Cevziyye. Kitapçığın geri kalan kısmında sadece dualar yer almakta, ilave yorumu yer verilmemektedir.⁴⁹

3) *el- Ecvibetü'l- Merdiyye.*

4) *Cevâmiu'l- âdab fi ahlâki'l- encab.*

5) *Şerhu luktatü'l- Aclân.*

6) *Mecmuatü'l- Hutab:* Hz. Peygamber ile ashabın ve bazı âlimlerin hutbelerinden örnekler bir araya getirilmiştir.

7) *Islahu'l- Mesâcid mine'l- bidai ve'l- avâid:* Yazdığı eserlerin uzunlarından olan bu eserinde Kasimî, Şam camilerini tehdit eden bid'atlerin bir listesini yapar ve kaynağı kitap olmayan örf ve adetlere nasıl karşı konulacağını anlatır. Bu eserde, Şer'i şerifde statüsü belli olmayan Bidat kavramı tanımlanır. Hemen arkasından da Şeriat çerçevesindeki teknik, hukuki tarifi verilir, makbul bidat- merdut bidat ayrımı yapılır.⁵⁰

8) *Mevizatü'l- Mü'minin min İhyai'l- Ulumiddin:* Gazzali'nin *İhyai ulumi'd- Din* adlı eserinin iki cilt halindeki özetidir. Bu kitap, Ali Özek tarafından Türkçeye *Zübdetü'l- İhya* adıyla tercüme edilmiştir. Kasimî, bu kitabı, Mısır'da görüştüğü Muhammed Abduh'un tavsiyesi üzerine yazdı. Kasimî, Mısır dönüşü İstasyonda Abduh ile vedalaşırken ondan müslümanlara dini eğitim verecek bir kitap tavsiye

⁴⁹ David Dean commins, a. g. e, s. 120

⁵⁰ David Dean commins, a.g.e, s. 162.

etmesi ricasında bulundu. Gazzali'nin eserlerini tavsiye eden Abduh "Ancak bu eserlerde yer alan sahihliği şüpheli hadislerin ve gereksiz rivayetlerin ayıklanması da gerekir" dedi. Bu tavsiyeye uyan Kasimî, en çok okunan eserlerinden birini yazdı.⁵¹

Kasimî, İhya'nın zübdesini yaparken asla kendisinden bir kelime veya bir cümle ilave etmemiş, sadece tatvil (uzun) saydığı kısımlarla bazı zayıf rivayetleri ve muğlak ifadeleri hazfetmiştir. Bu arada bazı bölümleri de hiç almamıştır. Zübdeye almadığı bölümler şunlardır:

- 1- Namazın esrarı (Bu bölümü taharet bölümüyle birleştirmiştir.)
- 2- Sema ve vecdin âdâbı
- 3- Kalbin ilginç yönlerini izah.
- 4- İki şehveti kırmak.
- 5- Tevhid ve tevekkül.
- 6- Sevgi ve aşk.⁵²

Burada sayılanlar dışında Kasimî'nin 100'e yakın eserinin olduğunu kaynaklarımız ifade etmektedir. Bu konuda el-A'lam sahibi Hayruddin ez- Zirikli, Kasimî'nin gazete ve dergilerde pek çok makale yazdığını ve eserlerinden 72' sine ulaştığını söylemektedir.⁵³

7- YAŞADIĞI ASIRDA SURİYE'NİN DURUMU:

7.1. Sosyal açıdan Suriye'nin durumu:

Kasimî'nin yaşadığı toplumun yapısı ve o dönemin özelliklerini oğlu Zafir el- Kasimî, şöyle anlatıyor: Kasimî, hayatının çoğunu karanlık ve zulümlerin en şiddetli olduğu günlerde yaşadı. O doğduğunda Osmanlı devletinin mutlak idaresi hakimdi. Şam vilayeti onun bir parçasıydı. Hürriyetler elden alınmış, kalemler bağlanmış, düşünceler sınırlandırılmış, hür düşünenler sürgün edilmiş, kanunlar askıya alınmış, millet meclisi dağıtılmış, insanlar ajanlıkla suçlanmaktalar. Adalet gelince; hukuki düzenin bozulması, hukuk merkezlerinin satın alınması, rüşvetin memurlar ve yetkililer arasında açıktan yayılmasından dolayı kaybolmuştur.⁵⁴

⁵¹ David Dean Commins, a. g. e, s. 125.

⁵² Özek, Ali, *Zübdetü'l- İhyâ, Önsöz*, İst. 1969.

⁵³ ez- Zirikli, a. g. e, 2/131.

⁵⁴ Zafir el- Kasimî (C. el- Kasimî *Kavaid't- Tahdis min Funun-i Mustalahi'l- Hadis*), Thk. Muhammed Behcet el- Bîtar, Daru İhyail- Kütübi'l- Arabiyye , 2. Baskı: 1961, Önsöz

Zâfir el- Kâsimî'nin burada anlattığı iddialar, isbata muhtaçtır. Osmanlı devletinin yıkılma aşamasında olduğu bu dönemlerde merkezin eyâletlere karşı gücünün azaldığı bilinen bir gerçektir. Ancak, yukarıda anlatılan durumların biraz abartılı olduğunu düşünüyor, araştırılmasını tarihçilere bırakıyoruz.

7.2. Kültürel ve dini açıdan Suriye'nin durumu:

1830 ile 1880 yılları arasında Şam uleması gerek itibar, sosyal mevki, gerekse maddi varlık açısından kayba uğradı. Bu düşüş Osmanlı İmparatorluğunun yönetimde reform hareketlerinin ve kültürel hayatta meydana gelen değişimlerin bir sonucu olarak tezahür etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde meydana gelen siyasi gelişmeler sosyal ve ekonomik değişim ile birleşince ulemanın söz konusu düşüş eğilimi iyice artmıştır⁵⁵ Kasimî'nin yaşadığı dönemde Suriye'deki kültürel durumu Zâfir el- Kasimî şu cümlelerle ifade ediyor:

Kültürel hayata gelince, o zaten ortadan kalkmış veya buna benzer. Ortada ne bir okul, ne bir enstitü, ne de bir üniversite var. Basın yayın oldukça zayıf kendilerin hiçbir ses yok. İnsanların yazarlara, câmi ders halkalarına, ve evlerdeki özel derslere güveni azalmış, bilgisizlik çoğalmıştır. Durumun böyle olmasını devlet istiyordu. Çünkü, cehaletin yaygın olduğu, bilgi ve düşüncenin olmadığı bir atmosfer, işlerin yolunda gitmesini, baskı ve zulmün yapılmasını daha da kolaylaştıracaktır. Kültürel hayatı bu şekilde özetleyen Zâfir el- Kasimî, dini hayatın da kültürel hayattan çok farklı olmadığını, hatta kültürel hayatın doğal bir neticesi olduğunu ifade ediyor ve şunları söylüyor: Eskiye karşı bir yoğunlaşma vardı, öğrenciler arasında dolaşan sararmış kitaplar, anlamını bilmeden ezberlenen pek çok metin, hâşiye, şerh, makale ve talikât öğrencilerin akıllarını zayıflatmış, ve durgunluğu artırmıştır. Körü körüne taklit akılları bağlamıştı. Hadis kitapları sadece teberruk için okunuyor, tefsir kitapları seçkin kimselerden, halktan uzak. İnsanlar sadece sonraki âlimlerin yazdığı fıkıh kitaplarını okuyorlar. Sarf, nahiv, edebiyat, luğat kitaplarını bazı öğrenciler kitap ve sünneti anlamaya vesile olsun diye okuyor.⁵⁶

⁵⁵ David Dean Commins, a.g.e, s. 15.

⁵⁶ el- Kasimî, *Kavaidü't- Tahdis*, s. 21-23 arası özetle

II. BÖLÜM

C. KASİMÎ'NİN TEFSİRİNDE KULLANDIĞI KAYNAKLAR VE KAYNAK KULLANMA YÖNTEMİ:

1- C. el- Kasimî'nin tefsirinde başvurduğu kaynaklar:

Kur'an- ı Kerim, Allah kelmadır. Anlaşıp gereği ile amel edilsin diye insanlara gönderilmiştir. Kur'an- ı Kerim'i anlama faaliyeti, indirilmeye başladığı andan itibaren başlamış, her asırda insanlar ilmi kabiliyetleri oranında bu ilâhi mesajdan anladıklarını ortaya koymuşlardır. İlmin sınırı olmadığı için bu çalışmalar sürekli olarak devam edecektir.

Bir sözün anlamı; söyleyenin durumu, sözün söylendiği ortam ve şartların göz önünde bulundurulması, muhatabın durumunun da dikkate alınmasıyla doğru olarak anlaşılır. Kur'an- Kerim'i insanlara indiren; her şeyi yaratan, yaşatan, ve her şeyi bilen Allah'u Teâlâdır. Kur'an-ı Kerim, Allah'ın kulları arasından seçtiği, birtakım vasıflarla ayrıcalıklı kıldığı Hz. Peygamber (sav)' e indirilmiştir. Kur'an'ın indiği toplum ise, kendilerine mahsus örf ve âdetleri olan Hz. peygamberin de mensubu olduğu Arap toplumdur. Tarih boyunca devam eden Kur'an'ı anlama çabalarına baktığımız zaman bu unsurların etkili olduğunu görüyoruz. Diğer bir ifadeyle tefsir çalışmaları: Kur'an'ın Kur'an'la, Hz. Peygamberin hadisleriyle, âyetlerin indiği ortam ve şartlara göre izah edilmesi şeklinde süregelmiştir.

Tefsirini inceldiğimiz C. el- Kasimî, tefsirinin birinci cildinde usûl konuları ile ilgili verdiği bilgilerde; Kur'an'ı tefsir etmek isteyen için pek çok kaynak bulunduğunu, bunların dördünün ana kaynak olduğunu söylemiştir. Bu dört kaynağı şu şekilde sıralamıştır.⁵⁷

- 1) Peygamber (sav)' den nakledilen hadis-i şerifler
- 2) Sahabe kavli
- 3) Bozulmamış arapça
- 4) Kişinin sahip olduğu ilmi birikim.

Âyetleri tefsir ederken bu kaynaklardan istifade eden Kasimî, usûl konularını anlatırken Kur'an'ın Kur'an'la tefsirine hiç değinmemiştir. Âyetlerin konu bütünlüğü

⁵⁷ el- Kasimî, Cemaleddin, *Mehasinü't- Te'vil*, 1/7.

içerisinde değerlendirilmeleri mananın daha doğru anlaşılmasını sağlayan en önemli unsurdur.

Yazar, tefsirin kaynaklarının ikincisinin sahabe kavli olduğunu belirtmiştir. Çünkü onların tefsiri, Hâkim'in el- Müstedrek'inde dediği gibi merfu hükmünde yani Peygamber (sav) söylemiş gibidir.⁵⁸ Tefsirinde mevkuf haberlere(sahabe görüşüne) çok az yer veren yazar, daha çok merfu rivayetleri tercih etmiştir.

Kur'an tefsirinin ana kaynaklarının üçüncüsü olarak da bozulmamış, orijinalliğini koruyan arap dilini zikretmiştir. Çünkü Kur'an Arap diliyle inmiştir. Bu hususu, alimlerin çoğunun zikrettiğini Ahmet b. Hanbel pek çok yerde açıklamıştır. Ancak Fazl b. Ziyad'ın naklettiğine göre, Ahmet b. Hanbel'e birisinin Kur'an için Arap şiirinden bir beytle misal getirmesi soruldu. O da hoşuna gitmediğini söylemiştir.⁵⁹

Kasimî, tefsirde dördüncü ana kaynak olarak da sözün içerdiği mana ve şeriatin temel prensiplerinin bilinmesi hususunda kişinin elde ettiği ilmi birikimi zikretmiştir. Peygamber (sav)'in İbn Abbas için yaptığı dua da buna yöneliktir.

1.1. Tefsir kaynakları:

Kasimî, 17 ciltlik tefsirinin birinci cildini tefsir usulü konularına ayırmıştır. Ele aldığı konular, tefsir usulünün bütün konularını içermemektedir. Ağırlıklı olarak; Kur'an'ın anlaşılmasına yönelik bazı konular, sünnetin teşrideki yeri ve Kur'an'ı açıklama şekilleri, Kur'an'ın farklı okunuş şekillerine yönelik tartışmalardan oluşan kıraat meselesi ile ilgili konuları incelemiştir.

Yazarın ele aldığı usül konuları içerisinde başından sonuna kadar kendisine ait olarak incelediği konu, hiç yok denecek kadar azdır. Kur'an'ın anlaşılması ile ilgili konuların büyük çoğunluğunu eş- Şatibi'nin el- Muvafakat isimli eserinden kelimesi kelimesine nakletmiş, kıraat konularını ise ağırlıklı olarak İbnü'l- Cezeri'nin en- Neşr isimli eserinden aktarmıştır. Daha sonra vereceğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi Kasimî, naklettiği çoğu konuda kendisi hiçbir değerlendirmede bulunmamış, yaklaşık 20-30 sayfalık alıntılar yapmıştır. Usül konularında takip ettiği bu metodu âyetleri tefsir ederken de görüyoruz. Tefsirinde en çok etkilendiği ve görüşüne sıkça başvurduğu şahıs, İbn Teymiye'dir. Müstakil bazı konuları ise, İmam

⁵⁸ el- Kasimî, *Mehasinü't- Te'vil*, 1/8.

⁵⁹ el- Kasimî, a.g.e, 1/8

Ğazzali'den naklettiğini görüyoruz. Bunların dışında; Şah Veliyyullah ed- Dihlevi (1176 h.), İz b. Abdüsselam, , el- Mehâyimi, Burhaneddin İbrahim el- Bikaii (885 h.) gibi alimler kendilerinden en çok faydalandığı kişilerdir.

Yukarıda anlattıklarımıza misal olması bakımından Kasimî'nin el- Muvafakat adlı eserden nakletmiş olduğu tefsir usulü konularını ve nakil şekline yönelik bazı tesbitlerimizi sunmak istiyoruz:

Kasimî'nin, el- Muvafakat adlı eserden naklettiği usül konuları:

1) *Kur'an'ın zahiri ve bâtını var mıdır?*

Konuya başlarken “Şatibi şöyle demiştir” diyen yazar, bu konuyu tam 12 sayfa olarak , kelimesi kelimesine nakletmiştir. Okuyucu ilk bakışta yapılan alıntının 1-2 \ parağraf olduğu zannına kapılmaktadır. Oysa araştırıldığı zaman konunun tamamının nakil olduğu ortaya çıkmaktadır. Daha sonra naklettiği konunun içeriği aynı olduğu halde başlıkları farklıdır. Şatibi'nin, *Zahirin şartları* başlığı altında ele aldığı konuya Kasimî; *Arap dilinde geçerli olmayıp Kur'an'dan çıkartılan herhangi bir mana hakkında Kur'an ilimlerinde hiçbir şekilde bahsedilmez.(Kur'an'dan çıkartılan her kaide, kural, mana arapçaya uygundur.)* şeklinde bir başlıkla nakletmiştir.⁶⁰

2) *Fevatihü's- Süver (Surelerin başlangıçları) :*

Bu konuyu Kasimî; *Kur'an hakkında problemler tefsirlerin bulunması* başlığı altında nakletmiştir.⁶¹

3) *Batini manaların anlaşılması:*

Şatibi'nin 10. Mesele diyerek incelediği bu konuyu Kasimî, öncesiyle ilgisi olmadığı halde 10. Mesele diyerek konuya girmiş, bu bölümü *Kur'an'i değerlendirmeler iki çeşittir* başlığıyla nakletmiştir.⁶²

4) *Asıl kastedilen manadır:*

Kasimî, bu konuyu başlık koymadan nakletmiş ancak Şatibi'nin ilk cümlesini sayfanın üst notu olarak nakletmiştir.⁶³

5) *Sünneti nebeviyye ve Kur'an hükümlerini açıklaması:*

Kasimî, bu konuyu, *Kur'an'daki hükümlerin çoğu külli (genel) dir. Öndan hüküm çıkarmak için sünnete ihtiyaç duyulur.* Başlığı altında nakletmiştir.⁶⁴

⁶⁰ el- Kasimî, a. g. e, 1/51-68 arası, Karşılaştırmak için bkz. eş- Şatibi, Ebu İshak, el- Muvafakat fi usuli's Şeria,(Thk. Abdullah Derraz, İbrahim Ramazan), 2. Baskı, Beyrut, 1996/346-359

⁶¹ el- Kasimî, a. g. e, 1/69-70. Karşılaştırmak için bkz. el- Muvafakat, 3/359-360

⁶² el- Kasimî, a. g. e, 1/77-78 “ “ “ “ 3/366-367

⁶³ el- Kasimî, a. g. e, 1/99-101. “ “ “ “ “ 3/396-397

6) *Kur'an'ın yedi harf üzere indirilmesi:*

Kasimî, bu konuyu herhangi bir başlık koymadan, önceki konunun devamı şeklinde nakletmiştir.⁶⁵

Yukarıda örnek olarak zikrettiğimiz şekliyle 20 konu daha eş-Şatibi'den kelimesi kelimesine nakletmiştir. Konuları naklederken bazen konunun ismini değiştirerek yeni bir isim altında zikrettiği gibi bazen de isim vermeden *Şatibi şöyle dedi* diyerek konunun tamamını naklettiğini görüyoruz. Aynı metodu tefsir usulünün diğer konularında da uygulamıştır. Kıraatle ilgili konularda İbnü'l-Cezeri'nin en-Neşr isimli eserinden, tefsirle ilgili bazı müstakil konuları da İbn-Teymiyye'nin değişik kitaplarından nakletmiştir.

Kasimî, son dönem müfessirlerinden olduğu için biraz daha şanslıdır. Tefsir konusunda kendisinden önce yazılmış büyük bir külliyat mevcuttur. Bu çalışmalar kendisine yeni ufuklar açmış, değişik bakış açıları kazandırmıştır. Yazar bu çalışmaları çok iyi değerlendirmiş, diğer eserlerde gördüğü önemli tesbitleri tefsirine almıştır. Nahiv konularında özellikle bazı kelimelerin iraplarını değişik açılardan incelerken Zemahşeri, İbn Atiyye gibi müfessirlerden pek çok alıntı yapmıştır. Âyetleri tefsir ederken en çok görüş naklettiği kimseleri başında; er-Râzi, İbn Teymiyye, Burhaneddin el-Bikai, el-Mehâyimi, en-Nâsir gibi alimler gelmektedir. Hüküm ifade eden âyetler başta olmak üzere bazı âyetlerin tefsirinde değişik bakış açıları yakalamak, farklı görüşlere de yer vermek için Zeydî ve Şii müfessirlerden de zaman zaman görüş nakletmiştir.

Yazarın başka âlimlerden yaptığı alıntıya bir örnek vererek yukarıda anlattığımız hususları izah etmiş olalım:

Bakara suresinin 163. Âyetini şu şekilde tefsir etmiştir: “ *Sizin ilâhınız: kendisinden başka ilâh olmayan, Rahman ve Rahim olan tek ilahtır.*” Cenâbı-Hak bu hitabıyla bütün insanlara ilahlıkta tek olduğunu, eşi ve denginin bulunmadığını haber veriyor.(bu konuda) Râğîb şunları söylemiştir: “Cenâbı-Hakkın “*sizin ilâhınız tek ilahtır*” sözü umumi bir hitaptir. Yani sizden ibadete layık olan, bir olan, birden fazla olmayan odur. Bu hitabın müminler için olması da caizdir. Bu durumda mana şöyle olur: Sizin ibadet ettiğiniz tek ilahtır. İlah olarak putlara, şeytana, nefsin

⁶⁴ el- Kasimî, a. g. e, 1/ 131-134 “ “ “ “ “ 3/330-333

⁶⁵ el- Kasimî, a. g. e, 1/97-98 Karşılaştırmak için bkz. eş- Şatibi, a.g.e, 2/394-396

arzusuna ve diğer şeylere ibadet eden kâfirler gibi değilsiniz. “*sizin ilâhınız tek ilahtır*” cümlesi ile “*ondan başka ilah yoktur*” cümlelerinin bir arada söylenmesinin faydası nedir? Çünkü her ikisi de aynı manadadır denilirse, şöyle cevap verilir. Cenâb-ı Hak, “*Sizin ilâhınız tek ilahtır*” sözüyle kendisinin ibadette asıl hedeflenen ve ibadete layık olan olduğunu açıklayınca akla ibadete layık olmadığı halde başka ilah da vardır düşüncesi gelebilir. Onun için Cenâb-ı Hak : “*ondan başka ilah yoktur.*” Sözüyle onu tekit etti. Bu mananın tekit edici olması doğrudur.” Âyetle ilgili Râzi de şunları söylemiştir:

Cenâb-ı Hak, bu iki sıfatı zikretmeyi buraya has kılmıştır. Çünkü ilahlığın ve tekliğin zikredilmesi, mutlak üstünlüğü ve yüceliği ifade eder. O iki cümleyi Cenâb-ı Hakkın rahmetteki mübalağası takip etti. Bu da kalplere ilahlığın heybetini, tek olmanın yüceliğini göstermek; Rahmetinin öfkesini geçtiğini , yarattıklarını ancak ve ancak rahmet ve güzellik için yarattığını hissettirmek içindir.⁶⁶

Yazar, bu âyetin tefsirinde olduğu gibi çoğu âyette bu metodu takip etmiştir. Önce âyeti kısaca açıkladıktan sonra diğer tefsirlerden önemli gördüğü bilgileri tefsirine almıştır. Âyetten geçen nahiv konuları, hüküm vb. konuları tenbihat(uyarılar), fevaid(çıkartımlar), lataif(incelikler) gibi başlıklar altında incelediğini görüyoruz. Bu bölümlerde âyetten kendisinin çıkardığı mana ve hükümlerin yanında bazı kitaplardan aldığı bilgileri de maddeler halinde sıralar. Şimdi buna dair bir örnek verelim:

Abese suresi 10. Âyetin tefsirinde âyeti birkaç cümleyle açıkladıktan sonra tenbihât(uyarılar) başlığı altında değişik kaynaklardan şu bilgileri nakletmiştir.⁶⁷

1) Suyufî, İklil adlı eserinde şunları söylüyor: Bu âyetlerde fakirlere hal hatır sorma, ilim meclislerinde onlara yönelme, ihtiyaçlarını gidermeye ve zenginleri onlara tercih etmemeye teşvik vardır. Zemahşeri de demiştir ki: İnsanlar bu konuda Allah’ın edebiyi güzel bir şekilde edeplenmeyi öğrenmiştir.

2) Bu ve benzeri âyetler, Peygamber(sav)’ in gaybı bilmediğine delildir. İbni Zeyd şöyle söylendiğini bildirmiştir: Eğer Rasulullah(sav) vahiyden bir şey gizleseydi bu âyetleri gizlerdi.

⁶⁶ el- Kasimî, a. g. e, 3/14

⁶⁷ el- Kasimî, a.g.e, 17/54-55

3) Râzi şöyle demiştir: Peygamberlerin günah işleyebileceklerini söyleyenler bu âyete tutundular ve dediler ki, Cenâb-ı Hakkın, bu fiil yüzünden peygamber (sav)'i azarlaması bu fiilin mâsiyet(günah) olduğuna delildir. Bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü, biz fiilin ortaya çıkan bir zorunluluk olduğunu açıklamıştık. Ancak bu bir bakış açısına göredir ki, o da zenginlerin fakirlere tercih edilmesinin zannedilmesidir. Bu da peygamber(sav)'in şanına uygun değildir. Durum böyle olunca bu fiil, ihtiyatı ve en üstün olanı terketmek olur. Bu da tabii ki günah olmaz.

İmam İbni Hazm, el- Fisal adlı eserde şöyle cevap verdi: Peygamber(sav)'in yanına Kureyş'in ileri gelenlerinden biri oturmuştur. Peygamber(sav) de onun Müslüman olmasını umuyordu, onun müslüman olmasıyla pek çok insanın Müslüman olacağını umuyordu. Dini ona anlattı. Kendisine birtakım dini şeyler soran bu âmanın fırsatı kaçırmadığını, (her zaman) onunla beraber olduğunu düşündü. Bu, din uğrunda çalışma, Kur'an'a yardım etme , dini ortaya koyma ve Allah'a yaklaşma hususlarında son derece ileri bir görüştür ki, bugün bizden biri aynı işi yapsa mutlaka mükafatlandırılır. Cenâb-ı Hak bu konuda onu azarladı. Çünkü, Allah katında en uygun olanı; Müttaki, üstün ve iyilik sahibi bu âmanın kabul edilmesidir. Bu da benim (Kasimî'nin) söylediğimin aynısıdır.

Kâşani de şunları söylemiştir: Peygamber(sav), Habibullah olması nedeniyle Rabbinin terbiyesi altındaydı. Her ne zaman Hakkın nurundan kendisini engelleyen bir engel ortaya çıkınca azarlanmış ve edeplendirilmiştir. Peygamber (sav)'in , “Beni Rabbim terbiye etti ve terbiyemi ne güzel yaptı” dediği gibi.

Bu örnekte olduğu gibi Kasimî, çoğu âyeti birkaç cümle ile açıkladıktan sonra âyetten çıkabilecek hükümleri, irap vecihlerini, farklı bakış açılarını bir başlık altında maddeler halinde sıralamıştır.

1.2. Hadis kaynakları:

Kur'an tefsirinin ikinci kaynağı, Peygamber efendimizin söz, fiil ve takrirlerinden oluşan sünnettir. Bir müfessirin mutlaka bilmesi gereken ilim dallarının en önemlilerinden birisi de rivayet ve dirayet açısından hadislerdir. Hadislerin sahihine zayıfına dikkat etmeyen veya tefsirinde kaynak olarak hadislerden faydalanmayan bir müfessirin âyetlerden çıkardığı hükümlerde yanılması veya yorumlarında hata etmesi kaçınılmaz bir gerçektir.

Hadis ilimleri sahasında iyi bir eğitim gören Kasimî, tefsirinde hadis rivayetine ayrı bir önem vermiştir. Mehasinü't-Te'vil, her ne kadar bir rivayet tefsiri olmasa da rivayetlere dirayet kadar önem verildiğini tefsirin içeriğinden anlıyoruz. Tefsirin son cildine Muhakkik'in yaptığı fihristte ise, tefsirin içerisinde geçen hadisler Sahih-i Buhâri tertibine göre düzenlenmiştir son derece faydalı olan bu fihrist tefsire ayrı bir önem kazandırmıştır.

1.2.1. Kasimî'nin hadisleri kullanma tarzı:

aa- Hadisleri sahih kaynaklardan başlamak suretiyle nakletmesi:

Kasimî, herhangi bir konuyla ilgili hadis nakledeceği zaman önceliği Sahihayn'a (Buhari-Müslim) vermiştir. Eğer Buhari ve Müslim de konuyla ilgili rivayet yoksa, Kütüb-ü Sitte ve Kütüb-ü Tis'a müelliflerinden, daha sonra da ikinci derece hadis kaynaklarından hadisleri nakletmiştir. Konuya örnek olması için naklettiği şu rivayetleri nakletmek istiyoruz.⁶⁸

İyiliklerin kötülükleri giderdiğini ifade eden Hud suresi 114. Âyetle ilgili yazar şu rivayetleri nakletmiştir.

İbn Mes'ud'dan nakledilen rivayete göre; Bir adam Rasulullah(sav) 'e geldi ve: "Ey Allah'ın Rasulü! Ben, Medine'nin en ücra köşesinde bir kadına sarkıntılık ettim, cinsel birleşme olmaksızın nefsimi onunla tatmin ettim. İşte ben buradayım, hakkımda dilediğin şekilde hüküm ver." Dedi. Ömer (ra) da: "Allah senin ayıbını örttü, sen de kendi ayıbını gizleyip söylemeseydin daha iyi olmaz mıydı? (Ravi) şöyle devam etti. Nebi(sav), hiçbir cevap vermedi. Adam kalkıp gitti. Daha sonra peşinden bir adam yollayıp onu çağırdı ve şu âyeti okudu. "Gündüzün iki ucunda, gecenin yakı zamanlarında namaz kıl. Doğrusu, iyilikler kötülükleri giderir." Cemaatten bir adam dedi ki, Ey Allah'ın Rasulü! Bu, yalnız o adama mı mahsustur? Hayır herkese şamildir buyurdu. Bu hadisi Buhâri ve diğerleri rivayet etmiştir.

Yazar konuyla ilgili ikinci olarak ta Müslim'den şu rivayeti nakletmiştir.

Ebu Ümâme (ra)'den rivayete göre Peygamber(sav) ona şöyle demiştir: "Abdestini alıp, namazı bizimle birlikte kıldın mı? O da, evet dedi. Öğleyse annenden doğduğun gibi günahlarından temizlendin bir daha onlara dönme. Dedi ve bu âyeti okudu.

⁶⁸ el- Kasimî, a. g. e, 9/176, 177.

Kasimî, aynı konuyla ilgili farklı rivayetleri naklederken de aynı usulü takip ederek ilk rivayeti Buhâri'den nakletmiş, bu rivayetin değişik sahabilerden benzerlerinin nakledildiğini söylemiş, tekrar olmaması için benzerlerini nakletmeye gerek duymamıştır. Daha sonra konuyla ilgili farklı rivayetleri imam Ahmet b. Hanbel'den nakletmiştir.

ab- Hadislerin sıhhati konusunda zaman zaman değerlendirmede bulunması:

Hadis rivayetinde, senedin sıhhati çok önemlidir. Gerek tefsir ilminde gerek diğer islami ilimlerde yapılan bir yorumun, âyetlerden çıkarılan her hangi bir hükmün isabetli olması için dayanağının sağlam olması gerekir. Asırlar boyu İslâm'a sokulan bidat ve hurafelerin temelinde uydurma rivayetler mevcuttur. Bunun için İslam alimleri hadisleri rivayet ederken senet üzerinde olağanüstü bir çaba sarf etmişlerdir. Hadisleri senet ve metin açısından tenkit süzgecinden geçirmeden rivayet etmemişlerdir.

Eserini incelediğimiz C. el- Kasimî de aynı hassasiyeti göstermiş, hadislerin senedinin sağlam olmasına özellikle dikkat etmiştir. Hadis usulüne dair yazmış olduğu *Kavaidü't- Tahdis* adlı eseri, onun hadis sahasında söz sahibi olduğunu göstermekle beraber tefsirinde geçen rivayetlerin güvenilirliğine de katkıda bulunmuş oluyor.

Hadisleri sahih kaynaklardan rivayet etmeye özen gösteren Kasimî, ikinci derece kaynaklardan rivayet ettiği hadisin senedinde bir problem olduğu zaman bunu açıkça bildirmiştir. Bu değerlendirmeye örnek olarak şu rivayetleri verebiliriz.

- Âli- İmran suresi 105. Âyeti tefsir ederken *tenbihat* başlığı altında 4. Maddede şu bilgileri vermektedir.

“Burada bazı müfessirler, *ümmetimin ihtilaflı rahmettir* hadisini zikretmişlerdir. Bu hadisin sağlam bir senedinin olduğu bilinmiyor. Beyhaki, el- Medhal adlı kitapta bu hadisi İbn Abbas'dan merfu olarak zayıf senetle rivayet etmiştir.”⁶⁹

- Bakara suresi 97 ve 98. Âyetlerin tefsirinde İbni Cerir, Şa'bi'den o da Hz. Ömer'den bir hadis rivayet etmiştir. Hadisin sonunda Kasimî, şu değerlendirmeyi yapmıştır: Bu hadisi özet olarak ibn-i Ebi Hâtim de rivayet etmiştir. Ancak

⁶⁹ el- Kasimî, a. g. e, 4/184

senette inkıta(kopukluk) vardır. Çünkü, Şa'bi Hz. Ömer zamanını görmemiştir. Hâfız İbn-i Kesir de aynısını söylemiştir.⁷⁰

- Enbiya suresi 104. Âyetin tefsirinde yine, *tenbih* başlığı altında şunları söylemiştir. “ *es- Sicill* kelimesinin, Peygamber(sav)’in vahiy kâtibi olan bir adamın ismi olduğuna dair Ebu Davud, Nesâi ve diğerlerinin İbn Abbas’tan naklettikleri, münker ve sahih olmayan rivayettir. İbn-i Kesir de bu konuda şunları söylüyor: Bu rivayetin uydurma olduğunu bir gurup hadis hâfızı açıklamıştır. Her ne kadar Sünen-i Ebi Davud’ da geçse de. Hafız Ebü'l- Haccac el- Mizzi de onlardandır.⁷¹

Bu örneklerden de anlaşıldığı gibi yazar, hadislerin sıhhatine büyük önem vermiştir. Rivayet edilen hadis uydurma ise, bunu Kütüb-ü Sitte müellifleri dahi rivayet etse hadisin uydurma olduğunu cesaretle ortaya koymuş, değişik kaynaklardan bunu isbat etmiştir.

ac- Aralarında teâruz(çelişki) var gibi görünen hadisleri uzlaştırmaya çalışması:

Hadis ilminde senet ne kadar önemli ise metin de en az onun kadar önemlidir. Diğer bir deyişle, hadiste rivayet – dirayet bütünlüğünün gözetilmesi gerekir. Bir hadisin sahih olabilmesi için, İslamın temel prensipleriyle çelişmemesi gerekir. Bunu belirlerken yapılan yanlışlardan birisi de, iki hadis arasında var olduğu sanılan bir çelişkiden dolayı iyice araştırma yapmadan, aceleci davranarak hadisi reddetmektir. Sıhhatleri aynı derecede olup aralarında çelişki var gibi görünen hadisleri uzlaştırma yollarından birisiyle uzlaştırmaya çalışmak gerekir. Şayet bu mümkün olmuyorsa hadisi reddetmek yerine araştırmaya devam etmek, hadisleri uzlaştırma metotlarındandır

Tefsirinde bolca hadis kullanan Kasimî, senet tenkidi kadar olmasa da metin tenkidine de önem verip, çok az da olsa aralarında çelişki var gibi görünen hadisleri uzlaştırmaya çalışmıştır. Buna da bir örnek vermek istiyoruz:

Peygamber(sav)’in Safa ile Merve arasını sa’yetmesine ilişkin Sahihayn’da geçen hadislerin bir kısmında yürüyerek, diğer bir kısmında ise bir binek üzerinde sa’yin yapıldığı nakledilmektedir. Bu da görünüşte hadisler arasında bir çelişki olduğu izlenimini vermektedir. Konuyla ilgili İbni Hazm’ın uzlaştırma yolunu naklettikten sonra Kasimî, şunları söylüyor: “ Bana göre bu iki rivayetin arasını

⁷⁰ el- Kasimî, a. g. e, 2/200- 201

⁷¹ el- Kasimî, a. g. e, 11/296.

uzlaştırmada daha güzel bir yön var o da şudur. Peygamber(sav), önce yürüyerek sa'yetmiş daha sonra sa'yini binitli olarak tamamlamıştır. Bunu destekleyen rivayetler de vardır.” Dedikten sonra kendi görüşünü destekleyen mevkuf haberleri(sahabelerin açıklamalarını) nakletmiştir.⁷²

1.2.2. Hadisleri kullanma tarzına yönelik değerlendirme:

Tefsir ilmi, âyetleri izah etme tarzı itibariyle; rivayet tefsiri, dirayet tefsiri diye ikiye ayrılmaktadır. Rivayet tefsiri, Kur'an-ı Kerim'i ağırlıklı olarak hadisi şeriflerle açıklamaya dayanır. Rivayetlerin senet ve metin açısından sağlamlığı bu tefsirin en önemli unsurudur. Dirayet tefsirinde ise, rivayet ikinci plandadır. Âyetlerin kelime manalarından hareketle diğer ilimlerden de faydalanarak âyetlerden anlaşılan manalar ortaya konulur.

Mehasinü't- Te'vil'e baktığımız zaman dirayet kadar olmasa da rivayetlerin de önemli bir yer tuttuğunu görüyoruz. Hadis sahasında iyi bir eğitim gören Kasimî, hadislerin sahih kaynaklardan alınmasına ve sahih olmasına dikkat etmiştir. Çoğunlukla hadisin tamamını zikretmesine rağmen bazen de hadislerin konuyla ilgili kısmını rivayet ettiğini görüyoruz. Senet kısmında ise, senedin tamamını zikretmeyip ilk ve son râvisini zikretmiştir. Bazen de sadece sahabe ravisinin ismini vermek suretiyle hadisi nakletmiştir. Aralarında tearuz (çelişki) var gibi görünen hadisleri uzlaştırmaya çalışmış, zayıf veya uydurma rivayetlerden şiddetle kaçınmıştır. .

1.3. Fıkıh kaynakları:

Âyetleri incelerken yazar, önce kendi tesbitlerini ortaya koymuş daha sonra değişik mezheplerin görüşlerine yer vermiştir. Görüş sahiplerinin delillerini her zaman değil de luzum gördüğü yerlerde zikretmiştir.

Ahkâm âyetlerini incelerken Kasimî, mezheplerin görüşlerine çok az yer verir. Mezheplerden naklettiği görüşleri mezhebin kendi temel kaynaklarından değil de ikinci derece kaynaklardan naklettiğini görüyoruz. Bu konuda İbn-i Hacer'in *Fethü'l-Bâri* isimli Buhari şerhi, en çok başvurduğu kaynaklardandır. Bazen de hiçbir kaynak belirtmeksizin herhangi bir mezhebin görüşünü açıklamıştır.

⁷² el- Kasimî, a. g. e, 3/8-9

Diğer ilim dallarında olduğu gibi fıkhî konularda da selefin görüşüne büyük önem vermiştir. Dört büyük mezhep ağırlıklı olmakla birlikte bazı konularda Zahirîyye ve Zeydiyye⁷³ gibi mezheplerin farklı bakış açılarını yansıtmıştır.

Kasimî'nin ahkam âyetlerini tefsir ederken takip ettiği metoda yönelik bir örnek verelim:

Maide suresi 38. Âyeti şu şekilde tefsir etmiştir: Âyette açıklanması gereken kelimeleri kısa cümlelerle açıkladıktan sonra, " Bu âyette bir takım meseleler vardır." başlığı altında âyetten çıkarılabilecek hükümleri maddeler halinde saymıştır. Birinci maddede Ebussuud'dan bir hüküm naklettikten sonra ikinci maddede âyetin değişik kıraatleriyle ilgili bilgileri İbn-i Kesir'den nakletmiştir. Üçüncü maddede ise, şunları kaydetmiştir: Bazı Zahirî fakihlere göre hırsız, az olsun çok olsun herhangi bir şey çalarsa eli kesilir. Çünkü âyet umum ifade ediyor. dediklerini nakletmiştir. Sonra da Zahirîlerin görüşlerinin dayanakları olan İbn-i Cerir ve İbn-i Ebi Hâtim'in naklettikleri İbn-i Abbas'ın yorumunu aktarmıştır. Daha sonra da Cumhuriyet, hırsızın elinin kesilmesi için nisap miktarını dikkate aldığını ve bu konuda İmam Malik, Ahmed b. Hanbel, Ebu Hanife ve arkadaşlarının görüş ve delillerini, sonra da selefin görüşünü, cumhur ile aralarındaki görüş ayrılığını ve sebebini belirtmiştir.⁷⁴

Hüküm ifade eden âyetlerde çoğunlukla bu metodu takip eden Kasimî, konuyla ilgili kendi görüş ve tercihini genelde açıklamamıştır. Ağırlıklı olarak selefin görüşünü benimsemekle birlikte bütün mezheplere eşit mesafede bulunmaya çalışarak aşırı mezhep taassubundan uzak olduğunu göstermiştir.

2- Kasimî'nin kaynak kullanma yönteminin değerlendirilmesi:

Bir eser yazarken veya herhangi bir konuyu incelerken yazarın, kendi görüşleri yanında başkalarının düşüncelerine, farklı bakış açılarına yer vermesi, o eseri zenginleştireceği gibi konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. İncelenen eser, insanları kötülüklerden uzaklaştırıp dosdoğru yola ulaştıracak ilâhî kelimeler olunca, bu alanda yapılan bütün çalışmalar elbette dikkate alınmalıdır. İyi niyetle samimi duygularla yapılan bu çalışmalar, Kur'an'ın nazil olduğu andan itibaren kıyamete kadar sürecektir. Kur'an-ı Kerim bu gerçeği şu şekilde ifade etmiştir:

⁷³ Zahirîyye mezhebi: Âyetlerin' anlaşılmasında ve hüküm çıkarırken zâhiri esas alan, batını manalardan uzak kalan, İbn Hazm'ın savunuculuğunu yaptığı bir ekoldür. Zeydiyye ise; Şia'nın kollarından olup ameli hükümlerdeki görüşleri itibarıyla ehli sünnete en yakın olan bir mezheptir.

⁷⁴ el- Kasimî, a. g. e, 6/192-197 arası özetlenerek

“De ki! Rabbimin sözleri için derya mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave getirsek dahi Rabbimin sözleri bitmeden önce denizler tükenir.”⁷⁵

Bu âyette Allah’ın sözlerinden maksat, onun ilim ve hikmetidir. Allah’u Teâla’nın ilim ve hikmeti sonsuz ve sınırsızdır. Denizler ise çokluğuna rağmen sonlu ve sınırlıdır. Şu halde Allah’ın ilim ve hikmetini yazmak için mürekkep olarak deryaların dahi kifayetsiz geleceği aşikardır.⁷⁶

Son dönem Kur’an tefsirlerinden biri olan Mehasinü’t- Te’vil’in yazarı eserini yazarken üç yüz den fazla kaynaktan faydalandığını son ciltte isimlerini saydığı eser ve müelliflerden anlıyoruz. Bu derece zengin kaynaktan oluşan eseri yazan Kasimî, kaynak gösterirken modern usülleri değil de klasik yöntemi tercih etmiştir. Bir nakilde bulunduğu zaman, ya yazarın ismini baş tarafta zikredip sonunda *inteha(bitti)* ibaresiyle nakilde bulunduğunu belirtir veya baş tarafta isim zikretmeksizin sonunda, *bunu Râzi söylemiştir, İbn-i Kayyim söylemiştir* gibi ifadeler kullanmıştır.

Şimdi de başka kaynaklardan nakilde bulunurken yazarın dikkat etmediği veya gözden kaçırdığı hususları görelim:

2.1. Yapmış olduğu alıntılarının bitiş noktalarını çoğunlukla belirtmemesi:

Bir yazarın, görüşünü desteklemek veya konuya değişik bakış açıları kazandırmak için değişik kaynaklardan nakilde bulunduğu zaman dikkat etmesi gereken en önemli husus, aldığı bilgiyi kimden aldığıнын, nerede başlayıp nerede bittiğinin belirtilmesidir. Kasimî’nin, tefsirinde üzerinde fazla durmadığı noktaların en önemlisi, yapmış olduğu alıntılarının bitiş noktalarının çoğunlukla belirtilmemiş olmasıdır. Bu eksikliği özellikle, usul konularının anlatıldığı birinci ciltte görmekteyiz.

Yazar birinci cildin tamamına yakını, eş- Şatibi’nin *el-Muvafakat* adlı eserinden nakletmiştir. Ancak işin normal olmayan tarafı şudur. Bir konuyla ilgili aldığı bilgilere hiçbir ilave yapmadan doğruluğu veya yanlışlığı hususunda bir değerlendirmede bulunmadan, 20, 30 sayfaya varan bilgileri kelimesi kelimesine nakletmesidir. Hatta Şatibi’nin yapmış olduğu bölüm veya ünite numaralarını bile konunun öncesiyle sonrasıyla bağlantısına bakmadan nakletmiştir. Bu da konunun akışını bozmakla birlikte anlatılan usul konularının, yazarın kendi ürünü olmayıp,

⁷⁵ Kehf suresi, 18/109

⁷⁶ Kur’an-ı Kerim ve Türkçe açıklamalı tercümesi, Haz. Ali Özek başkanlığında heyet, Medine: 1987, s. 303

derleme bir eser olduğu hissini vermektedir.⁷⁷ Usul konularında görülen bu durum, ikinci ciltten itibaren âyetlerin tefsirinde de görülmektedir. Bazı âyetlerin tefsirinde, başka bir kaynaktan bilgi naklederken yazarın ismini baş tarafta verdikten sonra üç – dört paragraflık bilgi nakletmiş ancak bitiş noktasını belirtmediği için hangi paragrafin alıntı, hangisinin yazarın kendi ifadesi olduğu belirsizdir.

2.2. Yaptığı bazı nakillerde görüş sahibinin ismini açıklamayıp genel ifadelere yer vermesi.

Cemaledin el- Kasimî, tefsirinde değişik kaynaklardan çokça faydalanmıştır. Çoğunlukla aldığı bilgilerin kaynağını vermekle birlikte bazı yerlerde alıntı yaptığı şahısların isimlerini zikretmemiştir. Bu, daha çok anlatılan konunun alimler arasında meşhur olan, çoğunluğun bildiği bir konu olmasından kaynaklanmaktadır. Kasimî, daha çok şiirleri naklederken bu yolu tercih etmiştir. Diğer taraftan, bazı şiirleri ilk dönem tefsir kitaplarından naklettiği halde kitabın ismini vermeyip doğrudan şiiri nakletmiştir. Muhakkık, Muhammed Fuad Abdülbâki bazı yerlerde şiirlerin nakledildiği kaynağı dipnotta belirtmiştir. Meselâ:

Bakara suresi 187. Âyetle ilgili Ebu Duad el- İyâdi' den naklettiği şiirin kaynağını göstermemiş, ancak muhakkık Muhammed Fuad Abdülbâki dipnotta' bu şiiri, Mahmud Muhammed Şakir'in, Taberi tefsirinin talikinde naklettiğini ifade etmektedir.⁷⁸

Diğer bir örnek :

Bakara suresi 146. Âyetin tefsirinde yapmış olduğu bir rivayette meçhul bir siğa kullanarak, *Ömer(ra)' dan şöyle rivayet edildi.* Şeklinde bir ifadeyle rivayeti nakletmiştir. Ancak, rivayetin kaynağı veya alındığı kitap hakkında herhangi bir açıklama yapmamıştır. Muhakkık ise, bu rivayeti İbn-i Kesir'in Kurtubi'den naklettiğini dipnotta açıklamıştır.⁷⁹

Yazarın kaynak kullanma yöntemi hususunda sonuç olarak şunları söyleyebiliriz. Eserinde geniş bir literatürden faydalanan Kasimî'nin, özellikle son dönem alimlerin eserlerinden yararlanması, değişik görüş ve mezheplere yer vermesi, tefsirine zenginlik kazandırmıştır. Bunun yanında, aldığı görüşleri değerlendirmeden sayfalarca

⁷⁷ Bkz. el- Kasimî, a. g. e, c/1

⁷⁸ el Kasimî, a.g.e, 3/115

⁷⁹ el- Kasimî, a.g.e, 2/305, diğer bir örnek için bkz. ag e. 9/275

nakillerde bulunması, çoğu konuda kendi görüşünü ortaya koymaması, yaptığı bazı nakillerin başlangıç- bitiş noktalarının belirli olmayışı gibi hususlar ise, onun eksi yönlerini teşkil etmektedir.

III. B Ö L Ü M

CEMALEDDİN EL- KASİMİ'NİN TEFSİRDEKİ METODU:

1- Tefsiri yapılacak surenin başında o sureyi tanıtıcı bilgiler vermesi.

1.1. Surenin ismi veya isimlerini açıklaması.

Kasimî, bir surenin tefsirine başlarken önce o sureyi tanıtıcı bilgiler vermiştir. Bu bilgiler arasında önce surenin ismini, varsa diğer isimlerini açıklamıştır. Surelerin isimleri ve isimlendirilme sebepleri konusundaki bilgilerin tamamına yakını el-Mehâyimi'nin “ Tebsıratü'r-Rahman ve Teysîru'l-Mennan ” isimli eserinden nakletmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in Fatıha suresiyle başlamasının ya peygamberimizin emretmesiyle (tevkifi), ya da sahabenin içtihadıyla olduğunu söyleyen Kasimî, bu iki görüşü Bakillâni'nin *Tertibü't- Tenzil* adlı kitapta anlattığını söylemiştir.⁸⁰

Surelerin isimlendirilmesi ile ilgili örnek verelim.

Tevbe suresinin 10 ismi olduğunu söyledikten sonra bu sure ile ilgili 14 isim saymış ve manalarını açıklamıştır.⁸¹ Bu isimler şunlardır:

1) *Berae*: Sure bu isimle başladığı ve surede anlatılanların buna dayanması sebebiyle bu şekilde isimlendirilmiştir.

2) *Tevbe*: Sure içinde geçen *Tevbe* kelimesi pek çok âyette tekrarlandığı için bu isim verilmiş, bu da isimlerinin en meşhurlarındandır.

3) *el -Fâdıha (açığa çıkarar)*: Buhari'nin Said b. Cübeyr'den naklettiğine göre; Said b. Cübeyr İbn Abbas'a *Tevbe* suresinden bahsetti. İbn Abbas da şöyle dedi: “*Tevbe* suresi, *el -Fâdıha*(açığa çıkarar) dır. Âyetler sürekli insanların durumlarını açıklayarak *onlardan bir kısmı....., onların bazıları.....dır.* şeklinde inmeye devam edince, insanlar artık hiç kimsenin kalmayacağını, herkesin durumunun açıklanacağını zannettiler.”

4) *Suretü'l- Azab*: Hakim'in Huzeyfe'den naklettiği rivayetten dolayı ve surede azabın sürekli tekrar edilmesinden dolayı bu ismi almıştır.

⁸⁰ el - Kasimî, a. g. e, 2/3

⁸¹ el - Kasimî, a. g. e, 8/120, 121

5) *el – Mukaşkışe* : Uzak olmak, beri olmak manasına gelir. Nifaktan uzaklaştırdığı için bu isim verilmiştir. Ayrıca Ebu'ş- Şeyh, İbn Ömer'den (bu ismi) nakletmiştir.

6) *el – Münkire*: Bu isimle ilgili rivayeti Ebu'ş- Şeyh Ubeyd b. Umeyr'den nakletmiştir. Çünkü bu sure müşriklerin kalplerinde olanı ortaya koyar.

7) *el – Behut*: Hakim, bu ismi Mikdad'dan rivayet etmiştir.

8) *el – Hafıra*: Bu ismi İbnül- Ğaras zikretmiştir. Çünkü bu sure, (mecazi olarak) münafıkların kalplerini kazmıştır.

9) *el – Musira*: İbn Ebi Hatim Katade'den rivayet etmiştir. Çünkü bu sure (münafıkların veya müşriklerin) gizledikleri şeyleri ortaya çıkarmıştır.

10) *el Mubāsıra*: Çünkü bu sure onların sırlarını açığa çıkarmıştır.

11) *el – Müdemdime*: Onları helak eden.

12) *el – Muhziye*:

13) *el – Münkile*: Onları cezalandırıcı.

14) *el- Müşerride*: Onları uzaklaştıran ve hepsini paramparça ayıran.

Kasimî, burada saymış olduğu isimlerin bir kısmını sahabe ve tabiin görüşlerine dayandırmış, ancak rivayetin sıhhatini belirtmemiştir. Sure isimlerinin diğer bir bölümü için herhangi bir rivayet nakletmemiştir. Bu isimleri kendi tasarrufuyla, surenin içeriğine bakarak kendisinin verdiği anlaşılmaktadır.

1.2. Surenin nazil olduğu yer hakkında bilgi vermesi:

Kasimî, her surenin başında o surenin nerede nazil olduğunu açıklamıştır. Surelerin Mekki ya 'da Medeni oluşları hususunda şunları kaydetmiştir: eş- Şihab el- Hafeci, Maide suresinin Medine'de nazil olduğunu ancak 3. Âyetin Mekke'de nazil olduğunu söyleyen Kasimî, bu görüş hakkında iki yorum vardır der ve kendi görüşünü şu şekilde açıklar:

Mekki sure, isterse hicretten sonra olsun Mekke'de nazil olandır. Medeni sure ise Medine'de nazil olan suredir. Bu görüş selefın bir kısmına aittir. Ancak meşhur olan görüş ise, el- İtkan adlı eserde de geçtiği üzere Mekki sure hicretten önce nazil olandır. Medeni sure ise, hicretten sonra nazil olan suredir. İster Mekke'de, ister

Medine’de, İster Fetih günü, isterse veda haccında, isterse yolculukların birinde nazil olsun.⁸²

Buradan da anlaşılacağı üzere Kasimî’nin görüşleri ile selefin görüşleri arasında bir paralellik vardır. Kasimî, kendi görüşünü açıklarken diğer görüşlere de saygı göstererek onların görüşlerinin meşhur olduğunu açıkça zikretmiştir.

1.3. Bazı yerlerde sureler arası münasebete temas etmesi:

Kur’an-ı Kerim’in sureleri arasında mutlak bir irtibat vardır. Gelişi güzel serpiştirilmiş olması bahis konusu olamaz. Âyetler çeşitli zamanlarda çeşitli sebeplere binaen nazil olmakla beraber aralarında öyle bir irtibat var ki onlardan birini yerinden oynatmak mümkün değildir. Kur’an ‘ın icâzı bu yöne de teşmil edilebilir. Beleşat ve ahenk bakımından Kur’an’ın böyle bir insicama sahip olması onun ebedi bir mucize olduğunun delilidir.⁸³

Bu konuda “Tenasüku’-d-Dürer fi Tenasübi’s-Süver” isimli eseri yazan Suyutî, el-İtkan adlı eserinde; Münasebet ilminin şerefli bir ilim olduğunu, çok hassas olması nedeniyle bu ilme önem veren müfessirlerin az olduğunu, bu konulara tefsirinde en çok Fahrüddin er-Râzi’nin yer verdiğini belirtmiştir.⁸⁴

Kur’an tefsirinde âyetlerin birbirleriyle olan ilişkisi, her şeyden önce mananın doğru anlaşılmasını sağlayacaktır. Aynı şekilde sureler arası münasebette de konu bütünlüğü sağlanacağı gibi değişik incelikler ortaya çıkacaktır. Ancak Suyutî’nin de ifade ettiği gibi bu ilim son derece zor bir ilimdir. Eserini incelediğimiz Kasimî de âyetler arası ilişkiye temas etmiş, ancak sureler arası münasebete belirli yerlerde temas etmiştir. Şu misalde olduğu gibi:

Kasimî, Yusuf suresinin başında eş-Şihab’dan şu bilgileri nakletmiştir: Önceki sure, Cenab-ı Hakk’ın “*Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini tatmin ve teskin edeceğimiz her haberi sana anlatıyoruz*” âyeti ile bitince daha sonra bu sure zikredilmiştir. Bu bağlamda Hz. Yusuf’un kardeşlerinden gördükleri zikredilmiş ki yakın akrabalarından ve (akraba olmayana) uzak kimselerden gelen eziyetler anlaşılsın. Böylece iki sure arasındaki münasebet tamamlanmış oldu. Amaç Nebi (s.a.v.)’in yakınlarından ve uzaklarından karşılaştığı eziyetlere bir teselli olsun.⁸⁵

⁸² el- Kasimî, a.g.e, 6/4.

⁸³ Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir usulü*, (Ankara 1995), 2. Baskı , s. 204-205

⁸⁴ es- Suyutî, Celaleddin Abdurrahman, *e l- İtkan fi Ulumi’l- Kur’an*, 3. Baskı 1951, 2/108

⁸⁵ el- Kasimî, a.g.e, 9/185.

1.4. Surelerin faziletleri ile ilgili rivayetleri nakletmesi:

Kur'an-ı Kerim, kendisiyle amel edildiği takdirde karanlıklardan çıkarıp aydınlığa ulaştıran, insanları dünyada en iyiye, en güzel olana sevkeden, dünya ve ahiret mutluluğuna kavuşturan ilâhi mesajdır. Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim, Allah Kelâmı olması nedeniyle tilavetiyle ibadet olunan bir kitaptır. Bu nedenle gerek Kur'an-ı Kerim'de gerek hadisi şeriflerde Kur'an okumaya pek çok yerde teşvik edilmiştir.⁸⁶

Tefsir kitaplarına baktığımız zaman çoğu müfessirin Kur'an okumaya teşvik etmek için bu konuya geniş yer verdiğini görüyoruz. Ancak üzümlere söyleyelim ki surelerin faziletleri ile ilgili rivayetleri naklederken müfessirlerimizin çoğu sıhhat konusuna gereken önemi vermemişler, hatta insanları Kur'an okumaya, onunla daha çok meşgul olmaya teşvik etmek için bu konuda nakledilen zayıf veya uydurma rivayetlere bile yer vermişlerdir. Mesela; Ömer Nasuhi Bilmen, "Keşşaf ve Beydâvi tefsirinden sonra hiçbir zatın tefsiri Ebussuud tefsiri kadar itibara mazhar olmamıştır." Diyerek övdüğü bu müfessirler, surelerin faziletiyle ilgili uydurma hadislere yer verdikleri için hata etmişler ve âlimler tarafından tenkit edilmişlerdir.⁸⁷

Tefsirini incelediğimiz Kasimî de sureyi tefsir etmeye başlarken o surenin faziletine dair sahih kaynaklarda geçen rivayet varsa nakletmiştir. Konuyla ilgili nakledilen rivayet zayıf ise sebebini açıklamayı ihmal etmemiştir. Şimdi konuyla ilgili örnekler verelim: Duhan suresinin başlangıcında Tirmizi'nin şu hadisi rivayet ettiğini söylemiştir. "Kim, Ha Mim ed- Duhan'ı bir gecede okursa yetmişbin melek kendisine istiğfar ettiği halde sabahlar." Tirmizi bu hadisin garib olduğunu söylemiştir. Hadisin râvisi olan Amr b. Ebi Husâm zayıf kabul edilmiştir. Buhârî ise bu râvi için, *münkerü'l hadis* demiştir. Bu değerlendirmeyi ise İbn Kesir yapmıştır.⁸⁸

Bu örnekte görüldüğü gibi Kasimî, rivâyeti sadece nakletmekle yetinmemiş, konuyla ilgili değerlendirmeleri de nakletmiştir. Bu da yazarın rivâyet konusuna verdiği önemin bir göstergesidir. Bu konuda diğer bir örnek ise şudur:

En'am suresinin fazileti ile ilgili rivâyetleri naklettikten sonra bu surenin fazileti ile ilgili Fahrüddin er-Râzi'nin şu değerlendirmesini nakletmiştir:

⁸⁶ Geniş bilgi için bkz. Aydemir, Abdullah, *D. İ. A.*, İst. 1995, *Fezailü'l- Kur'an mad.*

⁸⁷ Sancaklı Saffet, makâle (*Surelerin faziletiyle ilgili bazı tefsirlerde yer alan apokrif hadislerin kırıtığı*) Diyanet ilmi dergi, C. 38, sayı 3.

⁸⁸ el- Kasimî, a.g.e, 14/360.

Uslucüler bu surenin iki yönüyle fazilet bakımından ayrıcalıklı olduğunu söylemişlerdir.

1- Bu sure bir defada nazil oldu

2- Bu sureyi yetmişbin melek taşıdı. Bunun sebebi ise şudur: Bu sure, tevhidin delillerini, adâleti, nübüvveti, âhireti içerdiği gibi bâtul yolda olanların ve inkarcıların görüşlerini geçersiz kılmıştır. Bu da usul ilminin son derece önemli ve yüksek derecede olduğunu gösterir. Ahkam âyetlerini indirmesi, kulların maslahatı olan ihtiyaçlara ve olaylara göredir.

Usul ilmine delalet eden âyetleri ise, Cenâb-ı Hak toptan, bir defada indirmiştir. Bu da usul ilminin geciktirilmeden, derhal öğrenilmesinin gerekli olduğunu gösterir.⁸⁹

Surelerin faziletleri ile ilgili rivâyetleri nakleden tefsirlere baktığımız zaman çoğunda senet ve metin tenkidinin bulunmadığını görüyoruz. Rivâyet konusunda titiz davranan Kasimî, bu konuya da gereken önemi vermiştir yukarıdaki örneklerde gördüğümüz gibi rivâyetleri senet ve metin açısından tenkide tabi tuttuğu gibi tespit ettiği incelikleri de şu misalde tekrar ortaya koymuştur:

Kâf suresinin fazileti ile ilgili Müslim'den yaptığı rivâyette Rasulullah (sav)'in bu sureyi her Cumada okuduğu, başka bir rivayette ise, her Cuma insanlara minberde hitap ettiği zaman okuduğu şeklindeki rivayeti naklettikten sonra şu yorumu yapmıştır.

“Bundan maksat, Rasulullah (sav), bu sureyi Cuma ve Bayram gibi büyük kalabalıklarda okuyordu. Çünkü bu sure; yaratılışın başlangıcı, öldükten sonra dirilme, âhiret, Cennet, Cehennem, sevap, ceza, teşvik ve sakındırma gibi konuları içermektedir.”⁹⁰

Kasimî, yukarıda saydığımız maddeleri gerçekleştirdikten sonra besmele çekip âyetlerin tefsirine başlar. Uzunca açıklayacağı âyetin metnini tek olarak zikredip gerekli açıklamaları yapar. Hakkında uzunca yorum yapmayacağı âyetlerin metnini topluca zikredip genel açıklamalara yer verir.

⁸⁹ el- Kasimî, a.g.e, 6/449

⁹⁰ el- Kasimî, a.g.e, 15/149

Âyetleri açıklamaya başlarken İbni Cerir et- Taberi'nin tefsirinde kullanmış olduğu "Cenâb-ı Hakkın şu âyetinin te'vili hakkındaki söz" manasına gelen *el Kavliü fi te'vili kavlihi taâla* ifadesini kullanmayı tercih etmiştir.

Şimdi de yazarın âyetleri tefsir ederken takip ettiği yöntemi görelim;

2- Ayetleri yorumlama tarzı:

2.1. Ayette geçen kapalı ifadeleri açıklaması:

Kasimî, bir âyetin tefsirine başlarken önce âyetin metnini zikretmiş, sonra da Âyette geçen kapalı (manası ilk anda anlaşılamayan)kelimeleri kısa cümlelerle izah etmiştir. Âyette geçen kapalı ifade, bazen bir kelime olabileceği gibi bazen de bir zamirin mercii veya irapla ilgili bir mesele olabilmektedir.

Anlattıklarımıza örnek olması, yazarın bir âyeti yorumlama tarzına da mîsal olması bakımından Hacc suresini 46. Âyetinin tefsirini nakletmek istiyorum.⁹¹

" (Sana karşı çıkanlar) hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Zira dolaşsalardı elbette düşünecek kalpleri , işitecek kulakları olurdu. Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; ancak sinelerdeki kalpler kör olur."⁹²

(Dolaşmadılar mı?) Yani Mekke halkı ticaret için (yeryüzünde dolaşsalardı) onların, ibret verici şeyleri görmelerinden dolayı (düşünecek kalpleri) olurdu. Yani tevhidî düşünmeyi gerektiren . Vahye kulak vermeyi ve korkmayı gerektiren işitecek kulakları olurdu. (Şüphesiz ki, gözler kör olmaz ancak sinelerdeki kalpler kör olur.) "Fe innehâ" ibaresinde geçen zamir daha önce anlatılan kıssaya döner veya mübhem (kapalı) dir, el - Ebsar kelimesi onu açıklamıştır. Âyetin manası şöyledir: Eksiklik onların duyu organlarında değildir. Asıl eksiklik onların nefislerinin arzularına uymaları ve aşırı gafletleri sebebiyle akıllarındadır. Daha sonra yazar, âyette geçen bir kelimenin irabıyla ilgili akla gelebilecek bir soruyu cevaplandırıyor. O da şudur:

Âyette geçen *es- sudur* (gönüller, sineler) kelimesinin ayrıca zikredilmesinin sebebi, te'kit (manayı kuvvetlendirmek) içindir. Bunun benzeri Âli- İmran suresi 167. Âyette (Ağızlarıyla söylüyorlar....) şeklinde geçiyor. Yine En'am suresi 38. Âyette (Kanatlarıyla uçan kuş....) şeklinde ifade edilmiştir. Ancak bu âyetlerde gerçek

⁹¹ el- Kasimî, a.g.e, 11/33

⁹² el- Hacc, 22/46

mana te'kit ediliyor. Tefsiri yapılan âyette ise mecazi mananın te'kidi söz konusudur.

Yazar, bu metodu her âyette değil de geniş bir şekilde izah edilmesi gereken âyetlerde takip etmektedir. Âyetin gerek manası, gerekse irabı ile ilgili başka kitaplarda gördüğü incelikleri veya kendi tesbitlerini *Latife, Faideler veya tenbihat* başlıkları altında maddeler halinde sıralamıştır.

Kasimî, kelimelerin manalarını verirken Fahreddin er-Razi ve Zemahşeri başta olmak üzere değişik kaynaklardan faydalanmıştır. Bu konuda Cahiliye dönemi veya sonraki dönem Arap şiirinden ve hadisi şeriflerden çok az şahit getirmiştir. Yazarın bir kelimeye mana verirken hadisi şeriften şahit getirdiğine dair bir örnek vermek istiyorum:

Bakara suresinin 177. Âyetinde geçen *es-Sailin* kelimesini şu şekilde açıklamıştır: *es-Sailin* (isteyenler) şunlardır: Bir istekte bulunup da kendilerine zekat, sadaka verilen kimselerdir. İmam Ahmed'in Hüseyin b. Ali (ra.) 'dan rivâyet ettiği hadis de bu manadadır. Peygamber (sav) buyurdu ki, Sail (isteyen) at üzerinde bile olsa (zengin malında) hakkı vardır.⁹³

Kur'an-Kerim, düşünülüp anlaşılın diye arapça olarak indirilmiştir.⁹⁴ Kur'an'da geçen kelimelerin hangi manada kullanıldığını anlamak için Vahyin indirildiği dönemdeki muhatapların örfünü, kültürünü, edebiyâtını, sosyal yaşantısını bilmek gerekir. Bunun için Kur'an tefsirinde daha ilk dönemlerden itibaren cahiliye dönemi Arap şiirine büyük önem verilmiştir. Bu alanda Zemahşeri'nin *el-Keşşâf* 'ı, Ebu Hayyan'ın *el-Bahru'l-Muhit* adlı eseri, İbn Atiyye'nin *el-Muharraru'l-Veciz* 'i ve Fahrüddin er-Râzi'nin *Mefâtihu'l-Ğayb* isimli tefsiri diğer tefsir kitaplarına kaynaklık etmiştir.

Kasimî, tefsirinde fazla olmamakla birlikte Arap şiirinden şahit getirmiştir. Şiirleri daha çok verdiği mananın doğru olduğuna delil getirmek için kullanmıştır. Delil olarak getirmiş olduğu şiirler daha çok tefsir kitaplarından nakildir. Ancak yazar bunu çoğu zaman belirtmemiştir. Eseri detaylı bir şekilde inceleyip tahkik eden Muhammed Fuad Abdü'l-Bâki söz konusu şiirlerin kaynak gösterilmeden

⁹³ el- Kasimî, a.g.e, 3/51

⁹⁴ Yusuf Suresi, 12/2

alındığı tefsir kitaplarını dipnotlarda göstermiştir. Kasimî'nin tefsirinde Arap şiirini şahit olarak kullanmasına bir örnek verelim:

Bakara suresi 18. Âyette “ Onlar sağır, dilsiz ve kördürler. (artık) dönmezler.” Âyetinde geçen, duyu organlarının bozukluğu değil onların hakikate kulak asmadıkları, gerçeği söylemedikleri ve doğruyu görmedikleri anlatılmaktadır. Şairin şu sözünde olduğu gibi: “ Benim söylediğim bir hayrı işittikleri zaman sağırdılar, eğer ben onların yanlarında bir kötülük söylersem onu (çok iyi) duyarlar.”⁹⁵

2.2.Âyetlerin sebebi nüzulüne yer vermesi:

Kur'an'ın doğru anlaşılıp doğru tefsir edilmesinde en önemli hususlardan birisi de sebebi nüzülü bilmektir. Âyetlerin bir kısmı bir olaya istinaden veya Peygamber (sav)'e sorulan bir soru üzerine nazil olmuş, diğer bir kısmı ise her hangi bir nüzul konusu olmaksızın inmiştir. Bir olay üzerine nazil olan âyetin doğru olarak anlaşılması için o âyetin indiği yer, olay ve şahısların bilinmesi gerekir. Bu konuda İbn Dakikü'l- id şöyle demektedir: “Sebeb-i Nüzulün bilinmesi Kur'an'ı anlamada en kuvvetli yoldur.” Aynı konuda İbn Teymiye de şunu söylemektedir: “Nüzul sebebini bilmek âyetin anlaşılmasına yardım eder. Çünkü sebebi bilmek kişiye sonucun bilgisini kazandırır.”⁹⁶

Kur'an'ın peyderpey indirilmesine şahit olan, iniş sebeplerine vâkıf olan, nüzul sebeplerinin ilmini araştıran ve onu talep etmede çok uğraşan kimselerden işitme ve rivâyet olmaksızın kitabın iniş sebepleri hakkında söz söylemek helal olmaz⁹⁷

Âyetlerin doğru anlaşılmasında sebeb-i Nüzulün etkisi konusunda kaynaklarımızda pek çok misal zikredilmiştir. Ancak konuyu gereğinden fazla uzatmamak için bir örnekle yetinmek istiyorum.

Mervan, kapıcısına: “Ey Râfi ! İbn Abbas'a git ve ona de ki: Eğer kendilerine verilen şeylerden dolayı sevinen ve yapmadığı şeyden dolayı da övülmeyi seven herkes azap görecekse hepimiz azap göreceğiz demektir. “ (Bu soruya) İbn Abbas şöyle cevap verdi: “Bu âyetle sizin ne ilginiz var? Hz. Peygamber Yahudileri çağırmış ve onlara bir şey sormuştu. Yahudiler onu sakladılar ve yanlış bilgi

⁹⁵ el- Kasimî, a.g.e, 2/57

⁹⁶ es- Suyutî, Cemaleddin Abdurrahman, a.g.e, 1/28,

⁹⁷ el – Vâhidi, İmam Ebu'l- Hasen Alib. Ahmed, *Esbâb-i Nüzul* (Terc. Necati Tetik, Necdet Çağıl), İhtar yay. , Erzurum, Tsz. , s. 11

verdiler. Üstelik kendilerine sorulan konuda cevap vermiş olmaktan dolayı övgü beklediklerini hissettirdiler, ayrıca gizleyip yanlış bilgi verdikleri için de sevindiler. İbn Abbas sonra da şu âyeti okudu:

“Vaktiyle Allah, ehli kitaptan: Kitabı mutlaka insanlara açıklayıp anlatacaksınız onu asla gizlemeyeceksiniz diye teminat almıştı. Fakat onlar bu ahdi önemsemeyerek kulak ardı ettiler, onu az bir bahaya sattılar. Bakın ne kötü bir alışveriş! Yaptıklarından ötürü sevinen, öbür taraftan yapmadıkları işlerden dolayı övülmek isteyen kimselerin sakın azaptan yakayı kurtaracaklarını sanma! Çünkü onlara o can yakıcı azap vardır.”⁹⁸ Bu nüzul sebebi âyetten maksadın, Mervan’ın anladığı şekilde olmadığını ortaya koymuştur.⁹⁹ Buna benzer örneklere tefsir usulü kitaplarında ve hadis kitaplarının tefsir konularında sıkça rastlamamız mümkündür.

Sebebi Nüzul, rivayete dayandığı için bir müfessirin rivayetin inceliklerini bilmesi, tefsirine olan güven açısından çok önemlidir. Zira tefsire giren uydurma ve zayıf olan rivayetler neticesinde bazı dönemlerde tefsir ilmine olan güvenin sarsıldığını görüyoruz.

Rivâyet açısından Kasimî’nin çok dikkatli olduğunu birinci bölümde ifade etmiştik. Yazarın aynı hassasiyeti sebebi nüzul konusunda da gösterdiğini görüyoruz. Âyetlerin nüzul sebebine dair rivayetleri maddeler halinde saydıktan sonra senet ve metin açısından değerlendirmesini yapar. Örnek olması bakımından Nisâ suresi 61. Âyette zikrettiği sebebi nüzul ile ilgili rivayetleri ele almak istiyorum:

Nisa suresini 61. Âyetini tefsir ederken kapalı gelebilecek kelime ve cümleleri açıkladıktan sonra: *Âyetin nüzul sebebi hakkında tenbih* başlığı altında yazar şunları nakletmiştir: İbn Ebi Hâtim ve Taberâni sahih bir senetle İbni Abbas’tan şöyle rivayet etmiştir. Ebu Burze el- Eslemi, Yahudilerin anlayamadıkları konularda aralarında hüküm veren bir kâhindi. Müslümanlardan bir gurup insan da ona baş vurunca Cenâb-ı Hak Nisâ suresinin 59, 60 ve 61. Âyetlerini indirdi. Kasimî, bu rivâyette ismi geçen Ebu Burze Hakkında bir değerlendirme yaparak şöyle der: Ben derim ki, Ebu Burze sonradan ‘Müslüman olmuş ve Peygamber (sav)’ in sahabisi olmuştur. İsmi Nadle b. Ubeyd’dir. Daha sonra yazar, İbn-i Hacer’in et-Takrib isimli eserinde Ebu Burze hakkında şu değerlendirmeyi yaptığını

⁹⁸ Âli-İmran, 3/187, 188

⁹⁹ el-Kardâvi, Yusuf, *Kur'an tefsirinde ideal yöntem*, Çev. Muhittin Akgül, Diyanet ilmi dergi c. 28, sayı:3, s. 80., Diğer örnekler için bkz. es- Suyutî, a.g.e,1/28, 29.

nakletmiştir: “ Ebu Burze, künyesiyle meşhur olmuş bir sahabidir. Mekke'nin fethinden önce Müslüman olmuştur Dokuz gazveye katılmış daha sonra da Basra'ya yerleşmiştir. Horasan'a gazvede bulunmuş, hicri 65 yılında vefat etmiştir.”¹⁰⁰

Kasimî nakletmiş olduğu bütün rivâyetlerde bu şekilde davranmamış, sadece rivayetin senedinde kapalı bulduğu, açıklama ihtiyacı hissettiği konularda buna benzer değerlendirmede bulunmuştur. Bu durum, rivayet konusunda esere karşı duyulan güveni sağlamlaştırmıştır.

2.3. Âyetten çıkarılabilecek farklı tesbitler için değişik kaynaklardan çokça nakilde bulunması:

Kur'an tefsirinde başlangıçtan bu yana takip edilen metot şudur: Öncelikle âyetin âyetle tefsiri, yani konuyla ilgili âyetlerin bir araya getirilerek konu bütünlüğünün sağlanması, daha sonra âyetle ilgili varsa Peygamber efendimizin değerlendirmeleri onların aktarılması, sahabe ve tabiinden gelen yorumların nakledilmesi, kelime veya cümlelerin arapça dil kurallarına göre açıklanıp tespit edilen inceliklerin ortaya konulması şeklinde devam ede gelmiştir. Bütün bu aşamalardan sonra bir müfessirin kendisinden önce yapılan çalışmaları gözden geçirmemesi, dikkate almaması düşünülemez. Ancak bunu yaparken Nesefî ve Kâdî Beydâvî'nin yaptığı gibi önceki çalışmayı büyük çoğunlukla nakletmek doğru bir yaklaşım olmasa gerekir

Yaşadığı dönem itibariyle son dönem müfessirlerinden olan Kasimî, bu avantajı çok iyi değerlendirerek kendisinden önce tefsir sahasında yapılan çalışmaları çok iyi değerlendirmiş, yapmış olduğu nakillerle önceki dönemlerde tesbit edilen incelikleri kendi tefsirine taşımıştır. Bunları yaparken nakledeceği konu, başlı başına müstakil bir konu ise bunu *latife*, *fâide*, *tenbih* başlıkları altında nakletmiştir. Bazen de Gazzali'nin İhya-i Ulumiddin adlı eserinden yaptığı iki üç sayfalık nakillerde olduğu gibi *fasıl* başlığı altında konuyu nakletmiştir.¹⁰¹ Rivâyet ve dirâyetin hemen hemen eşit seviyede olduğu Mehâsinü't- Te'vil, yapılan nakillerle neredeyse literal bir tefsir olma özelliğini kazanmıştır

¹⁰⁰ el- Kasimî, a.g.e, 5/265

¹⁰¹ Diğer örnekler için bkz. el- Kasimî, a.g.e, c. 1,

2.4. Kelime veya cümlelerin gramer yapılarına sıkça temas etmesi:

Kur'an-ı Kerim, apaçık bir arapça ile indirilmiştir.¹⁰² Yorumlanan lafız, arapçanın delalet ettiği ve kullandığı kurallara uygun ve Kur'an 'ın mucizevi belağatına münasip bir tarzda tefsir edilmelidir. Çünkü bazı lafızlar mecaz, müşterek ve farklı manalara gelebilir. Dolayısıyla iki veya daha fazla anlamdan birini seçme meselesinde Allah'ın kitabına daha iyi dikkat etmek gerekir.¹⁰³

Kasimî, Kur'an tefsirinin ana kaynaklarından üçüncüsünün (bozulmamış) saf luğat olduğunu ifade edip şunları söylemiştir: Şüphesiz ki, Kur'an Arap diliyle indirilmiştir. Bunu çoğunluk ifade etmiş, Ahmed b. Hanbel bir çok yerde yazmıştır. Ancak, Fadl b. İyaz'dan nakledildiğine göre Ahmed b. Hanbel'e bir adamın şiirden bir beyt ile Kur'an için misal getirmesi soruldu. O da dedi ki: "Hoşuma gitmiyor." Bu sözün zahiri yasaklamaktır denilmiştir. Bundan dolayı bazıları Kur'an'ın, dilin muktezası (içeriği) ile tefsir edilmesi hususunda İmam Ahmed'den iki rivâyet olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel'in bu sözünün zahirinin kerahati ifade ettiği de söylenmiştir. Bu da şöyle yorumlanır: Âyetin zahir manasından alınıp, Arap dilinin delalet ettiği muhtemel bir harici manaya çevrilmesidir. Bu da ancak şiir ve benzerinde bulunur. Oysa ilk akla gelen bu mananın tersidir.¹⁰⁴

Yazar, tefsirinde Arap şiirini şahid olarak çok az yerde kullanmıştır. Ancak arapça gramerine sıkça temas etmiştir. Bazı âyetleri sadece irap vecihlerini açıklamak suretiyle tefsir etmiştir. Kasimî'nin âyeti gramer açısından ele alış tarzına bir örnek verelim: Râ'd suresi 35. Âyetin tefsirinde yazar, âyetin metnini verdikten sonra *Bu âyette birtakım irap vecihleri vardır.* Başlığı altında şu açıklamaları yapmıştır.

1- Âyette geçen *mesel* kelimesi mübtedadır, haberi mahzufdur. Yani (manası şudur) : Cennetin vasfı size anlatılan şeylerdedir. Âyette geçen *tecri* cümlesi ya müfessir (açıklayıcı) olan başlangıç cümlesidir, veya *vuide* fiilindeki zamirden haldir. Yani manası: Nehirlerin akmasını takdir etmiş olarak o cennetleri vâdetti. Bu yorum, her ne kadar içerisinde icaz, icmal ve tafsil bulunsa da zorlamadan uzaktır. Mübtedanın uzun olması nedeniyle mübteda ile onu açıklayan cümlenin arasının

¹⁰² eş- Şuara, 26/195

¹⁰³ el- Kardavi, Yusuf, a.g.e, s. 67

¹⁰⁴ el - Kasimî, a.g.e, 1/8

açılmaması veya mübtedanın haberi tefsir eden gibi olması nedeniyle haber mukaddem olarak takdir edildi.

2- Mübtedanın haberi *tecri* kelimesidir. Senin şu sözünde olduğu gibi “Zeydin vasfı esmerdir.” Bunun mana olarak doğru olmayacağı da söylenir. Çünkü bu yorum, nehirlerin cennetin vasfı olmasını gerektirir. Oysa nehirler cennetin içindedir, sıfatları değildir. *Mesel* kelimesine dönen zamirin müennes olması bu yorumu destekler.

3- Haberin mahzûf bir mevsuf olması: Bu durumda mana şöyle olur: Cennetin misali; altlarından ırmaklar akan bir cennettir. *Zilluhâ* kelimesi mahzûf haberin mübtedasıdır.¹⁰⁵

Kasimî, buna benzer âyetlerde farklı irap vecihlerini ortaya koymak suretiyle âyeti tefsir eder. Ancak her âyeti bu şekilde gramer yönüyle detaylıca ele almaz. Diğer konularda olduğu gibi gramer konularında da tefsir kitaplarından nakiller yapmıştır.

2.5. Farklı okunuşlara (kıraatlere) dikkat çekmesi:

Kasimî, tefsir usulü konularından kıraat meselesine geniş yer vermiştir. Birinci ciltte kıraatle ilgili tartışmalı konulara 37 sayfa ayırarak konuyu gerek usul yönünden detaylıca ele almış, gerekse ilgili âyetlerde farklı okuyuş şekillerini göstererek pratik olarak uygulamasını yapmıştır. Yazar şu başlıklarla kıraat konularını ele almıştır:¹⁰⁶

1- *Kur'an'ı yedi harf üzere okumanın ruhsatı*: Bu başlık altında yazar, tevatürle sabit olan “ Şüphesiz ki Kur'an yedi harf üzerine indirilmiştir.” Hadisinin değişik varyantlarını zikretmiştir.

2- *Hadiste geçen es- Seb' (yedi) kelimesinin manası*:

Kasimî'ye göre hadiste geçen “yedi” harfi bilinen sayı için değil, kelimenin okunduğu vecihlerin çokluğundandır. Bu da kolaylık ve genişlik sağlamak içindir. Yedi sayısı tekli sayılarda çokluk ifade eder. Aynı şekilde onlu sayılarda 70, yüzlü sayılarda 700 de çokluk için söylenir. Bunlarla belirli sayılar kastedilmez. el- İtkan adlı eserde de bu şekildedir. İbni Kuteybe ve bazıları bu sayıyı yedi lehçe olarak

¹⁰⁵ el- Kasimî, a.g.e, 9/369

¹⁰⁶ el Kasimî, a.g.e, 1/283-321 arası bazı tasarruflarla

yorumlasa da en doğrusu bu sayıdan kesret (çokluk) kastedilmesidir. Yazar daha sonra konuyla ilgili diğer yorum ve değerlendirmeleri nakletmiştir.

3-*Hadiste geçen el- Ahruf kelimesinin manası:* Yazar bu konuda ed- Dâni ve Şeyhu'l- İslam İbn Teymiye'nin görüşlerini aktarmıştır. ed- Dâni'ye göre el- Ahruf kelimesinden maksat , *el- Evcuh'* tür. Yani Kur'an yedi dil vechi üzere indirilmiştir. İbn Teymiye'ye göre ise, el- Ahruf'dan maksat, *kelime'*dir. Bunu İbn Teymiye, Hâfız İbnü'l- Cezeri'den nakletmiştir. Kasimî, konuyla ilgili kendi tercihini belirtmemiş, sadece bu iki görüşün delillerini açıklamıştır.

4- *Bazı sahabenin mana ile okumaya cevaz verdiğiine dair yanlış anlaşılmanın reddedilmesi:* İbnü'l- Cezeri'den yaptığı nakilde; bazılarının İbn Mes'ud gibi sahabenin mana ile kıraate cevaz verdiğini söylemesi ona karşı uydurulmuş bir yalandır. İbn Mes'ud (ra) sadece şunu söylemiştir: “ Kur'an okuyucularının birbirlerine yakın okuduklarını gördüm, ben de bildiğiniz gibi okuyun dedim.” İbnü'l- Cezeri, sahabenin Kur'an'ı bizzat Peygamber (sav) 'den alan uzman kişiler olduğunu, yanılıp birbirine karıştırmalarından emin olunan kişiler olduklarını söylemiştir.

Kasimî, Kıraat konusunda en çok İbnü'l- Cezeri'nin en- Neşr isimli eserinden nakilde bulunmuştur. Yazarın ele aldığı diğer kıraat konuları şunlardır:

5- *Osman (ra) 'ın Kur'an'ın cem'inde mütevatir kıraatlerle yetinmesi.*

6- *Bir harfin harekesinin merfu ve mansup okunmasının yedi kıraatte olmadığına dair ihtilafın açıklanması.*

7- *Meşhur imamların okuyuşuyla yetinmenin sebebi.*

8- *Meşhur imamların kıraatlerinin Osman mushafına uygun olması.*

9- *Kıraatlerin resmi Osman mushafına açıktan uyması veya ona muhtemel olması.*

10- *Sabit kıraatlerden resmi mushafa muhalif sayılanlar.*

11- *Kıraatlerin dayanağının sahih nakil olduğu, arapça kıyasa dayanmadığı konusu.*

12- *Kıraatlerin kaynağının Sema' (ağızdan duyup işitme yoluyla alma) değilde içtihad olduğunu savunan görüş.*

13- *Yedi imamın senetlerinin mütevatir veya ahad olduğunun araştırılması.*

14- *İmam Ebu Şâme'nin, üzerinde icma' edilen tevatür hakkındaki görüşü.*

15- İbn Hâcib ve diğerlerinin edâ (aldığı gibi aktarma) yönünden olmayan (Med, İmâle, hemzenin tahkiki gibi) tevatür hakkındaki görüşü.

16- Şâz kıraatler bahsi.

17- Peygamber (sav)' den sahih olarak gelen her kıraatin kabul edilmesinin vacib olduğu.

18- Fukahanın ihtilâfından Kurrânın ihtilâfının ayırt edilmesi.

19- Kıraatin, kendisini okuyan kimseye izâfe edilmesinin manası.

20- Kıraatlerin ihtilâfi ve bölümlere ayrılmasının semeresi.

21- Kıraatlerin mütevatir olması ve olmaması.

Kıraatlerle ilgili meseleleri usûl açısından detaylı bir şekilde ele alan Kasimî, pratik olarak da âyetlerin farklı okunuş şekillerine zaman zaman dikkat çekmiştir. Şimdi de yazarın farklı okuyuş biçimini ele aldığı bir örneği sunmak istiyorum:

Hud suresi 114. Âyette geçen “Zülefün” kelimesinin okunuşuyla ilgili şu bilgileri nakletmiştir¹⁰⁷:

Kıraat imamları bu kelimeyi zamme ve fetha ile okumuşlardır. “Zülfetün” kelimesinin çoğuludur, “Zulmetün ve Zulemün” gibi. Bazıları da iki harfin zammesiyle “Zülüfen” şeklinde okumuştur. Bu da aynı şekilde ya “zülfetün” kelimesinin cemii olarak ancak birinci harfe uyararak, veya müfret bir isim olarak “unukun” kelimesi gibi. Ya da “Zelifun” kelimesinin çoğulu “Zülfetün” manasına. “rağifun” ve “Ruğufün” kelimeleri gibi. Lâmin sükunuyla da okunmuştur. Bu durumda ya tahfif için veya sükun aslından olmak üzere “Büsratiün” ve “Büsürun” kelimeleri gibi. “Zülfâ” şeklinde “Hublâ” gibi de okunmuş. Yakınlık manasına veya Vaslı vakfin yerine koyarak elifin tenvine çevrilmesi üzere.

Bu örnekten de anlaşıldığı gibi yazar, kelimelerin farklı okunuşlarına ve bu farklılıkların manaya etkisine dikkat çekmiştir. Ancak burada olduğu gibi çoğu yerde hangi okuyuşun hangi imama ait olduğunu belirtmemiş; meçhul sigalarla “Kurie” ve benzeri ifadeler kullanmıştır. Çok az da olsa tefsirinin bazı yerlerinde hem kıraat sahibini hem de bilginin geçtiği kaynağı zikretmiştir.

¹⁰⁷ el- Kasimî, a.g.e, 9/176

2.6. Sade bir dil kullanması:

Kur'an-ı Kerim, anlaşılıp gereğiyle amel edilsin diye muhataplarının anlayabileceği sade ve anlaşılır bir dil ile gönderilmiştir. Durum böyle olunca onu açıklayacak, tefsir edecek kişinin de insanların rahatlıkla anlayabileceği, bir dil kullanması, edebi sanatlar içinde kaybolmadan sade ve anlaşılır bir biçimde âyetleri açıklaması gerekir. Tefsirini incelediğimiz Kasimî de bu noktadan hareketle tefsirinde sade ve anlaşılır bir dil kullandığını görüyoruz. Daha önce de belirttiğimiz gibi yazarın şiirden düz yazıya geçmesinde İmam Muhammed Abduh'un etkisi olmuştur.

2.7. Akla gelebilecek muhtemel soruları soru - cevap metoduyla cevaplama:

Anlatılan bir konunun tam manasıyla anlaşılması için, konunun bütün yönleriyle incelenmesinden sonra muhatabın aklına gelebilecek muhtemel soruların da cevaplandırılması gerekir. Bu metodun islâmi ilimler içerisinde en çok İslâm hukuku alanında ve Hanefî mezhebine ait kaynaklarda görüyoruz. Son dönem Hanefî mezhebi âlimleri hayali bir muhatabın sorduğu sorulara cevap vermek suretiyle Farâzî Fıkıh dediğimiz bir metodu geliştirmişlerdir. Bu metod, konuya muhatabın dikkatini daha çok çekip konunun daha iyi anlaşılmasını sağlar.

Tefsir sahasında ise bu metodu en çok el- Keşşâf sahibi Zemahşeri kullanmıştır. Diğer tefsirlerde de bu yöneme rastlamak mümkündür. Kasimî de bu metotla ez- Zemahşeri'den bazı soru ve cevaplar nakletmiştir. Kendisi ise bu metodu çok az kullanmıştır.¹⁰⁸

3- Kasimî'nin tefsir metodunun değerlendirilmesi :

Allah'ı Teâla'nın yüce kitabını doğru bir şekilde anlamak, şüphesiz ki her müslümanın en büyük gayesidir. Zaten Kur'an-ı Kerim'i tefekkürün ilmi neticesi anlamak, ameli neticesi de inanarak söz ve davranışlarla onun hüküm ve tavsiyelerini kabul etmektir. Kur'an'ı doğru olarak anlamaya yardımcı olan unsur, onun maksatlarını açıklamak, anlamını ortaya çıkarmak, içindeki gizli ve değerli hazineleri keşfetmek, kalp ve akıl için sırlı ve kapalı kısımlarını açmaktır.¹⁰⁹ Bunu

¹⁰⁸ Örnek için bkz. el- Kasimî, a.g.e, 2/74

¹⁰⁹ el- Kardâvi, Yusuf, a.g.e, s. 57

yapmak için samimi bir niyetin yanında ilmi birikim ve yeteneğe sahip olmak gerekir.

Kur'an-ı Kerim dışında hiçbir kitap eksiksiz ve mükemmel değildir. Her eser sahibi, sahip olduğu sınırlı ilmi birikimi, eğitimi ve kabiliyeti ile eserin meydana getirir. Kasimî, İslâmi ilimler sahasında görmüş olduğu iyi bir eğitim sayesinde âyetleri rivayet- dirayet bütünlüğü içerisinde tefsir etmeye çalışmış, değişik kaynaklardan naklettiği farklı görüş ve tesbitlerle geniş hacimli bir tefsir yazmıştır. Tefsirin metotlarını incelemeye çalıştık. Bu inceleme esnasında dikkatimizi çeken husus; yazarın konu bütünlüğü açısından âyetler arasındaki irtibat ve ilişkiye gereken önemi vermediğini, bir konu ile ilgili âyetleri bir araya getirdiğini ancak aralarındaki mana ilişkisine dikkat çekmediğini, klasik tabirle Kur'an'ın Kur'an'la tefsirine gereken önemi vermediğini görüyoruz.

Kur'an tefsirinin en önemli kaynağı bizzat Kur'an'ın kendisidir. Kur'an'ın kaynak oluşu hususunda et- Tefsir ve'l- Müfessirun eserinin sahibi ez- Zehebi şunları söylemektedir:

“ Kur'an -ı Kerim'i inceleyen kimse, onun (bir konuyla ilgili) uzun- kısa, kapalı- açık, sınırlı- sınırsız, genel- özel ifadeler içerdiğini görür. Bir yerde kısa geçilen şey başka bir yerde uzunca anlatılmış, bir yerde özet geçilen şey başka bir yerde detaylandırılmış, bir yerde (kapsamı) sınırsız olan bir ifade başka bir yerde sınırlandırılmış, yine bir âyette umumi olan bir şey başka bir âyette hususileştirilmiştir. Bunun için Allah'ın kitabını tefsire kalkışan kimse ilk önce Kur'an'a bakıp bir konuyla ilgili tekrarlanan âyetleri bir araya toplayıp, bazısını bazısıyla karşılaştırmalıdır. (Böyle yaparsa) Özet geçilen şeyler detaylıca anlatılmış, kapalı olan ifadeler açıklanmış, (kapsamı) sınırsız olanlar sınırlandırılmış, genel olan ifadeler özelleştirilmiş olur. Böylece Kur'an yine Kur'an'la tefsir edilmiş olur. Allah'ın muradı yine Allah'tan gelen şeylerle anlaşılabilir olur. Hiç kimsenin bu aşamayı önemsemeksizin başka bir aşamaya geçmesi caiz değildir. Çünkü sözün sahibi kendi sözünün anlamını başkasından daha iyi bilir ve daha iyi anlar.”¹¹⁰

Kasimî'nin tefsir usulü konularını anlattığı birinci ciltte tefsir kaynaklarını sayarken Kur'an'ın Kur'an'la tefsirine değinmediğini daha önce söylemiştik.

¹¹⁰ ez- Zehebi, Muhammed Hüseyin, a.g.e, 1/40

Âyetlerin tefsirine baktığımızda yazarın bir kelimenin anlamı veya bir konuyla ilgili âyetleri bir araya topladığını, ancak âyetler arasındaki mana ilişkisine dikkat çekmediğini görüyoruz. Şimdi söz konusu durumu bir örnekle açıklayalım:

Bakara suresi 254. Âyette: Alışverişin, dostluk ve şefaatin olmayacağı gün gelmeden önce mü'minlerden infak etmeleri istenmiştir. Âyette geçen dostluk kelimesi umumi (genel) bir lafız olup bütün dostlukları içermektedir. Zuhruf suresi 67. Âyette ise ; O gün bütün dostlar birbirine düşmandırlar , ancak Allah'tan korkanlar bunun dışındadır. Âyetiyle bu umumi lafzın kapsamı daraltılmıştır. Müttekerleri birbirine düşman olanlardan istisna etmiştir. Dolayısıyla bu iki âyet arasında umum – husus ilişkisi vardır.¹¹¹ Kasimî, âyetler arasındaki bu ilişkiye değinmemiş, konuyla ilgili Zuhruf suresindeki âyeti zikretmekle yetinmiştir.¹¹² Diğer bir örnek ise şudur:

Nisa suresi 123. Âyette “ *Kim bir kötülük yaparsa onu görür.*” Buyrulmaktadır. Bu âyete göre yapılan her kötülüğün cezası mutlaka verilmektedir. Şura suresi 30. Âyette ise, “Başınıza gelen her musibet, ellerinizle işlediğiniz şeyler nedeniyledir. Allah çoğunu affetmektedir.” Buyruluyor. İkinci âyete göre işlenen suçların çoğunu Cenab-ı Hakkın affettiğini az kısmının affedilmediği ifade edilmektedir. Buna göre Şura suresindeki bu âyet, Nisa suresindeki âyetin genel hükmünü daraltmaktadır. Yazar, âyetler arasındaki bu ilişkiden bahsetmemiş, sadece Nisa suresindeki âyetle ilgili rivayet edilen hadisi şerifleri nakletmiştir.¹¹³

¹¹¹ ez- Zehebi , a.g.e, 1/42

¹¹² el- Kasimî, a.g.e, 4/317

¹¹³ el- Kasimî, a.g.e, 5/386, 387

IV. B Ö L Ü M

C. el- KASİMİ'NİN, TEFSİR İLMİNİN BAZI KONULARINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELERİ

1- Kur'an'da Nesih Problemi:

Tefsir usulünün tartışmalı konularının başında gelen nesih problemi konusunda müfessirler temelde iki yaklaşım sergilemişlerdir. Bunlardan birincisi Kur'an'da neshin varlığını savunan çoğunluğun görüşü,¹¹⁴ ikincisi ise; Kur'an'da neshin vâki olmadığını savunan görüş. Nesih konusunda Kasimî'nin görüşünü kendi ifadelerinden öğrenelim:

“Şeriatlerde neshin caiz oluşu, (ilahi) hikmete uygun oluşu ve gerçekleştiği bilinen bir gerçektir. Çünkü Musa (as)'ın şeriatı, İbrahim (as)'ın uyguladığı hükümlerin bir kısmını neshetmiştir. Yine İsa (as)'ın şeriatı, tevratın bazı hükümlerini neshetmiştir. İslam ise önceki şeriatların tamamını neshetmiştir. Çünkü, neshi kabul eden ameli(pratik) hükümler ancak insan oğlunun maslahatı için konulmuştur. Maslahat ise zamanın değişmesiyle değişir. Her şeyi bilen, hikmet sahibi (Allah'u Teâla), her zaman için uygun olacak kanunları koyar.

Bir şeriatın bir başkasıyla neshedildiği gibi, aynı şeriat içinde bazı hükümlerin başka hükümlerle neshedilmesi de caizdir. Müslümanlar 'namaz kılarken Beyt-i Makdis'e yöneliyordu, bu hüküm Kâbe'ye dönmeleriyle nesholundu. Bu konuda Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur. Asıl ihtilaf, Kur'an hükümlerinin yine Kur'an hükümleriyle dahi olsa neshedilip neshedilmeyeceğidir. Bu konuda meşhur müfessir, Ebu Müslim Muhammed b. Bakr el- Eshfehâni : Kur'an'da hiçbir âyet neshedilmiş değildir demiştir ve âlimlerin sahih bir şekilde mensuhtur dedikleri âyetleri bir çeşit tahsis ve te'vil ederek yorumlamıştır.

Kıble konusunda işin doğrusu, bu konuda Kur'an'ın neshi değil de bir hükmün neshi söz konusudur. Bunu Peygamber (sav)'in içtihadıyla mı yoksa Kur'an dışında Allah'tan aldığı bir emirle mi yaptığını bilmiyoruz. Çünkü vahiy sadece Kur'an'la sınırlı değildir.

¹¹⁴ Kur'an'da neshedilen âyetler için bkz. Mer'i İbn Yusuf el- Kermi, *Kalâidü'l- Mercan fi Beyaninnasihi ve'l- Mensuhi fi'l- Kur'an*(Thk. Sami Ata Hasan, Çev. Eyüp Aslan), Hak yay.

Cumhur'a göre Kur'an, Kur'an'la neshedilebilir. Cumhur'un dayanağı şudur: Bir âyetin metni Kitapta bâki kalmakla beraber hükmünün neshedilmesine hiçbir engel yoktur. Tilavetiyle ibadet edilir ve Cenab-ı Hakk'ın , İslamın başlangıcında müslümanların durumuna ve maslahatına uygun bir hükmü her zaman ve mekanda yine kulların maslahatına uygun bir hükme dönüştürmesi nimeti hatırlanır. Çünkü bir hüküm, ancak kendisinden daha uygun olan bir hükümlerle neshedilebilir. Tıpkı Mü'minlerin kendileri gibi on kişiyle savaşma zorunluluğunu hafifletip, yüz kişinin ikiyüz kişiyle savaşmak suretiyle daha zayıf gurupla savaşmakla yetinmeleri gibi. Cumhur şu konuda görüş birliği içindedir. Ameli, ahkam âyetlerinden iki âyetin arasını uzlaştırmak imkansız olup, tarihleri de bilindiği zaman ikinci âyet birinciye neshetmiştir denilir. İnançla ilgili, fezail ile ilgili ve haberlerle ilgili âyetler neshedilmez."¹¹⁵

Kasimî bu bilgileri verdikten sonra Şemsüdin İbn'l- Kayyim, Şah Veliyyullah ed- Dihlevi, İmam Şatibi gibi âlimlerin görüşlerini nakletmiştir. Bu üç âlim özetle şunları söylemişlerdir. Nesh, mütekaddimun âlimlerine göre çok geniş tutulmuş; mutlakin takyidi, umumun tahsisi nesh olarak değerlendirilmiş dolayısıyla neshin söz konusu olduğu âyetler fazlalaşmıştır. Müteahhirun âlimlerine göre mensuh âyetlerin sayısı çok azdır.¹¹⁶

Yukarıda zikredilen bilgiler çerçevesinde yazarın nesh konusundaki görüşünü şu şekilde özetleyebiliriz: Yazar, şeriatlerin birbirini neshetmesini kabul etmekle birlikte asıl tartışmanın odak noktası olan Kur'an hükümlerinin Yine Kur'an hükümleriyle dahi olsa neshedilmesi konusunda görüşünü net olarak ifade etmemiştir. Prensip olarak hükümlerin birbirlerini neshetmelerinin mümkün olacağını kabul ederek bunun kulların maslahatına uygun olduğunu, neshi kabul etmeyenlerin ise, bunları takyid, tahsis gibi ifadelerle te'vil ettiğini söylemiştir.

Şimdi de yazarın Kur'an'da geçen nesihle ilgili âyetlerden birkaçının tefsirini görelim: Bakara suresinin 106. Âyetini şu şekilde açıklamıştır.

"Biz bir âyeti neshettiğimiz zaman yani bir âyeti başka bir âyetle değiştirdiğimizde – Kur'an âyetleriyle Tevrat âyetlerini neshettiğimiz gibi – veya onları

Tsz, b. y. y.

¹¹⁵ el- Kasimî, a.g.e, 1/32

¹¹⁶ el- Kasimî, a.g.e, 1/33

unutturduğumuzda yani kalplerden onları giderdiğimizde, şu âyette olduğu gibi : Kendilerine zikredilen ahkâmın önemli bir bölümünü unuttular.¹¹⁷”

Kasimî, bu âyette neshin Kur'an âyetleri arasında değil de şariatler arasında vaki olduğunu, tevratin hükümlerinin Kur'an'ın hükümleriyle neshedildiğini ifade etmiştir. Âyette geçen *unutturursak* ifadesinin *unuttursak* manasına gelen kıraatinin, ertelersek veya neshetmeksizin bırakırsak manasına geldiğini, nitekim Tevrat hükümlerinin çoğunun Kur'an'da geçtiğini söylemiştir.¹¹⁸

Nesihle ilgili Nahl suresinin 101. Âyetinde ise, iki görüşün bulunduğunu söylemiştir. Birinci görüşe göre; burada bir Kur'an âyetinin lafız ve hüküm olarak başka bir âyetle neshedildiği, ikinci görüşe göre; önceki Peygamberlerin şariatlerinin değiştirilmesi anlamında olduğudur. Yazar bu konuda ikinci görüşü tercih etmiştir. Çünkü âlimlere göre bu sure Mekki'dir. Mekki bir surede manası mensuh olan bir âyet yoktur.¹¹⁹

Şimdi de neshin varlığını kabul edenlerin delil olarak sundukları bazı âyetlerin tefsirine bakalım:

Nur suresinin ikinci âyetinde “zina eden kadın ve erkekten her birine yüz değnek vurun.....” buyrulmaktadır. Hadisi şeriflerde Peygamber (sav)'in zina eden kimseleri recmettiği bildirilmektedir. Kasimî, bu âyetin tefsirinde nesihden hiç bahsetmemiştir. Ancak recmin varlığını kabul etmeyen haricilere cevap olarak Fahreddin er-Râzi'nin şu ifadesiyle; “Âyette zikredilen ceza bekar olanlara mahsustur, mütevatir haber recimle âyeti tahsis etmiştir. Kur'an'ın, haberi vahitle tahsisi caizken mütevatir haberle haydi haydi caiz olur.” Cevap vermiştir.¹²⁰

Nisa suresi 15ve16. Âyetlerde şöyle buyruluyor. “ Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye, yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlere hapsedin. İçinizden fuhuş yapan her iki tarafa ceza verin; eğer tevbe eder uslanırlarsa artık onlara ceza verip eziyet etmekten vazgeçin. Çünkü Allah tevbeleri çok kabul eden ve çok esirgeyendir.” Kasimî, bu iki âyette zikredilen hükmün bir kısmının kitapla, bir kısmının ise sünnetle neshedildiğini söylemiş, bu konuda İmam Şâfi'nin er-

¹¹⁷ Maide suresi, 5/13

¹¹⁸ el- Kasimî, a.g.e, 2/217

¹¹⁹ el -Kasimî, a.g.e, 10/158, 159

¹²⁰ el- Kasimî, a.g.e, 12/126-146 arası özetle

Risâle adlı eserinden şu bilgileri nakletmiştir. “ Cenâb- Hak, bu iki âyette geçen eziyet ve hapis cezalarını, Nur suresinin ikinci âyetiyle neshetmiştir. Sünnet de vurulacak yüz değneğin zina eden bekarlara vurulacağını göstermiştir. Rasulullah(sav)’in sünneti yüz değneğin hür, bekar olanlar için sabit olup dul olanlardan neshedildiğini, recmin ise hür olan dullar için sabit olduğunu göstermiştir.”¹²¹

Nesih konusunda en çok tartışılan Bakara suresinin 180. Âyetinin tefsirinde yazar, âyetle ilgili rivayetleri naklettikten sonra konuyla ilgili görüşleri nakledip kendi görüşünü şu şekilde özetlemiştir. “Buhârî’nin vasiyetler bölümünde bu âyetin mensuh olmadığını görmüştük. Bu âyet, miras âyetiyle mâna olarak uyuşmaktadır. Âyetteki vasiyetten maksat, hak sahiplerine haklarının verilmesi, göz yumulmaması, hakların değiştirilmemesi, böyle yapanlara şiddetli cezanın verileceği hususunda Allah’ın emridir.”¹²²

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz. Kasimî, Kur’an’da neshin varlığını prensip olarak kabul etmekle birlikte bunun oldukça az olduğu görüşündedir.

2- Tefsirde İsrâiliyyât meselesi :

Hz. Peygamberin vefatından sonra sahabe devrinden itibaren israiliyyat denilen menkulat , ekseriyetle Kur’an-ı Kerim’de kısa ve kapalı olarak zikredilen kıssalar etrafında dönmüştür. Bu kapalı kıssalar etrafında meydana gelen boşlukları doldurmak için diğer mukaddes kitap mensuplarına müracaat edip onların bu hususta kitaplarında bulunan tamamlayıcı bilgileri aktarmışlardır. Tevrat ve İncil’deki kıssalarla Kur’an’daki kıssalar arasında bazı benzerlikler bulunsa da icmal ve tafsil yönünden ihtilaflar vardır. Kur’an’daki bir kıssayı ele alan sahabe, bu hususta eskiden ehli kitaptan olup sonradan İslâm’a giren kimselere sorma eğilimi gösteriyorlardı. Sahabe her şeyi ehli kitaba sormadığı gibi onlardan gelen her şeyi de kabul etmemişlerdir.¹²³

Tefsir kitaplarına olan güvenin azalmasının nedenlerinden biri de bu tip rivayetlerin , kaynağına bakılmadan doğruluğu araştırılmadan kitaplara alınmasıdır. Bu rivayetler tefsir kitaplarındaki sağlam ve doğru bilgilere de şüphe ile bakılmasına neden olduğu için literatürümüze fayda yerine zarar vermiştir.

¹²¹ el- Kasimî, 5/64, 65

¹²² el- Kasimî, a.g.e, 3/70-73 arası özetle

¹²³ Cerrahoğlu , İsmail, a.g.e, s. 245 -246

İsrailiyat konusunda Kasimî'nin tutumunu örnekler vermek suretiyle tesbit edelim.

- Hz. Süleyman'la ilgili anlatılan hikâyeler hususunda yazar şunları söylemiştir: " Hikayeciler, kısa- uzun, birbirine benzer- farklı pek çok hikaye anlatmışlardır. Bu konuda İbn-i Kesir şunları söylemiştir: Bu hikayelerin hepsi ehli kitaptan alınmıştır. Ehli kitabın içinde bir gurup Hz. Süleyman'ın peygamberliğine inanmamaktadır. İşin doğrusu onlar Hz Süleyman'a iftira ediyorlar. Bunun için hikayelerin devamında pek çok doğru olmayan şey vardır. İbn-i Hacer'in, Nesai'nin kuvvetli bir senetle bu rivayetleri güçlendirmesi önemli değildir. Çünkü olay sadece senedin sıhhatli olmasıyla sınırlı değildir. Eğer olay doğru olsaydı sahihayn'da bulunması lazımdı. Diğer kitaplarda rivayet edilmesi olayın doğru olduğunu nasıl isbatlasın."¹²⁴

Kasimî, görüşlerini desteklemek için İbn-i Kesir'den naklettiği bu bilgiler ışığında, İsraili rivayetler konusunda senedin sıhhatli olmasının yeterli olmadığını, anlatılan olayın İslamın temel prensiplerine de uygun olması gerektiği kanaatindedir.

Sâd suresinin 34. Âyetinde : " Andolsun ki biz Süleyman'ı imtihan ettik ve tahtının üzerine bir ceset koyduk. Daha sonra o Rabbına yöneldi." Buyrulmaktadır. Bu âyette kürsünün üzerine konulan ceset hususunda pek çok uydurma şey rivayet edilmiştir. Kasimî bu konuda şunları söylemektedir:

Cenâb-ı Hak bu olayla murad ettiği şeyi gerçekleştirmiştir. Biz bu olaya olduğu şekliyle iman ederiz ve şöyle deriz: " Yüce Allah doğru söylemiştir, bunların hepsi Allah katındandır." Eğer bu cesedin ne olduğunu açıklayıcı Kur'an'da bir nâs veya hadisi şeriflerde sahih bir rivayet olsaydı elbette biz onu söylerdik. Böyle bir nâs olmayınca sözün en yalanı olan zanna dayanarak bu konuda söz söylemek hiç kimseye helal olmaz ve Allah'a karşı iftira olur. O cesedin bir cenin olduğu veya Hz. Süleyman'ın çocuğu olduğu şeklindeki rivayetlerin hepsi uydurmadır, asla doğru değildir.¹²⁵

İsraili rivayetler konusunda yazarın tutumunun şöyle olduğunu anlıyoruz: Bu konularda nakledilenlerin toptan kabul edilmesi veya toptan reddedilmesi doğru bir yaklaşım değildir. Bu rivayetlerde nakledilen rivayetin sahihliği esas alınmalıdır. Eğer söz konusu olayla ilgili sahih rivayet varsa kabul edilir, sahih rivayet yoksa konuyla

¹²⁴ el- Kasimî, a.g.e, 14/172

¹²⁵ el- Kasimî, a.g.e, 14/173. Diğer bir örnek için bkz. 2/210, 211

ilgili yorum yapılmaz, işin doğrusu Allah'a havale edilir. Ayrıca anlatılan konunun dini veya dünyevi bir faydası yoksa nakledilmesinin gereği yoktur. Kasimî'nin bu tutumuna bir örnek daha vermek istiyorum.

- Bakara suresinde anlatılan, Bakara kıssası ve ineğin sahibiyle ilgili, müfessirlerin çoğu çeşitli görüşler zikretmişlerdir. Ancak biz onlardan hiçbir şey nakletmedik. Çünkü sağlam bir senetle Peygamber(sav)'den nakledilmedi, zaten de bunun büyük bir faydası yoktur. Cenab-ı Hakkın müphem bıraktığı gibi biz de onu müphem bırakıyoruz. Çünkü onun belirlenmesinde dini veya dünyevi hiçbir fayda yoktur.¹²⁶

Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı hükümlerin önceki ümmetlere de farz kılındığını göstermek için Tevrat'tan nakillerde bulunan yazar¹²⁷ yukarıda zikrettiği dini veya dünyevi faydası olması prensibine aykırı olarak Hz İbrahim'in oğullarının isimlerini, Hz İshak'ın doğum ve ölüm tarihlerini Tevrat'tan detaylıca aktarmıştır.¹²⁸

3. Sünnetin konumu:

Kur'an-ı Kerim'i yorumlamada ikinci temel kaynak, Kur'an'ı tebliğ etmekle ve insanlara kapalı gelen kısımları açıklamakla görevli Peygamber(sav)'in sünnetidir. Kur'an-ı Kerim'in kendisi bütün hükümleri detaylarıyla vermemiştir. Bazı hükümlerden kısaca bahsedip detayını Hz Peygamber'e bırakmıştır. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'i tefsir eden kişinin öncelikle Hz Peygamber'in hayatını iyice öğrenmesi gerekir.

Tefsirinde hadislerle büyük önem veren Kasimî, Sünnetin teşrideki yeri konusunda en çok İmam Şatibi'nin görüşlerini benimsemiş ve Şatibi'nin el-Muvafakat adlı eserinden şu konuları nakletmiştir¹²⁹:

1- *Sünnetin rütbesi(konumu), kitaptan sonra gelmektir.* Şatibi bu bölümde sünnetin makam olarak kitaptan sonra gelmesinin delillerini saydıktan sonra sünnetin, kitabı açıklayıcı olduğunu, kitapta bulunmayan pek çok hükmün sünnette bulunduğunu, sünneti bırakıp sadece kitapla yetinmenin doğru bir görüş olmadığını detaylıca açıklamıştır. Kasimî bu bölümlerin tamamını Şatibi'den nakletmiştir.'

¹²⁶ el- Kasimî, a.g.e, 2/158 özetle.

¹²⁷ el- Kasimî, a.g.e, 3/76, 77

¹²⁸ el- Kasimî, a.g.e, 2/264, 265

¹²⁹ el - Kasimî, a.g.e, 1/174-221 arası, Karşılaştırmak için bkz. eş- Şatibi a.g.e, 4/392-437 arası.

2- *Sünnet kitabın özet geçtiği konuları detaylandırır.* Bu bölümde Şatibi, Kur'an'da mücmel (özet) geçip sünnetin detaylandığı konulara örnekler vermiştir. Bu bölümün tamamı da Kasimî tarafından nakledilmiştir.

Şimdi de bazı âyetlerin tefsirinden hareketle yazarın sünnetin teşrideki yeri ile ilgili düşüncelerini çıkarmaya çalışalım:

Bakara suresi 186. Âyetin tefsirinde insanın kurtuluşu ve mutluluğunu sağlayan iki şeyin şunlar olduğunu belirtmiştir:

1- Hayır ve şerrin sebeplerinin iyice bilinmesiyle bu âlemde gördüğü ve tecrübe ettiği şeylerde, önceki ve sonraki ümmetlerin haberlerinden duyduklarında kendisi için bir basiretin(sezginin) oluşmasıdır. Bu konuda en faydalı şey Kur'an üzerinde düşünmektir. Kur'an en mükemmel şekilde buna kefildir, hayır ve şerrin sebeplerinin hepsi onda detaylıca vardır.

2- Sünnettir. Çünkü o Kur'an'ın yarısıdır. Aynı zamanda ikinci vahiydir. Kim gayretini bu ikisine sarfederse başka bir şeye gerek kalmaz. O ikisi sana hayrı, şerri ve sebeplerini gösterecektir.¹³⁰

Bu âyetin tefsirinde yazar, Sünnetin Kur'an'ın diğer bir yarısı gibi olduğunu ve vahye dayandığını ifade etmiştir. Ancak sünnetin tanımı konusunda, hangi fiillerin sünnet kapsamına dahil olup hangisinin sünnet kapsamına dahil olmadığı vb. konularda bir bilgi vermemiştir.

Nisa suresi 65. Âyetin tefsirinde “Senin hükmettiğin şeyler” den maksat, Rasulullah (sav)'den sahih olarak gelen her hadistir ki, bu hadisleri, ya kitaplarına sadece sahih hadisleri toplayan kimseler rivayet etmiştir veya hadis imamlarından hadisleri değerlendirme konusunda kendisine güvenilen kimselerin onaylaması suretiyle sahih kabul edilmiştir. Allah'a ve Rasulüne inanan her mü'minin bu hadise sarılması, zahiren ve batnen kabul etmesi gerekir. Aksi taktirde; Mezhep taklidi veya mezhep taassubundan dolayı hadisi, zahirinin aksine te'vil eden veya reddeden kimse bu âyette zikredilen şiddetli tehdidin kapsamına girer.¹³¹

Yazar, konuyla ilgili olarak Hikmeti şu şekilde tarif etmektedir: Hikmet: Kur'an'ın, detayını içerdiği diğer şeriatleri bilmektir.¹³²

¹³⁰ el- Kasimî, a.g.e, 3/108

¹³¹ el- Kasimî, a.g.e, 5/285

¹³² el- Kasimî, a.g.e, 2/309

Sünnetin konumuyla ilgili olarak yazar özetle şunu ifade etmektedir. Sünnet: Rasulullah(sav) 'den bize sahih olarak gelen her şeydir ve bağlayıcıdır.

4. Akıl- Vahiy ilişkisi:

Kasimî'ye göre nasıl duyu organları insanın görmesini, duymasını, koku almasını sağlıyorsa akıl da insanın hakikat ile yalan (hak ile batıl) arasındaki farkı anlamasını sağlar, kişi hem maddi hem de manevi âlemi temaşa ederken aklını kullanır, aklıyla bakar.¹³³

Aklın bir insâni meleke olduğunu, bir algı unsuru olduğunu kabul eden Kasimî, akıl ile vahyin birbirine uyumlu olduğunu, bu ikisi arasında olduğu düşünülebilecek çelişkilerin, vahyin akıl yardımıyla yorumlanması yoluyla çözümlenebileceği inancındadır. Aklı vahiyle çatışması düşünülemez. Zira akıl vahyi tesis eder, nakleder ve muhafaza eder. Yani akıl dinin hizmetindedir. Ayrıca akıl, vahyin anlaşılıp sosyal ilişkilere tatbikinde bir unsur, bir araçtır. Doğal dünyayı araştırırken ve teknolojiyi geliştirirken insanın aklın istibdâdına kısıtlama getirmesine gerek yoktur.¹³⁴

5. İctihad- Taklid meselesi:

Kasimî, cep defterine günün birinde şöyle bir not düşer: “ Taklid cemiyeti sarmış bir yaradır, öldürücüdür. Bu cüzzam, bu salgın hastalık, bu umumi bir felç insanları ilgisizliğe ve ataletle atan bir deliliktir.”

Taklidin eleştirisi mahiyetinde eser vermeyen Kasimî, taklid konusundaki görüşlerini kitap ve makalelerine serpiştirmiştir. Hangi konuyu ele aldığına bağlı olarak taklidi, kâh fıkıh teorisinin mutad, metodolojik prensiplerinden sapma olarak, kâhbir çeşit ön yargı, kâh bir entelektüel zaaf olarak tanımlamıştır. Kasimî' ye göre taklid, müslüman cemiyetine iki şekilde zarar vermiştir.

- 1- Müslümanlar arasında ayrımcılığa yol açarak
- 2- Tarafsız araştırmanın önünü kapayarak.

Birinci tehlike olarak Kasimî ve diğer selefiler, taklidi mezhep taassubunun kökenindeki unsur olarak görüyorlardı. Mezhep taassubunu eleştirirken Kasimî, mezhepleri İslâmın özü dışında tarihi fenomenler olarak görmekteydi. Yine ona göre taklid, müslümanları rakip, bazen de hasım hiziplere bölmektir. Zira taklid akılcı

¹³³ David Commins, a.g.e, s. 136

¹³⁴ David Commins, a.g.e, s. 136-139 arası özetle

söyleme manidir. Bir yazısında bu tür ön yargının bütün topluma sıçramasını teessürle karşıladığını ifade ederken şunları söyler:

İnsanların ekserisinin kalbi taklid hastalığı ile tarumar olmuş durumda. Bir şeye iman ettikten sonra ispatını aramaya koyuluyorlar ve iman ettikleri şeyi tasdik eden dışında hiçbir şeye inanmıyorlar. İnadıkları dışında bir şeyle yanlarına gelene yüz çeviriyorlar, akla ters düşmek pahasına da olsa! Çoğu insan önce iman ediyor sonra mantık yürütüyor. Önce düşünüp sonra iman edene pek rastlanmıyor.¹³⁵

¹³⁵ David Commins a.g.e, 143-146 arası özetle

SONUÇ

Günümüze kadar yapılan tefsir çalışmalarına baktığımızda, her müfessirin kendi döneminde öne çıkan ilmi, sosyal kültürel, ekonomik, gelişmelerden etkilenerek âyetleri yorumladığını görüyoruz. Kur'an-ı Kerim'in mesajı belli bir dönemle sınırlı kalmayıp Kıyamete kadar insanlığa yol gösterecektir. İnsanlar her asırda, her dönemde bu ilahi mesajdan farklı incelikler, farklı yönler çıkaracaklardır.

Tefsirini incelediğimiz Kasimî, 19. yy. 'ın son çeyreği ile 20. yy.' ın ilk çeyreği arasında (1866-1914) yaşamıştır. Osmanlı devletinin topraklarının bir bir elden çıktığı, sıcak savaşların yoğun olduğu bir dönemde, bir Osmanlı eyaleti olan, sıcak çatışmaların fiili olarak yaşandığı Suriye'de doğup büyüyen yazarımız, Kısa süren Mısır yolculuğu ve hac yolculuğu dışında ömrünün tamamını Şam'da geçirmiştir. Yaşadığı dönemdeki siyasi kargaşa, insanlarda görülen dini duyguların zayıflaması, ahlâki çöküntünün artması; Kasimî'nin yazdığı gerek tefsirinde, gerekse diğer müstakil eserlerinde bu konular işlenmiştir.

Kısa sayılabilecek ömrüne rağmen yetmişten fazla müstakil eser, geniş hacimli bir tefsir yazan Kasimî, iyi bir din eğitimi almış bir ailede yetişmiş, kendisinin ilme olan merakı ve almış olduğu düzenli bir eğitim sayesinde hayatını dolu dolu geçirmiştir.

Kasimî'nin tefsirini, tefsir çeşitleri içerisinde belli bir guruba dahil etmek yüzde yüz isabetli olmayabilir. Ancak tefsirin genelini göz önüne aldığımızda şunu söyleyebiliriz: Mehasinü't- Te'vil, dirayet tefsirleri içerisinde rivayet yönü ağırlıklı olan, İçerdiği konular itibariyle de içtimâî tefsir ekolüne daha yakın olan, selefî görüşlerine ağırlık verildiği bir tefsirdir.

Tefsir metodu olarak yazar, klasik tefsir metodunu benimsemiştir. Önce, tefsiri yapılacak surenin tanıtımı yapılmıştır. Burada, ilgili surenin Mekki- Medeni oluşu, âyet sayısı, surenin ismi, veya isimleri, varsa nüzul sebebi, verilmiştir. Daha sonra kelime tahlilleri, irap vecihleri zikredilmiştir. Kelimelere çeşitli manalar verirken Arap şiirinden çok az faydalanmıştır. Şiirleri ise daha çok Râzi gibi, Zemahşeri gibi müfessirlerin eserlerinden nakletmiştir.

Tefsirinde geniş ölçüde diğer kaynaklardan nakil yapmayı tercih eden Kasimî, diğer tefsirlerde veya müstakil eserlerde gördüğü önemli tesbitleri, incelileri *latifeler* veya *tenbihât* gibi başlıklar altında maddeler halinde zikretmiştir. Yapılan nakillerin en çok olduğu bölüm, tefsirin bir ve ikinci cildinde yer verilen tefsir usulü konularındır. Tefsir usulü konularının tamamına yakını, Şatibi, Şah Veliyyullah ed-Dihlevi, İbnü'l-Cezeri gibi alimlerden nakledilmiştir. Yapılan bazı nakillerde başlangıç- bitiş noktalarının belirtilmemesi yazarın eleştirilecek yönünü oluşturmaktadır.

İnceleyebildiğimiz kadarıyla rivayet konusunda oldukça titiz davranmaya çalışan Kasimî, zayıf veya uydurma rivayetlerden kaçınmaya çalışmıştır. Nakledilen rivayetler, Buhâri, Müslim, Küttüb-i Sitte gibi meşhur kitaplarda geçse dahi senet ve metin açısından problemleri gördüğü rivayetleri nakletmemiş ve gerekçesini zikretmiştir. Aynı hassasiyeti İsrâiliyyat konusunda da görüyoruz.

Fikhi tartışmalardan uzak kalan yazar, mezheplere eşit mesafede bulunmaya gayret etmiştir. Mezhepleri, İslamı anlama çabaları olarak gören ve her dönemde bu içtihat hareketlerinin bulunacağını savunan Kasimî, mezhep taassubundan da sakındırmıştır, Dört mezhebin görüşlerine bazı yerlerde temas edip, bazı meselelerde Zeydiyye ve Zahiriyye mezheplerinin görüşlerine de yer vermiştir.

Zengin bir literatürden faydalanılarak yazılan tefsirimiz, çoğu yerde yapılan nakillerle orijinal bir tefsir olma özelliğini yitirerek bir çeşit nakil eser görünümündedir. Bunun yanında, yaşadığı dönemin sosyal olayları, insanlarda görülen inanç sapsmaları, İslamın özünden uzaklaşarak bidat ve hurafelere dalma gibi güncel konulara yer vermesi, tefsiri, gramer ve mezhep tartışmalarının içinde boğulup kalmaktan kurtarması, zayıf, uydurma rivayetlerden ve israiliyyattan uzak kalması gibi yönleriyle günümüz tefsir çalışmalarına örnek olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- Aydemir, Abdullah, *Fezâilü'l- Kur'an mad. D.İ. A.* İst. 1995.
- Altıntaş, Ramazan, *Kur'an'da Hidâyet ve Dalâlet*, Konya, 1997.
- Beydâvi, Kâdi, *Envâru't- Tenzil ve Esrâru't- Te'vil*, İst.1990.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük tefsir Tarihi*, Ank. 1960
- Candan, Abdülcelil, *Müşkilü'l- Kur'an*, Konya, 2001.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Ank. 1996.
- _____ , *Tefsir Usulü*, Ankara, 1995.
- Commins, David Dean, *Osmanlı Suriye'sinde Islahat Hareketleri*, (terc. Selahaddin Ayaz), İst.1993. -
- el- Kasimî, Cemâleddin, *Mehâsinü't- Te'vil (Tefsirü'l- Kasimî)*,Beyrut, 1978
- _____ ,*Delâilü't- Tevhid*, Beyrut,1991.
- _____ , *Kavâidü't- Tahdis min Fünuni Mustalahi'l- Hadis*, Beyrut, 1961.
- _____ , *Mevizatü'l- Mü'minin min İhyâi Ulumiddin*,(Terc. Ali Özek),İst. 1969.
- el- Kardâvi, Yusuf, *Kur'an tefsirinde ideal yöntem*,(Terc. Muhiddin Akgül), Diyanet İلمي Dergi,C. 20.
- Küçükkalay, Hüseyin, *İbn Kesir hayatı, ilmi şahsiyeti ve tefsirdeki metodu*, Tsz. B.y.y
- Mer'i İbn Yusuf el- Kermi, *Kalâidü'l- mercan fi Beyâninnâsihi ve'l Mensuhi fi'l- Kur'an*, (Terc: Eyüp Arslan), Tsz. B.y.y
- er- Rumi, Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman, *İtticahatü't- Tefsir fi'l- Karni'r - Rabi'Aşar*, Riyad,1986.
- Sancaklı, Saffet, *Surelerin Faziletiyle ilgili bazı tefsirlerde yer alan apokrif hadislerin kırıtığı*, Diyanet ilmi dergi C.38.
- es- Salih, Suphi, *Ulümü'l- Kur'an*, (Terc. M. Said Şimşek), İst. 1994.
- Soysaldı, Mehmet, *Kur'an – Sünnnet ilişkisi*, Diyanet ilmi dergi, C. 38.
- es- Suyutî, Celâleddin Abdurrahman, *el- İtkan fi Ulumi'l- Kur'an*,Bas.Yer bsz.1951.
- eş- Şatibi, Ebu İshak, *el- Muvafakat fi Usuli's- Şeria*, Beyrut,1996.

- Şimşek, M. Said, *Günümüz Tefsir Problemleri*, İst. 1997.
- Turgut, Ali, *Cemaleddin el- Kasimî mad. D. İ. A. İst. 1993.*
- el – Vâhidi, Ebu'l- Hasen Ali b Ahmed, *Esbâbi'n- Nüzul*,(Terc. Necati Tetik)
Erzurum, Trsz.
- ez- Zehebi, Muhammed Hüseyin, *et- Tefsiru ve'l Müfessirun*, Beyrut, trsz.
- ez – Zirikli, Hayruddin, *el- Â'lam Kâmusu Terâcim*, Beyrut, 1980.

